

ZEYNEP BALCI	T.C. MARMARA ÜNİVERSİTESİ ORTA DOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ ORTADOĞU EKONOMİ POLİTİĞİ ANABİLİM DALI ÇİN'İN KÜRESEL STRATEJİSİNDE ORTADOĞU Yüksek Lisans Tezi ZEYNEP ÇALIŞKAN İstanbul, 2018		
ÇİN'İN KÜRESEL STRATEJİSİNDE ORTADOĞU			
ORTADOĞU EKONOMİ POLİTİĞİ			
İstanbul, 2018			

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTA DOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTADOĞU EKONOMİ POLİTİĞİ ANABİLİM DALI

ÇİN'İN KÜRESEL STRATEJİSİNDE ORTADOĞU

Yüksek Lisans Tezi

ZEYNEP ÇALIŞKAN

İstanbul, 2018

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTADOĞU EKONOMİ POLİTİĞİ ANABİLİM DALI

ÇİN'İN KÜRESEL STRATEJİSİNDE ORTADOĞU

Yüksek Lisans Tezi

ZEYNEP ÇALIŞKAN

Danışmanı
İbrahim Murat BOZKURT

İstanbul, 2018

TEZ ONAYI

Marmara Üniversitesi Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü Ortadoğu Ekonomi Politikası Anabilim Dalında Yüksek Lisans öğrenimi gören 508715010 no'lu Zeynep BALCI 'nın hazırladığı “Çin'in Küresel Stratejisinde Ortadoğu” konulu YÜKSEK LİSANS TEZİ ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI M.Ü.Lisansüstü Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 19/07/2018 tarihinde saat 15:00 de yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonucunda adayın tezinin .....~~Kabul~~... ne OYBİRLİĞİ/OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

Tez tarafımızdan okunmuş, kapsam ve kalite yönünden Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ	İMZA
Dr.Öğr.Üyesi İ.Murat BOZKURT	Olumlu	M. B. Kurt
Doç.Dr.Muzaffer KOÇ	Olumlu	
Dr.Öğr.Üyesi Abdurrahman BABACAN	Olumlu	

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu'nun 03/08/2018 tarih ve 2018/15-02 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Prof. Dr. Ahmet TABAKOĞLU
Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları
Enstitüsü Müdürü

-Tez Onayı 3 iş günü içinde ıslak imzalı 3 (üç) kopya halinde Enstitüye teslim edilmelidir.

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı: Zeynep Çalışkan

Anabilim Dalı: Ortadoğu Ekonomi Politikası

Programı: Ortadoğu Ekonomi Politikası

Tez Danışmanı: Dr. Öğretim Üyesi İbrahim Murat Bozkurt

Tez Türü ve Tarihi: Yüksek Lisans – Ağustos 2018

Anahtar Kelimeler: Karşılıklı Bağımlılık, Çin, Ortadoğu Politikası, Enerji, Ticaret, Suriye Krizi, Bir Kuşak Bir Yol Projesi

ÖZET

Bu çalışma Çin'in küresel politikasında Ortadoğu bölgesi ile ilişkilerini incelemektedir. Çin ve Ortadoğu arasındaki ilişkiler karşılıklı bağımlılık ekseninde ele alınmıştır. Tezin araştırma sorusu Çin'in ekonomik yükselişi ile etkin olmaya başladığı küresel rekabette, Ortadoğu bölgesi ile ekonomi ve politik ilişkileri nasıl ilerlemektedir. Çin'in küresel siyasette artan rolü ve gelişen ekonomisiyle birlikte ihtiyaç duyduğu enerji, ticari pazar arayışı, teknolojik silahların pazarlanması gibi önem arz eden konularda Ortadoğu ülkeleri ön plana çıkmıştır. Bundan dolayı her geçen gün Çin için Ortadoğu'nun önemi artmaktadır. Ayrıca bu gelişen ilişkiler Çin'i de Ortadoğu ülkeleri için bölgede yeni bir alternatif güç haline getirmektedir. Tezin araştırma sorusu iki bölge arasındaki karşılıklı bağımlılık ilişkilerini ticaret, enerji ve silah ticareti üzerinden inceleyerek cevap aramaktır. Ayrıca Çin'in Ortadoğu bölgesindeki küresel mücadelesinde önemli olan Suriye Krizindeki tutumu ve geniş çaplı bir yatırım olan “Bir Kuşak Bir Yol Projesi” incelenmiştir.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname: Zeynep Çalışkan

Field: Economics of the Middle East

Programme: Economics of the Middle East

Supervisor: Assistant Professor İbrahim Murat Bozkurt

Degree Awarded and Date: Master – August 2018

Keywords: Interdependence, China, Middle East policy, Energy, Trade, Syrian crisis, One Belt One Road.

ABSTRACT

This article explores relations of China with Middle East in accordance with its global policy. The relations between China and Middle East was studied in the context of interdependency. The question of article is how China's economic and political relations with Middle East proceeds in the global competition with China's influence rose. Middle Eastern countries stood out for the pressing issues of importance of China like energy, searches for new markets, marketing of technologic weapons as political power of China rose and its economy developed further. For this reason, importance of Middle East for China is ever increasing. In these mutual relations, China also is becoming an alternative power for Middle Eastern countries. I'll try to seek answer by studying interdependence between the two regions through trade, energy and trade of weapons. And, China's approach to Syrian crisis and large scaled 'One Belt One Road' project was also covered.

ÖNSÖZ

Çalışmamın tamamlanmasında bana yol gösterici ve sabırla yardımcı olan Tez Danışmanım Sayın Dr. Öğretim Görevlisi İbrahim Murat Bozkurt'a; akademik hayatımın her aşamasında bana destek veren, beni cesaretlendiren değerli hocam Prof. Dr. Said Öztürk'e, araştırmanın her aşamasında beni destekleyen, sorularımı yanıtlayan ve bilimsel destek veren değerli hocam Doç. Dr. Zafer Akbaş'a çok teşekkür ederim.

Hayatım boyunca yanımda olarak benden desteğini esirgemeyen ve tez çalışmam süresince büyük bir fedakârlık ve sabırla beni destekleyen tüm aileme bana göstermiş oldukları sabır ve sevgi için teşekkür ediyorum.

Tez yazım sürecinde bana yardımları ve destekleri için değerli arkadaşlarım Esra, Nefise, Şeyma, Binnur ve Erva'ya çok teşekkür ediyorum.

Son olarak beraber başladığımız bu yolda birbirimize olan desteğimizi hiç yitirmedüğümüz, daima birbirimizi cesaretlendirdiğimiz için sevgili eşim Burak'a sonsuz teşekkür ediyorum.

Zeynep Çalışkan

İstanbul, Ağustos 2018

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	iv
TABLO LİSTESİ	vi
GRAFİK LİSTESİ	vii
GİRİŞ	1
1. KARŞILIKLI BAĞIMLILIK YAKLAŞIMI	4
1.1. Karşılıklı Bağımllık Yaklaşımı ve Gelişimi.....	4
1.1.1. Hassasiyet (Sensitivity) ve Savunmasızlık (Vulnerability)	7
1.1.2. Doğrudan ve Dolaylı Karşılıklı Bağımllık.....	8
1.1.3. Karmaşık Karşılıklı Bağımllık (<i>Complex Interdependence</i>).....	9
1.1.3.1. İletişim Kanallarının Çokluğu	9
1.1.3.2. Konular Arasında Sabit Bir Öncelik Sıralamasının Bulunmaması.....	9
1.1.3.3. Askeri Gücün Öneminde Azalma	10
2. GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE ÇİN'İN EKONOMİ POLİTİK STRATEJİSİ.....	12
2.1. Çin'in Dış Politikasındaki Gelişmeler.....	12
2.1. 1. Kuruluş Dönemi: Tek Tarafa Yaslanma Politikası.....	14
2.1.2. 1955- 1962 Bağımsız Dış Politikanın Oluşmaya Başlaması	15
2.1.3. 1962- 1972 Anti-Hegemonyacı ve Üç Dünya Görüşünün Benimsendiği Dönem	20
2.1.4. 1972- 1991 Amerika Birleşik Devletleri ile İttifak ve Kademeli Olarak Kapitalistleşme	24
2.1.5. 1991- Günümüz: Deng'in açılımlarının Sürdürülmesi ve ABD'yi sınırlama anlayışı.....	27
2.2. Çin'in Ortadoğu'ya Yönelik Dış Politikası	30
2.2.1. 1949- 1955: Tek Tarafa Yaslanan Dış Politika	33

2.2.2. 1955- 1966: ABD ve İsrail Karşısı, Emperyalist Yaklaşımlara Karşı	
Bağımsızlıkçı Bölge Ülkelerinin Desteklenmesi	34
2.2.3. 1966- 1970: Kültür Devrimi ile Başlayan Dışa Kapalı Politikaların İzlendiği	
Dönem	37
2.2.4. 1970- 1975: Çin' in Üçüncü Dünya Teorisini Benimsediği Dönem.....	38
2.2.5. 1976- 1990: Deng Xioping'in İktidarı ile Daha Az İdeolojik Daha Fazla	
Maddi(reel) Politikaların İzlendiği Dönem	39
2.2.6. 1990- Günümüze Çin'in Ortadoğu Politikası	40
3.ORTADOĞU'NUN EKONOMİ POLİTİĞİ.....	45
3.1. Ekonomik Özellikler	47
3.1.1. Dışa Bağımlılık ve Dış yardımlar.....	48
3.1.2. Sanayi	50
3.1.3. Enerji	52
3.1.4. Ticaret.....	54
4.2. Politik Özellikler	57
4.2.1. Siyasi İstikrarsızlık	57
3.2.2. Otoriter Yapılar	59
4. ÇİN İLE ORTADOĞU EKONOMİ POLİTİK İLİŞKİLERİ	62
4.1. Çin ve Ortadoğu Arasındaki Karşılıklı Bağımlılıklar	62
4.1.1. Enerji	62
4.2.2. Ticaret.....	65
4.1.3. Silah Ticareti	72
4.2. Ortadoğu'daki Küresel Mücadelede Çin.....	76
4.2.1. Suriye Krizi	76
4.2.2. Bir Kuşak Bir Yol Projesi ve Ortadoğu	79
6. SONUÇ	92

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: 1956- 1962 Yılları Arası Sektörlere Göre Yatırım Payları	19
Tablo 2. Mao Dönemi GSYİH ve Reel Büyüme Verileri	23
Tablo 3: Çin-Ortadoğu Diplomasi İlişkileri Tarihi	32
Tablo 4: Ortadoğu ülkelerinin büyüklükleri	49
Tablo 5: Ortadoğu'daki Donör ve Alıcı Ülkelerin Dış Yardımları.....	50
Tablo 5: Ortadoğu ülkelerinin başlıca ihracat ve ithalat kalemleri.....	55
Tablo 7. Çin'den Silah İhracatı Değerleri	75
Tablo 8. Çin ve Türkiye Arasındaki Ticari Veriler	88

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 1: Dünya Petrol Rezervleri (2015).....	53
Grafik 2. Ortadoğu Bölgesi'nin Ticaret Verileri.....	56
Grafik 3. Çin ve Ortadoğu Bölgesi Arasındaki Ticaret Verileri	68
Grafik 4. Çin'in Yıllara Göre Büyüme Oranı (%)	81

ÇİN'İN KÜRESEL STRATEJİSİNDE ORTADOĞU

GİRİŞ

5000 yıllık geçmişiyle dünyanın en eski medeniyetlerinden biri olan Çin Halk Cumhuriyeti, sanayi devrimiyle birlikte ekonomik, askeri ve siyasi anlamda Avrupa'nın gerisinde kalmıştır. 20. Yüzyılın sonlarına doğru uyguladığı politikalar ve sahip olduğu ekonomik potansiyelle dünyanın dikkatini çekmeye başlayan Çin, özellikle Deng Xioping ile başlayan dışa açılım politikalarıyla yükselişe geçmiştir. Bu süreçte Çin ekonomisi, gerçekleştirdiği atılımlarla küresel sistemde önemli bir konum elde etmiştir. Ekonomik kalkınmayla beraber gelişen sanayi enerjiye olan ihtiyacı artırırken, Ortadoğu bu noktada Çin için çok değerli bir hale gelmiştir. Bu çalışmada da Çin'in Ortadoğu'ya olan bağımlılığı, bu bağımlılık sonucunda uygulanan somut politikalar ve Çin'in bölge ülkeleriyle olan ilişkileri ele alınmıştır.

Çin'in gerçekleştirdiği atılımların en önemlisini ekonomik büyüme oluşturmaktadır. 1978 yılında Deng Xioping'in başa geçmesiyle başlatılan reformlarla birlikte, Çin hızlı bir büyüme sürecine girmiştir. Bu süreçte Çin'in hem nüfusu hem de kişi başına düşen millî geliri artmıştır. Yapılan reformlar ve artan nüfusla birlikte sanayi alanında da büyük atılımlar gerçekleşmiştir. Nitekim 1990'ların ortalarından itibaren güçlenen Çin, 2000'li yılların başından itibaren başta Suudi Arabistan, Irak ve İran olmak üzere Orta Doğu ülkelerinden enerji ithalatını çok büyük seviyelere getirmiştir. Çin'in enerji ithalatı ve ihtiyacında yaşanan istikrarlı artışa karşın, Ortadoğu'nun istikrarsız yapısı Pekin'in bölgeye yönelik politikalarını zorlaştırmıştır. Dolayısıyla Çin, Orta Doğu'dan enerji ihtiyaçlarını karşılarken, aynı zamanda bir dış politika sınavı da vermektedir.

Bu tezin amacı Çin'in küresel siyasette Ortadoğu'da uyguladığı politikaları inceleyerek literatüre katkı sağlamaktır. Bu konu bir süreklilik taşıdığı için geçmişten günümüze kadar olan süreci kapsamaktadır.

Bu çalışmanın tezi; hem Ortadoğu ülkelerinin hem de Çin Halk Cumhuriyeti'nin ticaret, enerji ve silah alışverişi konularında birbirlerine bağımlı olmasıdır.

Bu amaçla çalışmada Robert O. Keohane ve Joseph S. Nye öncülüğünde uluslararası ilişkilere açıklama getiren “karşılıklı bağımlılık yaklaşımı” kullanılacaktır. Söz konusu yaklaşım en geniş anlamı ile uluslararası sistemdeki aktörler ve olayların birbirlerini karşılıklı bir şekilde etkiledikleri durum olarak ifade edilmektedir. Bu yaklaşımdan hareketle; Çin ve Ortadoğu ülkelerinin birbirlerine olan ihtiyaçları karşılıklı bağımlılık çerçevesinde ele alınacaktır.

Çin'in küresel stratejisinde Ortadoğu bölgesinde uygulamak istediği politikaları karşılıklı bağımlılık yaklaşımı çerçevesinde değerlendiren bu çalışma, dört ana bölüm altında konuyu incelemektedir. Birinci bölümde Robert Keohane ve Joseph Nye'a göre dünya politikasındaki devletlerin ya da aktörlerin karşılıklı olarak birbirlerini etkilediği ve dolayısıyla bağımlılığın karşılıklı bir hale gelmesi durumu olarak belirtilen karşılıklı bağımlılık yaklaşımı ayrıntılı olarak ele alınmıştır. İlk olarak yaklaşımın tanımı ve gelişimi anlatılmış sonrasında yaklaşımın dolaylı ve dolaysız ayrımını belirlemek için iki ölçüt olan hassasiyetlik ve savunmasızlık kavramları açıklanmıştır. Bu bölümde son olarak karmaşık karşılıklı bağımlılık ve üç ana özelliği olan iletişim kanallarının çokluğu, konular arasında sabit bir öncelik sıralamasının olmaması ve askeri gücün önemindeki azalma incelenmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde öncelikle kapsamlı bir tarihsel arka plan ile birlikte günümüz Çin Halk Cumhuriyeti'nin dış politika belirleyicileri genel hatlarıyla açıklanmaya çalışılmıştır. İlk olarak Çin'in kuruluşundan günümüze kadar olan dış politikası sonrasında ise Ortadoğu'ya yönelik dış politikası kırılma noktalarıyla birlikte ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde ise Ortadoğu'nun ekonomi politiği incelenmiştir. Bu kapsamda ekonomik özellikleri dışa bağımlılık, dış yardımlar, sanayi, enerji ve ticaret alt başlıklarında politik özellikleri ise siyasi istikrarsızlık ve otoriter yapılar alt başlıklarında tetkik edilmiştir.

Son bölümde ise Çin ve Ortadoğu bölgesinin birbirine olan karşılıklı bağımlılıkları enerji, silah satışı ve ticaret konuları üzerinden ele alınmıştır. Ayrıca Çin'in yakın zamanda uyguladığı politikalara örnek teşkil edecek somut bir olay olarak Suriye Krizi karşısındaki tutumu açıklanmıştır. Son olarak Ortadoğu bölgesindeki belirli ülkeleri de içine alan Bir Kuşak Bir Yol Projesi de ayrıntılarıyla incelenmiştir.

BÖLÜM 1

1. KARŞILIKLI BAĞIMLILIK YAKLAŞIMI

1.1. Karşılıklı Bağımlılık Yaklaşımı ve Gelişimi

Karşılıklı bağımlılık (*interdependence*) kelimesinin kökeni Latince “pendo” kelimesinden gelmektedir. Pendo kelimesi; ağırlığında olmak, gerektiğinde tartmak, zihninde tartmak, uzun uzun düşünmek, kafa yormak, değer vermek, itibar etmek anlamlarında kullanılmıştır. Zaman içerisinde aşağıya anlamına gelen “de” ön eki alarak asmak, asılı olmak, istinat etmek, sarkıtmak, belden bağlanarak sarkmak, bel bağlamak, bağlı olmak anlamlarını taşıyan ‘dependeo’ kelimesi türemiştir.¹

Sosyal bilimler literatüründe karşılıklı bağımlılık kavramı, iki veya ikiden fazla taraf arasındaki ilişkileri bozma veya ilişkilerin seviyesini düşürme sonucunda ortaya çıkacak olumsuz sonuçların ve maliyetlerin kaba bir şekilde eşit olduğu ilişkiler durumu olarak verilmektedir². Uluslararası ilişkiler literatüründe ise karşılıklı bağımlılık en geniş anlamı ile uluslararası sistemdeki aktörler ve olayların birbirlerini karşılıklı bir şekilde etkiledikleri durum olarak ifade edilmektedir.³

Uluslararası ilişkiler bağlamında kavram ilk kez 1914 yılında Norman Angell tarafından kullanılmış, ilerleyen dönemde ise Francis Delaisi (1925) ve Ramsay Muir (1933) eserlerinde kavrama yer vermiştir. Karşılıklı bağımlılık kavramı, 1970’lerin başından itibaren devlet ve hükümetlerin yetki ve denetiminin tartışılır hale geldiği, uluslararası piyasalarda meydana gelen mali krizler nedeniyle uluslararası sistemin analizinde geleneksel devlet merkezli yaklaşımın yetersiz kalması nedeniyle yaygın olarak kullanılmaya başlamıştır.⁴ 1970’li yılların ikinci yarısında ise Robert O. Keohane

---

¹ Perseus Latince-İngilizce çevrimiçi sözlüğü için bkn. <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.04.0059%3Aentry%3Dpendo>, (Erişim tarihi 26 Kasım 2016).

² Martin Griffiths, Terry O’Callaghan, Steven C. Roach, **International Relations: The Key Concepts**, New York, Routledge Publishing, 2008, s.160.

³ Edward L. Morse, **Interdependence in World Affairs**, Rosenau, Thompson, Boyd, eds., 1976, s.663.

⁴ Tayyar Arı, **Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İş birliği**, MKM Yayıncılık, Bursa, 2010, s. 390.

ve Joseph S. Nye öncülüğünde uluslararası ilişkilere açıklama getiren bir yaklaşım haline gelmiştir.⁵

1970’li yılların sonlarına doğru ön plana çıkan, Nye ve Keohane’nin savunduğu karşılıklı bağımlılık yaklaşımının, günümüz olay ve durumların analizini yapmada hala geçerli bir yaklaşım olarak kabul edilmektedir. Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle beraber dünyadaki düzenin önemli derecede değişmesine rağmen, devletlerin arasındaki ilişkilerin daha da etkileşim halinde olduğu günümüzde, karşılıklı bağımlılık yaklaşımı da realizme göre daha etkili cevaplar verebilmektedir. Karşılıklı bağımlılık yaklaşımının, uluslararası alanda yaşanan problemlere tek başına cevap vererek, tamamen sağlıklı bir zemin oluşturacağı öne sürülmekle birlikte bazı konularda, yönetsel anlamda çözümü hedefleyen bir yol göstericilik yaparak teorik bir çerçeve çizdiği ifade edilmektedir.⁶ Küresel düzeyde yaşanan uluslararası problemlerin çözümü ve iş birliği konusunda karşılıklı bağımlılık yaklaşımının göstereceği etki bu teorinin saygınlığını ve etkinliğini arttıracığı düşünülmektedir.

Nye karşılıklı bağımlılığın boyutlarını dört ayrımla belirlemiştir. Bu ayrımlar bağımlılığın faydaları, kaynakları, simetrisi ve göreceli maliyetleridir. Karşılıklı bağımlılık teorisinin kaynakları toplumsal (ekonomik, siyasi ve algısal) ve fiziksel (doğal) olarak iki grupta sınıflandırılmıştır. Ekseriyetle ikisi de aynı anda bulunur. Bu ayrım karşılıklı bağımlılığın seçim derecesinin belirlenmesine yardımcı olur.⁷ Bir başka deyişle küresel alanda devletler ve toplumlar arasındaki etkileşimlerin kaynağı parasal, mali, güvenlik konuları veya toplumsal sorunlar olabilir. Fakat Robert Keohane ve Joseph Nye’a göre, maliyet unsuru söz konusu olmadan bu etkileşimler karşılıklı bağımlılık çerçevesinde değerlendirilememektedir.⁸

---

⁵ Martin Griffiths, Terry O’Callaghan, Steven C. Roach, **a.g.e.**, s.105-114.

⁶ Muharrem Gürkaynak ve Serhan Yalçiner, “**Uluslararası Politikada Karşılıklı Bağımlılık ve Küreselleşme Üzerine Bir İnceleme**”, Uluslararası İlişkiler, Cilt 6, Sayı 23 (Güz 2009), s. 73-92.

⁷ Jr. Joseph Nye, David Welch, **Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak**, Çev: Renan Akman, Türkiye İş Bankası Yay., 4. Baskı, İstanbul, 2015, s. 351.

⁸ Jr. Joseph Nye, David Welch, **a.g.e.**, s. 352.

Karşılıklı bağımlılık bir durum olduğu için iyi-kötü ya da çatışma-iş birliği kaynağı olarak nitelendirilemez. Bu nedenle karşılıklı bağımlılığın faydaları sıfır toplamı, pozitif toplamı veya negatif toplamı olarak ifade edilmiştir. Devletler güçleri ile orantılı bir şekilde çıkarlarını takip ederlerse sıfır toplamı sonuçlar, ortak çıkar elde etmek için iş birliği yaparlarsa pozitif toplamı sonuçlar, çıkarları üzerinde ortaklaşma yaratmadan çatışarlarsa negatif toplamı sonuçlar doğmasına neden olabilirler.⁹

Karşılıklı bağımlılığın maliyetleri, kısa vadeli duyarlılığı ve uzun vadeli korunmasızlığı kapsamaktadır. Duyarlılık bağımlılığın etkilerinin niceliğine ve hızına gönderme yapar. Yani sistemin bir yerindeki değişikliğin bir başka yerindeki değişimi ne kadar hızlı etkilediği sorusuna cevap verir. Korunmasızlık ise karşılıklı bağımlılık sisteminde yapılacak bir değişikliğin göreceli maliyetlerine gönderme yapar. Bir başka deyişle sistemden kaçışın ya da oyunun kurallarını değiştirmenin bedelidir.¹⁰ Karşılıklı bağımlılıkta ülkeler için iyi ya da kötü günler olabilir. Rousseau'ya göre karşılıklı bağımlılık sürtüşme ve çatışmaya neden olduğundan izolasyon ve ayrılma bunun çözümü olarak görülmektedir. Ancak Joseph Nye'ye göre küreselleşen dünyada ülkelerin kendini izole etmesi mümkün görünmemektedir.¹¹

Kavramın boyutunu belirleyen son ayrım olarak karşılıklı bağımlılığın simetrisi görece dengeli ve dengesiz bağımlılık durumları ile açıklanabilir. Karşılıklı bağımlılık yaklaşımında taraflar arasındaki çıkar ve maliyetlerin mutlak suretle dengelenmesi söz konusu değildir. Keohane ve Nye'ye göre, bu çıkar ve maliyetlerin karşılıklı olarak eşit değil fakat denk sayılabilecek bir seviyede olduğu varsayılmaktadır. Aksi takdirde taraflar arası ilişki bağımlılık veya asimetric bağımlılık olarak ifade edilmektedir.¹² Buradaki denliğin anlamı karşılıklı olarak bağımlı devletlerin arasında vuku bulacak olumsuz gelişmelerin her iki tarafı da önemli ölçüde etkilemesidir. Şüphesiz bu ilişki her zaman taraflardan biri için daha kıymetlidir ve tarafların ilişkinin devam etmesinde

---

⁹ Jr. Joseph Nye, David Welch, **a.g.e.**, s. 353.

¹⁰ Jr. Joseph Nye, David Welch, **a.g.e.**, s. 356.

¹¹ Jr. Joseph Nye, David Welch, **a.g.e.**, s. 351.

¹² Robert O. Keohane ve Joseph S. Nye, **Power and Interdependence**, 3. Baskı, New York, Addison Wesley Longman, 2012, s. 10-11.

göstereceği çaba bu önemle paralel bir seviyededir. Bağımlılık seviyesinin eşit olmamasından kaynaklanan bu kıymet farkını, tam olarak ölçmek pek mümkün olmasa bile, tarafların pazarlık gücünü etkilemektedir. Örnek vermek gerekirse X devletinin Y devletine gereksinimi Y devletinin X'ya gereksiniminden daha fazla ise X devletinin pazarlık gücü azalmakta Y'nin ki ise artmaktadır. Bunun anlamı ilişkinin kötüye gitmesinden her iki devletinde olumsuz olarak etkileneceği fakat X devletinin maruz kalacağı maliyetin daha yüksek olacağıdır. Böylelikle X devletinin Y devleti karşısında ki pazarlık gücü azalmaktadır.¹³

1.1.1. Hassasiyet (Sensitivity) ve Savunmasızlık (Vulnerability)

Keohane ve Nye karşılıklı bağımlılığın maliyetlerini iki kavramla açıklamaktadır; 'hassasiyet' (*sensitivity*) ve 'savunmasızlık' (*vulnerability*). Hassasiyet kavramı bir politika çerçevesinde meydana gelebilecek değişikliklerde diğer aktörün bundan ne kadar etkileneceğine ve bu etkinin hızına gönderme yapmaktadır.¹⁴ Örneğin BP'nin raporuna¹⁵ göre Çin'in 2015 yılında toplam ithal ettiği 335 milyon ton petrolün 170,4 milyon tonunu yani %50,7'sini Ortadoğu'dan ithal etmektedir. Bu durum Çin'in Ortadoğu petrollerine yüksek oranda bağımlı olduğunu göstermektedir. Petrol, ekonomisi için vazgeçilemeyecek bir kaynaktır. Bu sebeple Ortadoğu'da meydana gelecek bir politika değişimi Çin için hassas bir konudur.

Savunmasızlık bir aktörün bir ilişkiyi bitirmenin sonucunda ödeyeceği bedeli ölçmektedir.¹⁶ Bir başka deyişle hassas olan durumla alakalı bir değişimle karşı karşıya kaldığında kendisini o değişime göre ayarlayabilme durumudur. Yine bu konuda da Çin, küresel politikalarını etkileme potansiyeline sahip olan ABD'ye göre Ortadoğu petroleri konusunda daha kırılgan bir yapıya sahiptir. Çünkü toplam petrol ithalatlarına

---

¹³ Steve Chan, **International Relations in Perspective**, New York, Macmillan Publishing Company, 1984, s.235.

¹⁴ Robert O. Keohane ve Joseph S. Nye, **a.g.e.**, s.14.

¹⁵ BP Statistical Review of World Energy 2016, <https://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/energy-economics/statistical-review-2016/bp-statistical-review-of-world-energy-2016-full-report.pdf> (Erişim Tarihi: 04.09.2017)

¹⁶ Keohane, Robert O. ve Joseph S. Nye, **a.g.e.**, s.16.

bakıldığında Ortadoğu petrollerinin payı ABD için %20 iken Çin için bu oran %50 oranındadır.¹⁷ Ayrıca ABD ithal edeceği petrol yerine kendi iç kaynaklarını da kullanabilecekken aynı durum Çin için geçerli değildir. Hassasiyet karşılıklı bağımlılığın esas anlamına daha yakın gibi görünmektedir, fakat savunmasızlık devletlerin nasıl karşılık vereceğinde ana etkindir. Savunmasız devletlerin savunmasız olmayanlara kıyasla yüksek düzeyde hassasiyeti kabul etmeleri ihtimali daha yüksektir.

1.1.2. Doğrudan ve Dolaylı Karşılıklı Bağımlılık

Karşılıklı bağımlılığın oluşumu, devletlerin karşılıklı ilişkileriyle birbirlerine bağlı olması ve ekonomik, politik ve askeri doğasını değiştirdiği varsayılır. Bu değişiklikler bir devlet için avantaj, başka bir devlet için de dezavantaj sonucunu çıkarabilir. Richard Cooper, fiyat ve faiz ilişkisiyle bütünleşebilen bu değişikliklerin ekonomik maliyet ve enflasyon etkisini önermektedir. Bununla birlikte karşılıklı yaklaşımın dolaylı ve dolaysız ayrımını belirlemek için hassasiyetlik ve savunmasızlık gibi iki ölçüt bulunmaktadır. İkinci dünya savaşından sonra doğrudan ve dolaylı karşılıklı bağımlılık olarak ortaya çıkmıştır. Lehmkuhl'e göre doğrudan karşılıklı bağımlılık; iki blok ve onların temsilcisi iki süper gücün karşılıklı bağımlılığı anlamına gelmektedir. Aynı zamanda doğrudan karşılıklı bağımlılıkta yatay ve dikey yapı ortaya çıkmaktadır. Dolaylı karşılıklı bağımlılıkta ise iki süper güç düşük seviyede kendi müşterileri arasındaki çatışmaya girmektedir. Lehmkuhl dolaylı karşılıklı bağımlılığa Çin Hindu Orta Doğu Savaşı'nı örnek vermektedir. Bu savaşta direkt olarak bir çatışma oluşmamıştır. Dolaylı karşılıklı bağımlılık iki blok veya üçüncü dünya ülkeleri arasındaki ilişkilerin tanımlanması için resmedilmiştir.¹⁸

---

¹⁷ BP Statistical Review of World Energy 2016.

¹⁸ Yunus Furuncu, **Karşılıklı Bağımlılık Ekseninde Enerji Bağımlılığı ile güvenlik ilişkisi: Türkiye Örneği**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Düzce Üniversitesi, 2016, s. 30.

1.1.3. Karmaşık Karşılıklı Bağımlılık (*Complex Interdependence*)

Karmaşık karşılıklı bağımlılık ile ilgili tartışmalar devletler-üstü ilişkilerle uluslararası ilişkilere yoğunlaşmakta ve faaliyetlerin yapısal incelemeleri yerine politik durumlardaki siyasi unsurların eylemlerini nasıl etkilediğini araştırmaktadır.¹⁹ Karşılıklı bağımlılığın üç ana özelliği bulunmaktadır. Bunlar; iletişim kanallarının çokluğu, konular arasında sabit bir öncelik sıralamasının olmaması ve asker gücünün önemindeki azalmadır.

1.1.3.1. İletişim Kanallarının Çokluğu

Karmaşık karşılıklı bağımlılığın ilk özelliği, etkilişimi sağlayan bağlantıların (multiple channels) ve toplumlar arasındaki kanalların sayısındaki niceliksel artışa vurgu yapmaktadır. 20. yüzyılın sonlarına doğru, üst düzey hükümet yetkilileri ve devletlerin resmi ilişkileri arasındaki resmi olmayan ilişkiler haricinde de toplumlar arasında iletişim kuran kanalların sayısında artış yaşanmıştır. Bu kanallara bankalar, ulus-üstü şirketler ve uluslararası sivil toplum kuruluşları gibi hükümet-dışı yapılanmalar örnek verilebilir.²⁰ İletişim kanallarının artmasıyla beraber dünya artık bütün ulusların doğal coğrafyası haline gelmiştir. Uluslararası iletişim kanallarındaki bu artış sonucunda, çok uluslu oluşumların vermiş oldukları kararlar, devletlerin iç politikalarını da birbirine yaklaştırmakta ve iç-dış politika ayrımı yapmak olanaksız hale gelmektedir. Bu nedenle, devletlerarasındaki iletişim, aralarında resmi düzeyde oluşturulan bağlantı dışında gerçekleşen bu tür ilişkiler sayesinde artış göstermektedir. Bu durum devletlerin birbirlerine olan karşılıklı bağımlılık düzeyleri artmaktadır.²¹

1.1.3.2. Konular Arasında Sabit Bir Öncelik Sıralamasının Bulunmaması

Realistler tarafından Uluslararası örgütlerin sayısının az, devletlerarası iletişimin sınırlı olduğu bir ortamda uluslararası gündem konuları arasında bir öncelik sıralamasına

---

¹⁹ Robert O. Keohane ve Joseph S. Nye, “Güç ve Karşılıklı Bağımlılığı Yeniden Ele Almak”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 12, Sayı 46, s. 79-104.

²⁰ Keohane, Robert O. ve Joseph S. Nye, a.g.e., s.20.

²¹ Kal J. Holsti, “A New International Politics? Diplomacy in Complex Interdependence”, *International Organization*, Cilt 32, No. 2, 1978, s. 521.

gidilerek güvenlik sorunları ‘birincil’ (*high politics*) politika alanı, diğer uluslararası meseleler ise ‘ikincil’ (*low politics*) politika alanı olarak ilan edilmektedir. Ancak 1970’li yıllardan itibaren yaşanan hadiselerle birlikte devletlerin dış politikalarını belirleyen olaylar ve konular artmış ve çeşitlenmiştir. Dış politikada güvenlik odaklı konuların gündemi belirlediği dönemlerle kıyaslandığında, artık uluslararası ilişkilerin gündemini çok daha farklı konular oluşturmaktadır. Bu dönüşüm iç ve dış politikayı birbirlerinden ayırmayı zorlaştırırken, aralarında alt-üst ilişkisi kurmayı da olanaksız hale getirmiştir. İletişim kanallarının niceliksel artışıyla birlikte uluslararası ilişkilerdeki etkileşimin artması, küresel diplomatik sorunların tamamına yakını devletler için gündemin öncelikli konuları haline getirmiştir.²² Bu değişimi Keohane ve Nye, karmaşık karşılıklı bağımlılığın ikinci önemli özelliği olarak vurgulamışlardır.

1.1.3.3. Askeri Gücün Öneminde Azalma

Karmaşık karşılıklı bağımlılığın diğer özelliği askeri gücün öneminin ve rolünün geçmişe kıyasla belirgin bir biçimde azaldığı (*minor role of military force*) görüşüne dayanmaktadır. Buna göre, sanayileşmesini tamamlayan demokratik bir yönetim şekline sahip ülkelerde belirginleşen karşılıklı bağımlılık teorisi, bu devletlerin birbirlerine karşı askeri güç kullanımını da içeren bir saldırıda bulunma ihtimalini azaltmaktadır.²³

Nye ve Keohane’a göre günümüzde askeri kuvvetler, ekolojik ve ekonomik konular gibi pek çok önem arzeden sorunda tercih edilmemektedir. Çünkü çoğu durumda askeri gücün hedefe yönelik etkisi hem belirsiz hem de maliyetlidir. Ancak yinede askeri gücün öneminin tamamen önemsizleştiğini söylemek mümkün değildir.²⁴ Eğer bir konu devletin hayati çıkarlarını derinden etkiliyorsa ve varlığını tehdit etmekteyse güç kullanma veya güç kullanma tehdidi yeniden belirleyici olabilir. Bu gibi durumlarda

---

²² Muharrem Gürkaynak ve Serhan Yalçiner, **a.g.e.**, s. 74.

²³ Muharrem Gürkaynak ve Serhan Yalçiner, **a.g.e.**, s. 77.

²⁴ Tayyar Arı, **a.g.e.**, s. 390.

realizm anlayışı dikkate alınabilir. Bundan dolayı hangi konularda realizm ya da karmaşık karşılıklı bağımlılığın kullanılacağını belirlemek gereklidir.²⁵

---

²⁵ Keohane, Robert O. ve Joseph S. Nye, **a.g.e.**, s.24.

BÖLÜM 2

2. GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE ÇİN'İN EKONOMİ POLİTİK STRATEJİSİ

2.1. Çin'in Dış Politikasındaki Gelişmeler

Dünyanın en kalabalık ülkesi olan Çin, 5000 yıllık kültürel bir geçmişe sahiptir. 1911'de imparatorluk sisteminin sona ermesinden sonra meydana gelen siyasi karmaşıklık, Mao Zedong tarafından 1949 yılında Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla sona ermiştir. Çin Halk Cumhuriyeti, resmi kaynaklara bakıldığında 56 farklı ulusun birleşmesiyle meydana gelmiş çok milletli bir ülkedir. Çin'de egemen olan etnik grup Han soyundan gelen güneydeki Hakka ve Kantonez gruplarıdır. Çok sayıda milletten gelmiş olduğu için ayrılmaya çalışan azınlık gruplar vardır. Etnik grup olarak ayrılmaya en yakın gruplar ise Tibet ve Uygur gruplarıdır.²⁶

Mao dönemiyle birlikte hâkim olan komünist yönetimin baskıcı rejimi sebebiyle Çin Halk Cumhuriyeti 20 yıl süren duraklama dönemi yaşamıştır. Ancak gerçekleştirilen ciddi yapısal reform hareketlerinden, son yıllara bakıldığında dünyanın önem arz eden ekonomik öğelerinden biri durumuna yükselmektedir Çin, gerçekleştirilen reformlarla devlet öncülüğünde ve Çin Komünist Partisi'nin yönetiminde yeni gelişim politikası uygulamaktadır. Ülke bu gelişme politikasını sürdürürken sahip olduğu insan gücünü ve doğal kaynaklarını kendi amaç ve çıkarlarına uygun olarak kullanmak istemektedir. Bu nedenle küreselleşmenin de olanaklarından yararlanarak sosyalist ideolojinin sert uygulamalarından vazgeçilmiştir. Hayatını yurt dışında devam ettiren ve eğitimini yurt dışında sürdüren Çinli nüfusun sayısı günümüzde 70 milyona ulaşmıştır. Büyüme hızının bu şekilde devam etmesi, Çin'in 2010 ve 2020 yılları arasında Amerika Birleşik Devletleri'ni yakalayacağı anlamına gelmektedir. Bu verilere bakıldığında 1,3 milyarı aşmış durumda olan Çin Halk Cumhuriyeti'nin gelecek dönemlerde dünya üzerindeki enerji kaynakları ve hammaddeleri için büyük bir talep oluşturması beklenmektedir. Çin

---

²⁶ Dru C. Gladney, **China's National Insecurity: Old Challenges at the Dawn of the New Millennium**, Asia-Pacific Center For Security Studies, 2001, s. 7.

Halk Cumhuriyeti günümüzde istikrarlı ve süratli bir şekilde büyümeye devam etmektedir.²⁷

Bu bölümde öncelikle kapsamlı bir tarihsel arka plan ile birlikte günümüz Çin Halk Cumhuriyeti'nin dış politika belirleyicileri genel hatlarıyla açıklanmaya çalışılacaktır. Sonraki kısımda ise Çin Halk Cumhuriyeti'nin Ortadoğu'da izlediği politikaların kırılma noktaları tarihsel bir süreçte incelenmiştir.

Çin'in uluslararası sistemle bütünleştikçe dış politikasının daha karmaşık hale gelmesi, tutarlı bir dış politika izlenmesinin önüne geçmiştir. Çin Halk Cumhuriyeti'nin dış politikası, ülkenin ve dünyanın geçirdiği değişimlere bağlı olarak pek çok evre ve süreç içermektedir. Bu nedenle, dış politika öncelikleri ve küresel sistemdeki yerine bakılarak 1976 öncesi üç ana dönemden ve 1977'den günümüze kadar uzun bir dönemin Soğuk Savaş ve Soğuk Savaş sonrası olmak üzere iki ayrı dönem olarak sınıflandırılabilir.²⁸ Bu dönemler;

- 1949- 1955 Kuruluş Dönemi: Tek Tarafa Yaslanma Politikası
- 1956- 1962 Bağımsız Dış Politikanın Oluşmaya Başlaması
- 1962- 1972 Anti-Hegemonyacı ve Üç Dünya Görüşünün Benimsendiği Dönem
- 1972- 1991 Amerika Birleşik Devletleri ile ittifak ve Kademeli olarak Kapitalistleşme
- 1991- Günümüz: Deng'in açılımlarının Sürdürülmesi ve ABD'yi sınırlama anlayışı olarak sınıflandırılmaktadır.

---

²⁷ Sait Yılmaz, Yükselen Güç Çin'in Güvenlik Politika ve Stratejileri, **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Sayı 2, 2008, s. 79.

²⁸ Hakan Güneş, **Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikası: Dönemler ve Dinamikler**, Ed. Faruk Sönmezoğlu, Özgün Erler Bayır, Der Yayınları, 2014, s. 487.

2.1. 1. Kuruluş Dönemi: Tek Tarafa Yaslanma Politikası

İkinci Dünya Savaşı başladığında Japonya ile çetin bir savaştan çıkmış olan Çin, Chan Kai Shek kararıyla batıya doğru çekilmeye karar vermiştir. Ülkenin batısındaki küçük köy ve kasabalarda yeni üniversite ve fabrikalar kurulmuştur. Demiryolu, karayolu gibi altyapı yatırımları da aceleyle inşa edilmiştir. W. Eberhard'a göre bu gelişmeler Modern Çin tarihinin oluşmasındaki en önemli başarılarından biri sayılmaktadır.²⁹ Bu gelişmelerle birlikte ülkenin o zamana kadar çeşitli sebeplerle geri kalmış olan batı bölgesi gelişmeye başlamış ve savaş sonrası Çin'in daha hızlı kalkınabilmesi için gerekli altyapı hazırlanmıştır. Ancak bu gelişmeler dünya ülkeleriyle kıyaslandığında yeterli olmadığı görülmektedir. Çünkü 1943 yılında Çin Komünist Partisi'nin başına gelen Mao Zedong 1949 yılında Çin Halk Cumhuriyeti'ni kurarak devlet başkanı olmuştur. O dönemde zarfında Çin, dünya ülkeleri sıralamasında geri kalmış durumdaydı. Tarım sektöründe kendine yetmekte zorlana Çin sanayi sektöründe de çok ilerleyememişti.³⁰

Başkan Mao, Çin anakarasında tam hâkimiyet sağlandığı 1942 yılında ülkenin “Tek tarafa yaslanan politika” izlemesi gerektiğini vurgulayarak yeni dönemin ilk temel politikasını da açıklamış oldu. Bu politika ile ülkenin sade yaşam ve sebat kültürü ile yabancı dostların güvenmesi gerektiği ifade ediliyordu. Temel politika belirlendikten sonra Çin Halk Cumhuriyeti dış politika da SSCB'ye dayanarak hareket etmeye başlamıştır. İki ülke arasındaki dayanışma üzerine imzalanan “Çin-Sovyet Dostluk, İttifak ve Karşılıklı Yardım Antlaşması” ile Çin hem dışarı karşı güvenliğini hem de ülke içerisindeki gelişmesini garanti altına almıştır.³¹ SSCB ile kurulan ittifak ve imzalanan anlaşmanın etkisi ile 1949- 1952 yılları arasında Sovyetler Birliğini örnek alan kalkınmayı amaçlayan ekonomik bir plan uygulanmıştır. Öncelikle devlete ait çiftlikler ve halk komünleri kurulmuş böylelikle tarımda sosyalist bir planlamaya geçilmiştir. Fakat yapılan bu reformlarda Çin halkının ananeleri dikkate alınmadığından dolayı halk

---

²⁹ Wolfram Eberhard, **Çin Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, 2007, s. 359.

³⁰ Selim İnançlı, Ahmet Kamacı, Küreselleşme Sürecinde Çin Ekonomisi ve Türkiye ile Dış Ticaretinin Yapısal ve Sektörel Analizi, **Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi**, S.2, 2010, s. 136.

³¹ Faruk Sönmezoglu, Özgün Erler Bayır, **Dış Politika: Karşılaştırmalı Bir Bakış**, Der Yayınları, İstanbul, 2014, s. 490.

yenilikleri benimsememiştir. Sonuç olarak tarımda beklenen gelişme elde edilememiştir.³²

SSCB, ülkede birçok yeni yatırım projesini üstlenmiş ve maddi kaynaklar da sağlamıştır. İki ülke aralarındaki bu dayanışmayı Kore savaşında Kuzey bölgesi adına aynı safta yer alarak devam ettirmiştir. Ancak iki ülke arasındaki bu dayanışma Sovyet lider Stalin'in ölümü ile bozulmaya başladı. SSCB'nin ülkeye yaptığı yatırımlardan kolayca vazgeçemeyen Çin, yaşanan rahatsızlıkları dile getirmekten çekinmemiştir.³³

2.1.2. 1955- 1962 Bağımsız Dış Politikanın Oluşmaya Başlaması

1955 yılının Nisan ayında Endonezya'nın Bandung şehrinde Afrika ve Asya'dan 29 ülke bir araya gelerek "Bağılantısızlar Hareketi"nin ik adımlarını atmıştır. Bu hareketin ortak paydasını, yüzyıllarca Batılı ülkelerin sömürüsü altında kalan ülkelerin liderlerinin yeni bir alternatif oluşturma hedefiydi.³⁴ Çin'in 1950'lerdeki uyguladığı politikalar da Batı ülkelerinin uygulamaya çalıştığı emperyalizm hareketi Üçüncü Dünya ülkeleri için en önemli tehdit unsuru olarak görülmüştür. Bu sebeple ulusal bağımsızlık mücadelesini sürdüren sömürge durumundaki ülkeleri sosyalist dünyanın potansiyel birer destekçisi olarak kabul ediyordu. Bu süreçte Çin Halk Cumhuriyeti'nin amaçlarından biri, ABD liderliğindeki Batı bloğunun "saldırgan" politikalarına karşıt, barışçıl ve uzlaşmacı bir tavrı öne çıkarmaktı.³⁵ Bu hedefi gerçekleştirebilmek amacıyla önce 1954 yılında Hindistan ile yapılan ticaret anlaşmasında "Barış İçinde Yaşamın Beş İlkesi" ya da "PanchSheel" olarak bilinen kurallar bütünü, bu dönemde sürdürülen dış politikanın temel belirleyici olarak ortaya çıkmıştır. Bu kurallar; "bağımsızlık ve sınırsal bütünlük, saldırmazlık, diğer ülkelerin iç işlerine karışmamak, eşit hak ve karşılıklı yarar prensibi çerçevesinde ilişkileri

---

³² İsmail Şefik Aydın, **Türkiye'yi Bekleyen Tehlikeler: Uyan Türkiye**, Kumsaat Yayınları, İstanbul, 2005, s. 491.

³³ Faruk Sönmezoğlu, Özgün Erler Bayır, **a.g.e.**, s. 490.

³⁴ Mehmet Özay, Bandung Konferansının 60. Yılı: 1955-2015, <http://guneydoguasyacalismalari.com/2016/10/10/bandung-konferansinin-60-yili-1955-2015/>, (Erişim Tarihi: 05.04.2017), s.2.

³⁵ Çağdaş Üngör, Çin ve Üçüncü Dünya, **İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No:4, 2009, s.28.

geliştirmek ve barış içinde bir arada yaşamak” şeklinde ortaya konmuştur.³⁶ Bu ilkelere uygun olarak 1954 yılında Hindistan ile Tibet sınırı üzerinde yaşanan gerginlikte ateşkes yapılmasına karar verilmiştir.³⁷ Bu tutum barışçıl bir dış politikanın göstergesidir.

Hindistan ve Çin arasında yapılan anlaşma ve bu anlaşmada belirtilen ilkeler Bandung Konferansı’nın zeminini hazırlamıştır. Ayrıca Bandung Konferansıyla birlikte Çin ve Sovyet ilişkileri de başka bir boyuta taşınmış, Çin Halk Cumhuriyeti kendi özel politikalarını oluşturmaya başlamıştır.³⁸ Bandung’da komşu ülkelerle imzalanan sınır antlaşmalarının ardından Çinli diplomatlar, Amerikan propogandasında gösterildiği gibi Çin’in emperyal değil, barışçı ve iyi ilişkilere meyilli olduklarını ilettiler.³⁹ 1955 yılında toplanan Asya Afrika ülkeleri Konferansı’nda (Bandung Konferansı) Bağlantısızlarla ilişkilerin geliştirilmeye çalışılması Çin’in izlemiş olduğu barışçıl dış politikanın bir diğer göstergesi sayılmaktadır.⁴⁰

Bu döneme kadar Batı karşısında duran herkesi aynı çıkarlar içerisinde olmasalar dahi kendi taraflarında gören Çin-Sovyet birliği, Mısır’ın Batı karşıtı söylemleri ile farklı bir boyut kazanmıştır. Arap savunucular Sosyalizmi kendilerine ideoloji olarak benimsememekle birlikte Üçüncü Dünya’yı kalkındıracak tek iktisadi yol olarak gördükleri için Çin-Sovyet bloğuna yakınlaşmışlardır.

Batı’nın sosyalist devletlere olan tutumu sertleşirken Çin, Bağdat Paketi’nin imzalamayan devletler Mısır, Suriye ve Yemen’le diplomatik ve ekonomik antlaşmalar yapmıştır. Batı karşısında yer alan tüm ülkelerin yanında yer alarak ekonomik çıkarları doğrultusunda hareket etmeye başlamıştır.

Mısır ve Irak arasında yaşanan çekişmeler Çin’i de önemli ölçüde etkilemiştir. Çin bölgede yaşanan silahlı çatışmalardan ve katliamlarda sorumlu tutulmaya başlanmış

---

³⁶ R. Kutay Karaca, **Güç Olma Stratejisi Çin (Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Çin İlişkileri)**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2008, s. 73.

³⁷ Müge Yüce, **Arap Baharı Sonrası Ortadoğu’da Güç Politikaları: Çin Dış Politikasının Bölge Siyasetine Etkisi**, FMV Işık Üniversitesi Yayınları, Yeni Ortadoğu: Toplum Siyaset ve Ekonomi Konferansı, 2016, s. 22.

³⁸ Faruk Sönmezoğlu, Özgün Erler Bayır, **a.g.e.**, s. 491.

³⁹ Çağdaş Üngör, **a.g.e.**, s.28.

⁴⁰ Müge Yüce, **a.g.e.**, s. 22.

ve Nasır ile aralarında anlaşmazlıklar yaşanmıştır. Bütün bu çekişmelere rağmen dünyasının liderliğini eline almak isteyen Mısır, Çin dolayısıyla Sovyet desteğini kaybetmemek için yaşanan gelgitleri istikrar içinde tutmaya çalışmıştır.⁴¹

Üçüncü dünya ülkelerinin Batıya olan bağımlılığını azaltmak için kendi aralarındaki işbirliği ve dayanışmayı artırma amacı taşıyan ve sömürgeciliği kınayan Endonezya'da gerçekleştirilen bu konferans Asya ve Afrika ülkeleriyle Çin Halk Cumhuriyeti arasındaki ilişkilerin gelişmesi bakımından önem arz etmektedir. Fakat Bandun Konferansı'nın Çin'in dış politikasında yön veren bir gelişme haline gelmesi 1960'lı yılları bulmuştur.⁴²

Çin daha sonra Sovyetler ile ayrılmış olsada 1972 yılında Amerika Birleşik Devletleri ile masaya oturana dek Batı'ya ve emperyalizme karşı olan düşüncelerini devam ettirmiştir. Bu dönemde ayrıca Arap dünyası ile arası açık olan Türkiye ile de yakınlaşmalar başlamıştır. Ayrıca birçok Ortadoğu ve Afrika ülkesi ile ilişkiler kurulmuş olsada ekonomik anlamda bu ilişkilerin Çin'e büyük bir katkısı olmamıştır.⁴³

İç politikada ise Mao iktidarındaki bu dönem üretim ve fiyatların devlet tarafından belirlendiği planlı ekonomi dönemidir. Bu dönemde uygulanan politikalara baktığımızda; devletin kaynak dağıtımında tek yetkili olduğu görülmektedir. Mao'nun Stalin ziyareti beklentilerini karşılayamamış ve bundan dolayı Marxist ve Leninist politikalardan uzaklaşmıştır. Çin'e ekonomik yardımını ve desteğini kesen Sovyetler birliği, ülkenin ekonomik problemlerle karşılaşmasına neden olmuştur. Ancak Mao sosyalist politikalara devam etmiştir. Sonraki dönemde, sosyalizm uygulamalarını Stalin'den arındırmaya uğraşmıştır. Sovyetler Birliği'nin kapitalist sürece soktuğunu iddia ettiği Stalin'i eleştirmiş ve onun politikalarını zararlı sayarak uygulamamıştır. Temel amacı, ekonomik devrimden önce ideolojik devrimi yaratmak olarak tarif edilebilir.⁴⁴

---

⁴¹ Faruk Sönmezoğlu, Özgün Erler Bayır, **a.g.e.**, s. 490.

⁴² Çağdaş Üngör, **a.g.e.**, s.29.

⁴³ Faruk Sönmezoğlu, Özgün Erler Bayır, **a.g.e.**, s. 492.

⁴⁴ Selim İnancılı, Ahmet Kamacı, **a.g.e.**, s. 136.

1958-1961 döneminde İleriye doğru Büyük Hamle politikası ile ülke nüfusunun büyük bir bölümünü oluşturan köylü halkını endüstrileştirme, modern bir topluma dönüştürmek amaçlanıyordu. Tablo 1’de bu dönemdeki yatırımların sektörlere göre dağılımı verilmiştir. İleriye Doğru Büyük Hamle politikası’yla birlikte ağır sanayi ve tarım sektörünün yatırımlardaki payı artmıştır, hafif sanayi sektörünün payı azalmıştır. Ancak uygulama yanlış politika ve kalabalık nüfus sebebi ile başarısız olmuş ve milyonlarca insanın açlık ve politik katliamlarla ölmesine sebep olmuştur. Aynı dönemde Stalin ve Lenin’den sonra Sovyetler de başa gelen Nikita Kruşçev uyguladığı politikalarla Sosyalizmden uzaklaşmaya başlamıştır. Bu da Çin’i Sosyalizmin yeni savunucusu haline getirmiştir.⁴⁵ 1958’de gerçekleşen İleriye Doğru Büyük Hamle Politikası ya da Büyük Sıçrama projesinde, feodal yapıya ait topraklar devletleştirilerek köylülere verilmiş ancak çağın en büyük açlığı gerçekleşmiş ve 1959’daki kıtlıkta 20 milyondan fazla kişi ölmüştür.⁴⁶

---

⁴⁵ Faruk Sönmezoğlu, Özgün Erler Bayır, **a.g.e.**, s. 492.

⁴⁶ Selim İnançlı, Ahmet Kamacı, **a.g.e.**, s. 136.

Tablo 1: 1956- 1962 Yılları Arası Sektörlere Göre Yatırım Payları

Yıl	Yatırım miktarı (USD)			Toplam yatırımdaki pay %		
	Tarım	Hafif sanayi	Ağır sanayi	Tarım	Hafif sanayi	Ağır sanayi
1956	175.049.000	138.274.000	864.948.000	7,7	6,1	37,8
1957	175.049.000	161.810.000	903.194.000	8,3	7,7	42,8
1958	386.873.000	320.678.000	2.224.152.000	9,8	8,1	56,2
1959	483.959.000	339.801.000	2.733.118.000	9,4	6,6	53,1
1960	664.892.000	307.439.000	3.069.977.000	11,6	5,4	53,7
1961	250.070.000	113.267.000	1.016.461.000	13,3	6,1	54,2
1962	211.824.000	47.072.000	542.799.000	20,2	4,4	51,8
1963	323.620.000	52.956.000	670.776.000	23	3,7	46,4

Kaynak: Dali L. Yang, *Calamity and Reform in China: State, Rural Society, and Institutional Change Since the Great Leap Famine*, Stanford: Stanford University Press, 1996.

Mao İleriye Doğru Büyük Hamle döneminden beklediği sonucu elde edememiştir. İlk sene olumlu hava koşullarının da etkisiyle üretimde bir artış görülse de 1959 yılına gelindiğinde ortaya çıkan kuraklıkla beraber yapılan planlar uygulanamamıştır. Zaten 1958 yılında olumlu hava şartları sonucunda meydana gelen büyük tarımsal verimde, iş gücünün önemli kısmının demir- çelik sektörüne aktarıldığı için değerlendirilememiştir.⁴⁷

---

⁴⁷ Dali L. Yang, *Calamity and Reform in China: State, Rural Society, and Institutional Change Since the Great Leap Famine*, Stanford: Stanford University Press, 1996, s. 37.

2.1.3. 1962- 1972 Anti-Hegemonyacı ve Üç Dünya Görüşünün Benimsendiği Dönem

1960-1969 yılları arası Çin Halk Cumhuriyeti'nin Sovyetler birliği ile yollarını ayırdığı, sınır savaşları yaşadığı ve milliyetletçi genişleme iddialarında bulunduğu bir dış politika dönemidir. 1960lı yıllara gelindiğinde ilk olarak Sovyetler Birliği, Mao tarafından artık Çin Halk Cumhuriyeti için ABD ile aynı derecede sömürgeci ve bir tehdit olarak görülmüştür.⁴⁸ SSCB ile olumsuz yönde evrilen ilişkilerin temeli 1953'de Stalin'in ölümüyle atılmıştır. Çinli liderler ve Stalin'in ölümüyle yönetime gelen Komünist Parti liderleri arasında Marksizm'in farklı yöntem ve strateji uygulamalarının benimsenmesi, bu çatışmanın oluşmasına zemin hazırlamıştır. Stalin'in ölümünden sonra yönetimi ele alan Komünist Parti liderleri ve Çinli liderler arasında Marksizm'in uygulanmasına yönelik farklı stratejilerin benimsenmesi, Çin ve SSCB arasındaki çatışmanın zeminini oluşturmuştur.

O dönemde Çin Halk Cumhuriyeti'nin lideri olan Mao Zedong, Sosyalist Sovyet Cumhuriyetler Birliği'yle 1950'ler boyunca ekonomik ve politik olarak sürdürdüğü ittifakı 1960 yılında bozmuştur. Bunun nedeni olarak SSCB'nin komünist ortodoksiyi terk ettiği ve Çin'e hükmetmek istediği ithamı belirtilmiştir.⁴⁹ Bozulan bu ittifakın akabinde 1962 yılında Çin ve Hindistan arasında Tibet sınırındaki anlaşmazlık nedeniyle bir savaş başlamıştır. Yaşanan bu savaşta Amerika Birleşik Devletleri ve SSCB, Çin'e karşı Hindistan'ı desteklemiştir. Bunun sonucunda Çin bölgesel olarak yalnızlaşmıştır. ABD ve SSCB'nin bu tutumu karşısında Çinli politikacılar daha saldırgan bir dış politika izlemeye başlamıştır. Bu gelişmelerden sonra Çin, 1963 yılına gelindiğinde geniş oranda Sovyet topraklarını da içine alan "kaybedilmiş topraklar" listesi yayınlanmış ve bu topraklarda hak iddiasında bulunmuştur. Ayrıca kendi sınırında yaşadığı bu savaşta, SSCB ve ABD 'nin Hindistan'ı desteklemesine karşılık Çin, Pakistan ile stratejik iş

---

⁴⁸ Stuart Harris, **Çin Dış Politikası**, Matbuat Yayınları, 2014, s.34.

⁴⁹ Yves Lacoste, **Büyük Oyunu Anlamak**, İstanbul, NTV Yayınları, 2. Baskı, 2008, s.56.

birliğini geliştirmiş ve Pakistan'ı güçlendirerek Hindistan'ı zayıflatma politikası izlemiştir.⁵⁰

1964 yılından itibaren Mao Çin'in iç taraflarına yani yabancı saldırılardan korunabilecek yerlere askeri- sınai yapılanma kurdurmuştur.⁵¹ Ayrıca Çin Halk Cumhuriyeti 1964'te ilk nükleer denemesini gerçekleştirmiş, 1967'de Hindistan ile ikinci bir sınır çatışmasına girmiştir.⁵² 1969 yılında ise Sovyet Birliği ile ilişkiler o kadar gerilmiştir ki Çin- Sovyet sınırı olan Ussuri Nehrinde bir takım silahlı çatışmalar meydana gelmiştir.⁵³

Çin Halk Cumhuriyeti ileriye doğru büyük atılım politikalarının başarısızlığı ve SSCB ile ayrılıktan sonra Çin yeni bir politika ile yoluna devam etmeye karar vermiştir. Bu politikalar Kültür Devrimi olarak adlandırılmıştır.⁵⁴ 1965 – 1969 yılları arasında gerçekleşen Kültür Devrimi dört eskiyi yok etmeyi ve yeni insanı meydana getirmeyi amaçlamıştır. Bunlar;

- Eski düşünceler
- Eski alışkanlıklar
- Eski kültür
- Eski adetler olarak sıralanmıştır.⁵⁵

Mao başlattığı Kültür Devrimi'yle beraber Çin tarihinde yeni bir dönem açmıştır. Kültür devriminin kapsamında Çin Halk Cumhuriyeti uluslararası düzeydeki diplomasi ve siyasi ilişkilerinin minimuma indirgemiştir. 1970 yılına kadar devam eden bu süreçte Çin, çok sert politikalar uygulamış ve büyük ölçüde içine kapanmıştır. Çin'in kapitalizmin sürecine girmesini engellemek bu devrimin asıl amacı olarak belirlenmiştir. Halk zorla komünizm rejimine maruz bırakılmıştır. Askeri düzen dışındaki bütün

---

⁵⁰ Müge Yüce, **a.g.e.**, s. 22.

⁵¹ Stuart Harris, **a.g.e.**, s.34.

⁵² Müge Yüce, **a.g.e.**, s. 22.

⁵³ Stuart Harris, **a.g.e.**, 2014, s.34.

⁵⁴ Faruk Sönmezoğlu, Özgün Erler Bayır, **a.g.e.**, s. 490.

⁵⁵ Selim İnançlı, Ahmet Kamacı, **a.g.e.**, s. 136.

alanlarda reformlar meydana getirilmiştir.⁵⁶ Bu hareketin bir diğer amacı, devrimi sürekli ayakta tutmak ve belirli bir süre sonra her rejimin âkıbeti olan bürokratlaşmayı önlemektir. Temel olarak Kültür Devrimi ideolojik bir hareket, kampanya olmakla birlikte kısa sürede gelişmeler kontrolden çıkmıştır. Özellikle hareketin prensiplerinin uygulayıcılığını üstlenen, öğrenciler tarafından kurulan Kızıl Muhafızlar adlı teşkilat harekete direnç gösterenlere karşı terör estirmiştir.

İleriye Doğru Büyük Hamle'nin ardından gelen ılımlı süreç Kültür Devrimi ile birlikte tersine dönmüştür. Ekonomik açıdan bakıldığında 1966 yılında Kültür Devrimi'yle birlikte üçüncü beş yıllık kalkınma planı uygulamaya koyulmuştur. Üçüncü planla çizilen hedeflere baktığımızda özellikle ulusal savunmanın ön plana çıkarıldığını görebiliriz. Çin'in bir savaş olasılığıyla karşı karşıya kaldığında iktisaden hazırlıklı olması planın ana hedeflerindendir. Yine kendi kendine yetebilecek kadar bir tarımsal üretim planın diğer ana hedefidir. Genel olarak bakıldığında planın hedeflerine ulaştığı söylenebilir. Gayrisafi sanayi ve tarımsal üretim hedefleri %14,1 oranında aşmış; gayrisafi tarımsal üretim hedefin %2,2, gayrisafi sanayi üretimi hedefin %21,1 oranında üzerinde gerçekleşmiştir.⁵⁷

Tablo 2'de Çin Halk Cumhuriyeti'nin dönem içindeki ekonomik gelişimi verilmiştir. Buna göre ekonominin özellikle 1967 ve 1968 yıllarında sırasıyla %5,7 ve %4,1 oranlarında küçüldüğünü, ardından 1969 ve 1970 yıllarında sırasıyla %16,9 ve %19,4 oranlarında büyüdüğünü görüyoruz. 1967-1968 yıllarındaki düşüşü Kültür Devrimi ile birlikte gelen terör ortamıyla birlikte ele alabiliriz. İç karmaşa ancak 1968 yılının sonlarına doğru düşüşe geçmeye başlamıştır. İç istikrarın sağlanmasının ardından üretimde artışlar kaydedilmiştir.⁵⁸

---

⁵⁶ Selim İnançlı, Ahmet Kamacı, **a.g.e.**, s. 137.

⁵⁷ Ümit Çalık, **Çin Ekonomisi**, Liberal Düşünce, Yıl 16, Sayı 64, Güz 2011, s. 186.

⁵⁸ Ümit Çalık, **a.g.e.**, s. 187.

Tablo 2. Mao Dönemi GSYİH ve Reel Büyüme Verileri

	GSYİH Endeksi	GSYİH cari fiyatlar (milyar yuan)	Kişibaşı GSYİH (yuan)	Yıllık reel büyüme oranı
1952	100	67,9	119	
1953	115,6	82,4	142	15,06
1954	120,5	85,9	144	4,2
1955	128,6	91	150	6,8
1956	147,9	102,8	165	15
1957	155,5	106,8	168	5,1
1958	188,6	130,7	200	21,3
1959	205,2	143,9	216	8,8
1960	204,6	145,7	218	-0,3
1961	148,7	122	185	-27,3
1962	140,4	114,9	173	-5,6
1963	154,7	123,3	181	10,2
1964	183	145,4	208	18,3
1965	214,2	171,6	240	17
1966	237,1	186,8	254	10,7
1967	223,6	177,4	235	-5,7
1968	214,4	172,3	222	-4,1
1969	250,6	193,8	243	16,9
1970	299,3	225,3	275	19,4
1971	320,2	242,6	288	7
1972	332,4	251,8	292	3,8
1973	358,6	272,1	309	7,9
1974	366,9	279	310	2,3
1975	398,8	299,7	327	8,7
1976	392,4	294,4	316	-1,6
1977	422,2	320,2	339	7,6

Kaynak: Ümit Çalık, Çin Ekonomisi, Liberal Düşünce, Yıl 16, Sayı 64, Güz 2011, s. 185-206.

Sonuçta, Kültür Devrimi de başarısızlıkla sonuçlandı. İçerde yaşanan bu başarısızlık dış ilişkilerde Çin'e sosyalizmi halkı ele alan "aşağıdan" uygulayış biçimi sebebi ile farklı yandaşlar kazandırmış olsada ülke içine kapanmaktan kurtulamamıştır. Çin, 1970'lerle birlikte izolasyon politikalarını bir tarafa bırakarak dünyaya açılmaya başlamıştır. Bu süreçte Çin kapitalist ekonomiye geçerken, ABD ve Japonya ile siyasi ve ekonomik ilişkiler kurulmuştur.⁵⁹

---

⁵⁹ Selim İnançlı, Ahmet Kamacı, a.g.e., s. 136.

Çin 1970'lerle birlikte daha aktif bir dış politika benimsemiştir. Mao'nun düşüncelerinde yer alan uluslararası örgütlere karşı temkinli yaklaşım, 1971 yılında gelen BM üyeliği ile değişmeye başlamıştır. 1971 yılına kadar BM ve üyelerinin büyük çoğunluğu Çin halkının temsilcisi olarak Tayvan adasında bulunan Çin Cumhuriyetini tanımaktaydı. 1971 yılında küresel siyasetin de gereği olarak BM Genel Kurulu, 2758 sayılı kararı ile Çin ülkesinin BM nezdindeki tek meşru temsilcisinin ÇHC olduğunu kabul edip, ilan etmiştir. Uluslararası politikada devrim gibi nitelenen bu kararla BM üyeleri Çin Halk Cumhuriyeti'ni resmen tanırken, Çin de dış politikada çok boyutlu hareket etmeye başlamıştır.⁶⁰

1972 yılına gelindiğinde Çin Halk Cumhuriyeti ABD ile temaslarda bulunarak Sovyetler Birliği'ni reddettiğini ve kuşatılmışlık zihniyetini kırdığını göstermiştir. Bu gelişmeler Çin'in iç politikasında 1960'ların sonlarına gelindiğinde yani Kültür Devrimi'nin zirvesi olan zamanda kendi kendine yetme ekonomi politikasının hazırlıklarına başlanması ile sonuçlanmıştır. Mao döneminde Çin Halk Cumhuriyeti genelde izolasyonist ve içe dönük olarak görülmüştür.⁶¹

2.1.4. 1972- 1991 Amerika Birleşik Devletleri ile İttifak ve Kademeli Olarak Kapitalistleşme

Çin dış politikası 1972 yılında ABD ile yapılan Anti-Sovyet anlaşma çerçevesinde hızlı bir gelişme sürecine girmiştir. Bu süreçte Kültür Devrimi'nin dış politikada oluşturduğu pasiflik geride kalmıştır. Çin Halk Cumhuriyeti, 1972 yılının şubat ayında Amerika Birleşik Devletleri'yle imzaladığı Şangay Antlaşması ile stratejik birlikteliklerini resmi bir boyuta taşımıştır. Şangay Antlaşması ABD tarafında dönemin başkanı Richard Nixon tarafından imzalanmıştır. Şanghay Antlaşması, Çin Halk cumhuriyeti ile ABD arasındaki sorunları tarif ederek, üzerinde anlaşılan ortak noktaları belirlemektedir.⁶²

---

⁶⁰ Halil Kürşad Arslan, "Çin Halk Cumhuriyeti, Birleşmiş Milletler ve Küresel Yönetişim," Derleyenler: Nejat Doğan, Cenap Çakmak ve Halil Kürşad Arslan, *Birleşmiş Milletlerde Reform Tartışmaları*, Siyasal Kitabevi, Ankara: Ekim 2014.

⁶¹ Stuart Harris, *a.g.e.*, s.35.

⁶² Faruk Sönmezoğlu, Özgün Erler Bayır, *a.g.e.*, s. 493.

ABD ve Çin arasındaki ilk resmi ilişkilerin kurulmasında rol oynayan ve iki ülke arasındaki diplomasi tarihinde önemli bir yere sahip Henry Kissinger Şanghay Anlaşması'nı "ABD- Çin Halk Cumhuriyeti ilişkilerinin yol haritası" olarak adlandırmış ve her iki ülkenin Sovyet karşıtı stratejisini şöyle ifade etmiştir;

*"Çin ve Amerika Birleşik Devletleri arasındaki ilişkilerin normalleştirilmesi tüm ülkelerin yararınadır. Her iki tarafta uluslararası bir askeri çatışma riskini azaltmak istemektedir, Her iki tarafta Asya, Pasifik bölgesinde hegemonya arayışında olmayacak ve bölgede hegemonya arayışında olabilecek bir devlet ya da devletler koalisyonunun bu konudaki çabalarına birlikte karşı çıkacaklardır."*⁶³

Bu yeni birliktelikle Pekin, Batı ile açık bir stratejik birlik içine girdiği bu yeni dönemde üçüncü dünya ile ilişkilerindeki sıcaklığı da yine Anti-Sovyet politikası üzerinden sağlamıştır. Zamanla Mısır'da Cemal Abdal Nasır' in halefi Enver Sedat, Sudan'da Cafer Nusayri ve diğer liderler Sovyetler Birliği ile aralarını açtıkları ölçüde Çin'i yanlarında daha aktif olarak bulmuşlardır. 1972'den 1990'lara uzanan dönemde Çin halk Cumhuriyeti, özellikle Deng Xiaoping' in iktidara gelişi ile birlikte daha az ideolojik ve daha fazla maddi (reel) politika yolunu seçmiştir.⁶⁴

9 Eylül 1976'da Mao'nun ölümüyle birlikte başlayan Çin'deki siyasi karmaşa dönemi 1978 yılına kada sürmüştür. 1978 yılında Çin Halk Cumhuriyeti'ndeki hakim olan bu karmaşadan Mao'nun ölümünden sonra onun yerine ÇKP'nin başına geçen Hua Guafeng ile sürdürdüğü güç mücadelesinde ön plana çıkan Deng Xioping olmuştur. Deng yönetimiyle birlikte Çin ekonomisinde yeni bir sürece geçilmiştir. Bu dönemde Çin ekonomisi yavaş yavaş kapalı ve devletçi yapıdan vazgeçip, dışa açık piyasa ekonomisine doğru yönelmiştir.⁶⁵

"Reform ve dışa açıklık" mottosuyla yürütülen Deng Xipoping'in liderliğindeki bu kademeli dönüşüm, genel olarak ekonominin kazandığı dinamizm, ülkenin büyüme oranı ve doğrudan yabancı yatırımlar noktasında değerlendirilmektedir. Mao sonrası

---

⁶³ Henry Kissenger, **Çin: Düünden Bugüne Yeni Çin**, Kaknüs Yayınları, s.338.

⁶⁴ Faruk Sönmezoğlu, Özgün Erler Bayır, **a.g.e.**, s. 492.

⁶⁵ Ümit Çalık, **a.g.e.**, s. 185-206.

gerçekleştirilen bu reformlar sonucunda Çin uluslararası arena da iyi bir konuma yükselmeye başlamış ve bu ülkenin her kanadından övgüler almıştır.⁶⁶

Mao'nun ardından hayata geçirilen “reform ve dışa açıklık” politikasının neticesinde ülke hızla büyüyerek dinamik bir ekonomik görünüm sergilemiştir. 1977'den itibaren reformlar sonucunda dış dünyaya açılan Çin, dış politikasını çok yönlü oluşturarak, mümkün olan tüm bölgesel ve küresel devletler ve birlikler ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. Çin dış politikasındaki Marksist ideolojinin etkisi 1980'li yıllarla birlikte etkisini yitirmeye başlamıştır.⁶⁷ Küresel ekonominin atölyesi ve ihracat üssü haline gelen ülke, bununla birlikte toplumsal ve demografik yapıda önemli dönüşümler geçirmiştir. İktisadi örgütlenmenin, piyasa ilişkilerini topluma hâkim kılma doğrultusunda yeniden yapılandırılmasının en önemli etkileri işgücü piyasalarında ortaya çıkmaktadır.⁶⁸

Deng döneminde gerçekleştirilen açılım politikaları sonucunda Çin'in sosyo-kültürel ve ekonomik açıdan ikili bir dönüşüm süreci yaşadığı gözlemlenmiştir. Bu iki uçlu spektrumu genel anlamda Çin siyaseti olarak tanımladığımızda Çin'in yeni dış politika söylemini de bu spektrum olarak ortaya çıkmaktadır. Deng Xiaoping'in geleneksel Çin siyasetinin yatıştırıcı bir lideri olarak ortaya çıkması, 1949-78 arası dönemde yaşanan gerilimli süreci ortadan kaldırarak, Çin'de yeni bir süreci başlatmıştır. Bu yeni dönemde bir uçta eski sol (old left) bulunurken diğer uçta liberal veya yeni sol (new left) diye tabir edilen düşünceler Çin siyasetinin temel unsurları olarak belirdi. Aynı zamanda spektrumun iki ucunu oluşturan bu düşünceler Çin'in dış politikasında da belirleyici bir güce sahiptir.⁶⁹

1980'lerin sonuna doğru gelinirken ne ekonominin kapitalistleşmesi ne ondan daha önce başlayan Batı dünyası ile siyasi iş birliği ne de Doğu Bloku ve

---

⁶⁶ Kerem Gökten, Kapitalizm için Çalışmak: Çin'de İşgücü Piyasası İnşası, **Çalışma ve Toplum Dergisi**, 2012/4, s. 100.

⁶⁷ İsmail Ermağan, Emin Üstüenal, Çin'in Ortadoğu Politikaları, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi** Sayı:37 Yıl: 2014/2 (19-39 s.).

⁶⁸ Kerem Gökten, **a.g.e.**, s. 100.

⁶⁹ Kadir Temiz, **Çin Dış Politikasında Değişim Sancıları ve Ortadoğu**, DÜBAM, s. 23.

Sovyetler Birliği'nde yaşanan çözülme, Çin Komünist Partisi'nin Çin Halk Cumhuriyeti içindeki siyasi tekelinin kırılmasına yol açmamıştır. Bir başka deyişle Çin Komünist Partisi, tüm bu süreçler içinde kendi siyasi tekeliğini devam ettirebilmek için oldukça merkezi ve katı politikalar uygulamayı sürdürmüştür. Dünya ölçeğinde yaşanan değişim rüzgârı Çin Halk Cumhuriyeti'ne ulaştığında, ÇKP'nin değişim isteyen yüzbinlerce öğrenci ve aktiviste yanıtı Tiananmen Meydanı'na tanklarla girerek olayları sert biçimde bastırmak oldu.

Deng Xiaoping reformları Tiananmen dönemecinden geçerken, Çin Halk Cumhuriyeti'nin Soğuk Savaş sonrasına ÇKP'nin tekeli ve otoriter siyasal yönetimiyle devam edeceği anlaşıldı. Çin'in Soğuk Savaş sonrası rotası bu bakımdan Tiananmen'de tartışmaya yer bırakmayacak şekilde çizilmiştir.⁷⁰

2.1.5. 1991- Günümüz: Deng'in açılımlarının Sürdürülmesi ve ABD'yi sınırlama anlayışı

Çin, Soğuk Savaş sonrasında karşılıklı güven, karşılıklı eşitlik ve işbirliği zemininde daha pragmatik bir politika izlemiştir. Bu yeni politikanın sacayaklarını Çin'in ekonomik kalkınması ve askeri büyüklüğünün komşularına ve dünyaya bir tehdit oluşturmaması oluşturmuştur. Çin'in kendi kalkınmasını etkileyecek uluslararası istikrarsızlıkları engelleme, kendi zenginliğini ve nüfuzunu başkalarına bir tehdit unsuru olarak genişletme ve Çin'in çıkarlarına hizmet eden bir vaziyette diğer ülkelerle denge ve uyum sağlama arayışını yansıtan bu konsept, bazı temel dış politika amaçları üzerine inşa edilmektedir. Bu amaçlarsa temelde sürdürülebilir ekonomik büyümeyi artırma, Tayvan'ın uluslararası alandaki konumunu bastırma, bölgesel ve uluslararası istikrarı sürdürme, uluslararası prestiji ve ABD ile rekabeti ve yarışı daha ileri bir noktaya taşımaktır.⁷¹ Uygulanan politikalarla birlikte Çin 90'lı yıllarda küresel ekonomi ile

---

⁷⁰ Faruk Sönmezoğlu, Özgün Erler Bayır, **a.g.e.**, s. 494.

⁷¹ Yusuf Sayın, Konfüçyüs'ün Yeniden Keşfi ve Çin'in Dış Politikasında Dönüşüm, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 29, 2013, s.224.

bütünleşme sürecinde ihracatını artırmış, yatırımlara ağırlık vermiş ve bu yatırımların yüksek tasarruf ve dış sermaye ile finanse ederek sanayisini geliştirmiştir.⁷²

Çin Halk Cumhuriyeti yönetimi, Mao Zedung ve Deng Xiaoping dönemlerinde olduğu gibi Hu Jintao ve Xi Jinping dönemlerinde de insan hakları kampanyalarına, sendikal özgürlük hareketlerine ve her türden etnik hak ve siyasal çoğulculuk akımına karşı sert ve net bir politika izlemekte, dış politikasında bu konunun bazı ülkelerle sorun yaratmasına ise aldırış etmemektedir. Dahası, içerideki etnik hareketler kadar Japonya ve Güney Kore ile Çin Denizi'nde zaman zaman karasuları ve belirli adacıkların statüsü konusunda karşı karşıya kaldığında, bu durumu ülke içinde milliyetçi bir kampanyaya dönüştürerek iç konsolidasyonunda önemli bir enstrüman olarak kullanmaktadır. Bu açılarından bakıldığında ÇHC dış politikasının dünya siyasetinde izlediği pragmatist ve mutedil çizgi, iç politikasında pek karşılığı olmayan bir yaklaşım olarak tespit edilebilmektedir.

Çin Halk Cumhuriyeti'nin temel iç siyasi sorun başlıkları parantezini kapatarak dış politikasının Soğuk Savaş sonrası seyrine dönecek olursak, anti, hegemonyacılığın ilk ve-en önemli tezahürü olarak Rusya ile ilişkileri yeniden ele alındığı Şanghay İş birliği Örgütü (ŞİÖ) zeminine yakından bakmak yararlı olacaktır. ŞİÖ, hem ABD hegemonyası ve küresel siyaset tekeline karşı bir dengeleme aygıtı, hem Rusya ile ilişkileri enerji ve güvenlik bağlamında yeniden, kuran bir platform, hem Orta Asya ile ilişkilerde Rusya'nın rızasıyla ilerleyebileceği bir enerji ve güvenlik aracı, hem de özellikle Doğu Türkistan bağlamında iç politika ve güvenlik kaygılarıyla ilgili bir dizi boyutu bir arada barındıran önemli bir siyasal gelişmedir.⁷³

Çin dış politikasının son on yılındaki en önemli kavramlardan biri “Dünya Siyasetinde Ahenk”⁷⁴ yaklaşımıdır. Çin'in geliştirdiği “Ahenkli Dünya” söylemi uluslararası düzeyde ilk defa Birleşmiş Milletlerin kuruluşunun altmışıncı yıl kutlamalarında o dönem Çin Halk Cumhuriyeti'nin başkanı olan Hu Jin Tao'nun yaptığı

---

⁷² Altay Atlı, Çin ve Ortadoğu: Ekonomi Politik İnceleme, **Doğu Asyanın Politik Ekonomisi**, Boğaziçi Üniversitesi Yay., 2014, s.265.

⁷³ Faruk Sönmezoglu, Özgün Erler Bayır, **a.g.e.**, s. 490.

⁷⁴ İngilizce karşılığı “*harmoniousworld*,” Çincesi ise “*hexieshije*.”

konuşmada dünyaya ilan edilmiştir. Konuşmaya verilen isim “Hep Birlikte, Sürdürülebilir Barışın, Ahenkli ve Zengin Dünyanın İnşası”dır. “Ahenkli Dünya”, temelini Çin Tarihinin en eski kavramlarından olan “(He He)”dan almaktadır. (He), birleşmeyi, işbirliğini ve kaynaşmayı diğer (He) ise ahenk ve barışı ve diğer temsil eder.⁷⁵ Çin Dış Politikası bu söylem üzerinden yeniden yapılanmaya ve tanımlanmaya başlamıştır. “Ahenkli Dünya” söylemi şu şekilde açıklanmaktadır:

1.Temel Prensipler: Sahip olunan farklı değerleri koruyarak bu ortak paydaların öne çıkarılması ve tüm dünya ülkeleri ile iyi ilişkiler kurulması.

2. Uluslararası ilişkilerde demokratikleşme ve hegemonyalara son verme ayrıca yeni ekonomik ve siyasi ilişkilerin oluşturulması: Bu söyleme göre ilişki içinde ülkelerin büyüklüğü ve statüsü ne olursa olsun hepsine eşit şekilde haklar verilmesi gerektiği savunulmaktadır. Ayrıca her ülkenin kendi belirlemiş olduğu kalkınma politikaları saygıyla karşılanmalıdır. Birleşmiş Milletlerin yaptırım gücü arttırılarak uluslararası düzeydeki sorunlar müzakere ile halledilmelidir. Çin Halk Cumhuriyeti’nin kurmaya çalıştığı bu düzenin diğerlerinden farkı hegemon gücün olmaması ve ülkeler arasında zengin fakir, zayıf güçlü gibi ayrımların yapılmadan her ülkenin eşit sayılmasıdır. Tarifi yapılan bu yeni düzenin içindeki ülkeler birbirinin sınırlarına saygı duyarak anlaşmazlıkları silah zoruyla değil diplomasi yoluyla çözmeye çalışacaktır. Ayrıca oluşturulacak düzende her ülke kendi yönetim tarzını ekonomik planını kendi belirleyecek böylece ülkelerin birbirlerinin iç işlerine karışması engellenmiş olacaktır. Kurulacak bu düzen sayesinde içinde yaşanan bu adaletsiz ekonomik yapı değiştirilmesi hedeflenmektedir.

3. Dünyanın en temel iki sorunu “Kalkınma ve Barış” olarak kabul edilmektedir. Küreselleşme ile beraber gelişmekte olan ülkeler ve gelişmiş ülkeler arasında ki ekonomik kalkınmışlık düzeyi farkı açılmaktadır. Bu durum barış içinde kalkınmanın

---

⁷⁵ Giray Fidan, “Çin-Arap Dünyası İlişkileri: Eski Köye Yeni Adet”, **21. Yüzyıl Dergisi**, Mart 2011, Sayı 27, s. 56.

önündeki engellerden biridir. Gelişmekte olan ülkelerin ekonomik, siyasi ve kültürel yönden gelişmiş ülkeler tarafından destek bulması dünya barışına katkı sağlayacaktır.⁷⁶

2.2. Çin'in Ortadoğu'ya Yönelik Dış Politikası

Bu bölümde geçmişten günümüze Çin'in Ortadoğu'ya yönelik dış politikası ve bu politikaların belirlenmesinde rol oynayan ekonomik sebepler değerlendirilecektir. Ortadoğu bölgesi Çin'in uluslararası strateji ve enerji güveni için önemli yeri vardır. Söz konusu bölge Çin'in en önemli enerji tedarik alanıdır, önemli mal ile emek ihracat pazarı ve mühendislik sözleşme piyasasıdır. Dış politika stratejisi olarak Ortadoğu bölgesi Çin'in stratejik dayanağıdır, Çin'in uluslararası işlerinde Arap ve İslam dünyasının desteği ve işbirliğine ihtiyacı vardır. Çin'in Ortadoğu'ya enerji bağımlılığı dikkate alındığında, çatışmaları körükleyici değil daha çok istikrara ve çatışan aktörler arasında arabuluculuğa yönelik politikalar geliştirdiği söylenebilir.⁷⁷

Çin ve Ortadoğu arasındaki ilişkiler Han Hanedanlığı dönemi yani M.Ö. 100 yılına kadar götürülebilir. Çünkü bu Han Hanedanlığı döneminde İpek Yolunun ortaya çıkması bölgeyle ticari ilişkilerin başlamasına neden olmuştur. Tang Hanedanlığı (M.Ö. 206 – M.S. 220) döneminde İpek Yolu'nun öneminin zirveye çıkmasıyla birlikte Çin-Ortadoğu ilişkileri de artmıştır. İslam halifesi Hz. Osman döneminde 651 yılında Tang İmparatorluğuna elçi gönderilmiştir. Görüşmede Çin'de Müslümanların mescit kurmasına izin verilmiştir. Bu gelişmeyle birlikte siyasi ilişkilerin gelişmesinin yanı sıra ticari ilişkilerde de pozitif bir artış olmuştur. Çin- Ortadoğu ilişkilerinde pozitif yönde yakalanan bu ivme 751 yılında meydana gelen Talas savaşıyla birlikte düşüşe geçmiştir. Savaştan sonraki süreçte ilişkiler ticaret odaklı devam etmiştir. Tang Hanedanlığı'ndan Yuan Hanedanlığı dönemine kadar geçen zamanda Çin'e giden Müslüman Araplar,

---

⁷⁶ Giray Fidan, *a.g.e.*, s. 56.

⁷⁷ Kadir Temiz, *Rusya Müdahalesinden Sonra Çin'in Suriye Politikası*, Ortadoğu Analiz, Kasım-Aralık 2015, Cilt 7, Sayı 71, s. 45.

Türkler, İranlılar günümüzde Uygur adının Çince karşılığı olan “Hui” topluluğunu oluşturmuşlardır.⁷⁸

Cengiz Han İmparatorluğu’nun hem Ortadoğu hem de Çin’i hâkimiyeti altına aldığı dönemde ise bu iki coğrafya birbirine oldukça yakınlaşmıştır. Ancak Moğol imparatorluğu yıkılınca Ortadoğu ve Çin coğrafyası farklı yönlerde eğilim göstererek ilişkilerini ticari ilişki düzeyine indirgemişlerdir. Yuan Hanedanlığı’nın (1271-1368) yıkılması ile Çin-Ortadoğu ilişkileri yoğunluğunu kaybetmeye başlamıştır. 1839 Afyon Savaşı ile Batılıların Çin’e askeri olarak da girmesi, Çin’in kendi sorunlarına yoğunlaşmasına ve dış dünya ile irtibatının asgari düzeye inmesine neden olmuştur.⁷⁹

Çin tarihinde yeni bir dönemin başlamasına neden olan Afyon Savaşı, Britanya’nın Çin pazarına girebilmek amacıyla afyonu Çinliler arasında yaygınlaştırması ve sonrasında Qing Hanedanının sert önlemler alarak afyonu yasaklaması sonucu ortaya çıkmıştır. Çinliler savaşın başlangıcında İngilizlerin savaş girişimini temelsiz bir tehdit olarak görseler de İngiliz savunmasının Çin kıyılarının kolayca geçerek limanları işgal etmesiyle bu durumla baş edemeyeceklerini anlamışlardır.⁸⁰ Bu ağır yenilgi sonucunda Çin’in kapıları batıya açılmış ve 1911 yılında Qing Hanedanlığı yıkılarak yerine Çin Cumhuriyeti ilan edilmiştir.

Çin Halk Cumhuriyeti’nin 1949’da kurulmasından itibaren Çin- Ortadoğu ilişkilerini tarihsel olarak 6 dönemde incelenmektedir. Bu dönemler;

- **1949- 1955:** Mao’nun iktidarı ile başlayıp Bandung Konferansına kadar tek tarafa yaslanan dış politika dönemi
- **1955- 1966:** Bandung Konferansı ile Ortadoğu ve Afrika bölgesiyle ilişkilerin kurulduğu, Sovyetler Birliği ile yolların ayrılmaya başladığı yıllar
- **1966- 1970:** Kültür Devrimi ile başlayan dışa kapalı politikaların izlendiği dönem
- **1970- 1975:** Çin’ in Üçüncü Dünya Teorisini benimsediği dönem

---

⁷⁸ Rıza Kurtuluş, “Asya”, **İslam Ansiklopedisi**, Cilt 3, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, s. 541.

⁷⁹ Michael Dillon, **Modernleşen Çin Tarihi**, İletişim Yayınları, 2010, s. 205.

⁸⁰ Henry Kissinger, **a.g.e.**, s. 98.

- **1976- 1990:** Deng Xioping'in iktidarı ile daha az ideolojik daha fazla maddi(reel) politikaların izlendiği dönem
- **1990- Günümüze:** 1990lardan itibaren Çin'in iktisadi büyümesiyle ilişkili olarak petrol bakımından Ortadoğu'ya bağımlı hale gelmesiyle başlayan ve günümüze kadar devam eden süreçtir.

Tablo 3: Çin-Ortadoğu Diplomasi İlişkileri Tarihi

Tarih	Ülke
30 Mayıs 1956	Mısır
1 Ağustos 1956	Suriye
24 Eylül 1956	Yemen
25 Ağustos 1958	Irak
1 Kasım 1958	Fas
20 Aralık 1958	Cezayir
4 Şubat 1959	Sudan
10 Ocak 1964	Tunus
19 Temmuz 1965	Moritanya
22 Mart 1971	Kuveyt
Kasım 9 1971	Lübnan
7 Nisan 1977	Ürdün
25 May 1978	Umman
9 Ağustos 1978	Libya
4 Ağustos 1971	Türkiye
16 Ağustos 1971	İran
22 Mart 1971	Kıbrıs
1 Kasım 1984	Birleşik Arap Emirlikleri
9 Temmuz 1988	Katar
20 Kasım 1988	Filistin
18 Nisan 1989	Bahreyn
21 Temmuz 1990	Suudi Arabistan
24 Ocak 1992	İsrail

Kaynak: Erkin Erkmen, Çin'in Ortadoğu Politikası: Filistin ve İsrail Barış Görüşmeleri Üzerine, <http://www.sde.org.tr/tr/authordetail/cinin-ortadoğu-politikasi-filistin-ve-israil-baris-gorusmeleri-uzerine/3442>, (Erişim Tarihi: 07. 30.2016)

Tablo 3’te Çin Halk Cumhuriyeti’nin Ortadoğu bölgesindeki ülkelerle kurduğu diplomasi tarihleri verilmiştir. Çin ilk olarak Mısır ile diplomatik ilişki kurmuştur. Çin’in Türkiye ile diplomatik ilişkiler kurması 4 Ağustos 1971 yılında gerçekleşmiştir. Bölgede en son diplomasi ilişkisi kurulan devlet, Çin’in Birleşmiş Milletler’e girmesi için yapılan oylamada olumlu oy kullanan İsrail ile olmuştur.

2.2.1. 1949- 1955: Tek Tarafa Yaslanan Dış Politika

Çin Halk Cumhuriyeti 1949 yılında kurulduktan sonra tüm devlet sistemi Komünist Parti ideolojisine göre şekillendirildi. 1949 yılından itibaren uygulanmaya başlanan “Planlı Ekonomi” yüksek düzeyde merkeziyetçiliğe dayanıyordu. Bu politika doğrultusunda ülkenin sahip olduğu ekonomik ve teknolojik kaynaklar önemli projelere aktarıldı. Böylece kaynaklar daha verimli bir şekilde kullanılmış oldu. Sanayi için temel oluşturulması amacıyla bölgesel ekonomiler arasında bir denge sağlanmak istenmiştir. 1949 yılından 1956 yılını kapsayan bu dönem içinde sosyalist dönüşüm büyük oranda gerçekleştirilmiş oldu.⁸¹

Çin Halk Cumhuriyeti, bu dönemde Ortadoğu ülkelerine karşı temkinli yaklaşmıştır. Çin’in Orta Doğu ülkelerine karşı temkinli yaklaşmasının en önemli sebebi, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’yle sosyalist ideolojide ortak bir yol izlemeyi hedeflemiştir. Bu hedef doğrultusunda Amerika Birleşik Devletleri ile yakın ilişki içinde olan ülkelere karşı mesafeli davranmıştır. Çin, uyguladığı bu politika neticesinde Ortadoğu Bögesi’ndeki devletler tarafımdan eleştirilere maruz kalmıştır. Bölge ülkelerinden İsrail haricindeki tüm bölge ülkeleri Çin Halk Cumhuriyeti’ni 1949 yılında kurulduğunda tanımamıştır. 1950 yılının ağustos ayında Arap Ligi Siyasi Komitesi Çin halkının yasal temsilcisi olarak Tayvan’ı kabul etmiştir. Ayrıca neredeyse Ortadoğu ülkelerinin tümü ABD ile aynı çizgide hareket etmiştir. Bu dönemde Çin, bölgede sadece sömürgeciliğe karşı olan hareketleri desteklemekle yetinmiştir. Uygulamaya çalıştığı bu politika sonucunda 1951 yılındaki Mısır’da meydana gelen İngiliz karşıtlığı

---

⁸¹ Atilla Sandıklı, “Geleceğin Süper Gücü Çin”, **Bilge Strateji**, Cilt 1, Sayı 1, Güz 2009, s. 32.

mücadelesini, 1952-1953 yılları arasında İran'daki millileştirilmiş petrol hareketini ve Cezayir devletinin Fransa karşısındaki istiklal mücadelesine yanında olmuştur.⁸²

1950 yılında İsrail hükümeti Çin'i tanıdıklarına dair bir bildiri yayınladı. Çin bu bildiriye tanımadıklarını ve İsrail'in diplomatik ilişkileri teklifini kabul etmediklerini açıklamıştır. Çin'in bu tutumunun altında yatan sebep İsrail'in Amerika ile birlikte Orta Doğu topraklarında uyguladığı işgallerdir. Çin, İsrail'e karşı daima Filistin devletinin yanında olmuş ve onu tanımıştır. Batı yanlısı olmaktansa bu dönemde de Arap devletlerinin yanında olmayı tercih etmiştir. İki ülke arasındaki anlaşmazlıklar 1992 yılında her iki tarafında yaşadığı ekonomik reformlar neticesinde ilk diplomatik ilişkiler kurulmaya başlanmıştır. Bu durumun nedeni Çin'in sadece İsrail ile değil tüm Orta Doğu ile olan ilişkisini kuvvetlendirmek ve bölgeyi kendi etkisi altına almak istemidir.⁸³

2.2.2. 1955- 1966: ABD ve İsrail Karşısı, Emperyalist Yaklaşımlara Karşı Bağımsızlıkçı Bölge Ülkelerinin Desteklenmesi

1955 yılı nisan ayında Endonezya'nın Bandung şehrinde Afrika ve Asya'dan 29 ülke bir araya gelerek Bağılantısızlar hareketinin ilk adımlarını atmışlardır. Bu gelişme Çin ile Ortadoğu ve Afrika arasındaki ilişkilerin gelişmesinde önemli bir yer teşkil etmiştir. Bandung konferansı ile birlikte Çin'in Ortadoğu bölgesine yönelik politikasında değişiklikler yaşanmıştır. Bu dönemden itibaren Çin tarafından Ortadoğu'daki devletlere batı işbirlikçisi olarak bakılmamaya başlanmıştır. Bu bakış açısının değişmesindeki en önemli neden bu konferansla birlikte Üçüncü Dünyacı siyasi hareketin devletler düzeyinde uluslararası bir cephe oluşturmaya başlaması idi.⁸⁴

Bandung Konferansı'na katılan gelişen ülkeler arasındaki ilişkiler beş prensibe dayandırılmıştır. Bu prensipler Çin başbakanı Zhou Enlai'nin önderliğini ve fikir

---

⁸² İsmail Ermağan, Emin Üstüenal, **a.g.e.**, s. 19-39.

⁸³ Xiadong Zhang, "China's Interest in the Middle East: Present and Future", **Middle East Policy**, Vol.VI, No.3, 1999, s. 156.

⁸⁴ Hakan Güneş, "Çin'in Ortadoğu Politikası", Deniz Ülke Arıboğan(Ed.), **Çin'in Gölgesinde Uzakdoğu Asya**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2001, s. 297-318.

babalığını yaptığı “Barış İçinde Bir Arada Bulunmanın Beş Prensipleri”ne (*Five Principles of Peaceful Co-Existence*) göre olmasına karar verilmiştir. Buna göre ülkeler arasındaki ilişkilerin temel ilkeleri şu şekilde olacaktır.⁸⁵

- Devletlerin egemenliğine ve toprak bütünlüğüne karşılıklı saygı
- Devletlerin içişlerine karışılmamalı
- Karşılıklı saldırmazlık
- Devletlerarasında eşitlik ve ortak fayda
- Barışçıl bir arada bulunma

Çin dış politikasının güvenlik faktörüne yüklediği önem ve yumuşak gücü artırma girişimi de bu prensipler bağlamında düşünülmektedir.⁸⁶

Stalin’in ölümüyle Çin-Sovyet ilişkilerinde “ulusal çıkarların” (national interest) ideolojinin önüne çıkması nedeniyle çatışmaya yol açma ihtimalinin yükselmesi Çinli liderlerde üçüncü dünya ülkelerinde daha aktif olunması gerektiği kanısını uyandırmıştır. Ayrıca Çin Başbakanı Zhou En Lai’in da çabasıyla Çin Bandung Anlaşması hareketinde lider konumuna gelmiştir.

1955 Bandung Konferansı, Arap merkezli olarak, Çin-Ortadoğu ilişkilerinin dönüm noktasını oluşturmaktadır.⁸⁷ Bu dönemde, Arapların Cezayir’de, Filistin’de ve Süveyş Kanalı’nda emperyalist Batılı ve Batı destekli güçlere karşı mücadelelerinde Çin’in askeri ve politik desteğine ihtiyaçları vardı. Bir yandan da Araplar ile Çin arasında diplomatik ilişkilerde kurulmaya başlanmıştır. 1956 yılında Mısır, Çin Halk Cumhuriyeti’ni tanıyan ve diplomatik ilişki kuran ilk Arap ve Ortadoğu ülkesi olmuştur. 1956 yılında İngiltere, Fransa ve İsrail Süveyş Kanalı sorunu nedeniyle Mısır’a karşı saldırıya geçmişlerdir. Bu dönemde Son dönemde açıklanan bazı Çin dışişleri arşiv

---

⁸⁵ Ronald C. Keith, **The Diplomacy of Zhou Enlai**, St. Martin Press, New York, 1989, s.59.

⁸⁶ Yusuf Sayın, **a.g.e.**, s. 234.

⁸⁷ Muhammed Bin Huwaidin, **China in the Middle East: Perspectives from the Arab World**, Arab Insight, Summer 2008, Vol. 2, No. 2, s. 68.

belgelerine göre 1956'da patlak veren Orta Doğu savaşında Çin, birçok ekonomik sıkıntı yaşamakta olmasına rağmen Mısır'a 20 Milyon İsviçre Frangı yardım göndermiş ve Arap halklarının yanında yer almıştır.⁸⁸ Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğinden sonra en çok yardımı yapan ülke olmuştur.

Aynı zamanda Bağlantısızlar Hareketi, kuruluşundan itibaren uluslararası sistemde Batı tarafından ve 1960'dan sonra da bariz bir şekilde Sovyetler Birliği tarafından izole edilmeye çalışılan Çin Halk Cumhuriyeti'nin izolasyondan kurtulması ve uluslararası arenada destek arayışında bulunmaz bir fırsat oluşturmuştur. İdeolojik söylemi ön plana çıkaran Çin bu dönemde sadece Arap ülkelerini "emperyalistlere" karşı değil aynı zamanda Batı yanlısı Arap ülkelerindeki, Irak Komünist Partisi gibi, solcu hareketleri de desteklemiştir. Özellikle Çin ve Mısır arasında, "Barış İçinde Birlikte Yaşamanın Beş Prensibi" temelinde bir ilişki geliştirilmeye yönelik bir süreç başlamıştır.

Mısır'la Çin'in diplomatik ilişki kurması ve yakın bir ilişki geliştirmeleri Çin'in Arap ülkelerinde etkisinin artmasının da yolunu açmıştır. Mısır vasıtasıyla Çin- Yemen arasında diplomatik ilişki kurulması kolaylaşmıştır. Dolayısıyla 1958 yılında Çin ile Yemen arasında "Dostluk Antlaşması" imzalanmış ve diplomatik ilişkilere başlamışlardır. Bu dönemde Çin hem Mısır'a hem de Yemen'e nakdi yardımlarda bulunmuştur. Fakat daha sonrasında Cemal Abdunasır'ın Sovyetler Birliği ile tekrar flörte başlaması Çin'i hayal kırıklığına uğratmıştır. 1958 yazında İngiltere'nin Ürdün'e ABD'nin de Lübnan'a müdahalesine Çin şiddetle karşı çıkmıştır. Fransız işgalinden kurtulan Cezayir'i ilk tanıyan ülkelerin başında gelmesinin yanında bu yıllarda bağımsız olan Irak'la da yakın ilişkiler geliştirmeye başlamıştır. Mısır ve Yemen'in yanı sıra bu dönemde (1955-1966) Suriye, Irak, Fas, Cezayir, Sudan, Tunus ve Moritanya Çin'le diplomatik ilişkilere başlamıştır. Diğer yandan da 1970'li yıllara kadar birçok Ortadoğu ülkesi ile Komünist Çin ile diplomatik ilişki kuramamıştır.

Çin Ortadoğu ülkeleri ile diplomatik ilişkiler kurmasının yanında Ortadoğu ile olan ilişkilerinde dalgalanmalarda başlamıştır. 1949 yılında Çin ile İsrail arasında

---

⁸⁸ Giray Fidan, *a.g.e.*, s. 56.

başlayan flört Süveyş Savaşı ile kopma noktasına gelmiştir. Aynı zamanda 1980 ortalarına kadar Çin, Arap – İsrail Sorununda da tamamen Arap yanlısı bir tutum takınmıştır. 1960-61 yıllarına gelindiğinde de Çin-Sovyet ilişkilerinin kopma noktasına gelmesi aynı zamanda Çin'in Ortadoğu'da Anti-Sovyet bir politika geliştirmesine de yol açmış ve Ortadoğu politikasını etkilemiştir. Çin Ortadoğu'da Sovyetler Birliği ile yakın ilişkide olan Mısır ve Suriye'den uzaklaşmaya başlarken Batı yanlısı (pro-Western) olarak nitelediği Türkiye ve İran'la yakınlaşmaya başlayacaktır.

1964 yılında Kahire'de yapılan Arap Ligi zirvesinde Filistin Kurtuluş Örgütü'nün (FKÖ) kurulması Çin tarafından Ortadoğu'ya yeniden nüfuz edebilmesi açısından bir fırsat olarak görülmüştür. Daha resmi kuruluşunu bile tamamlamadan örgütün iki eş kurucusu Yaser Arafat ve Halil El-Vezir'iyi Çin heyeti ziyaret etmiştir. 1965 yılında da FKÖ'nün ilk başkanı Ahmet Şukeyri Çin'in başkenti Pekin'e davet edilmiş bir devlet başkanı gibi karşılanmış ve Mao Zedong ve Zhou Enlai başta olmak üzere ÇKP' nin (Çin Komünist Partisi) önde gelenleriyle görüşmüştür.

2.2.3. 1966- 1970: Kültür Devrimi ile Başlayan Dışa Kapalı Politikaların İzlendiği Dönem

1966 yılında Çin'de başlayan Kültür Devrimi ile birlikte, ülkenin Ortadoğu'da dahil olmak üzere tüm dış dünya ile ilişkileri büyük oranda etkilenmiştir. Bu dönemde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Çin Halk Cumhuriyeti için emperyalist bir ülke olarak görülmüştür. Sovyetler Birliği ordusu Çin için en büyük tehdit olarak algılanmıştır. O nedenle Çin, SSCB ile iyi ilişkiler içinde bulunan devletlere karşı temkinli bir yaklaşım benimsemiş ve Ortadoğu bölgesinde de SSCB'nin dengelenme politikası uygulanmıştır.⁸⁹

1971 yılına gelindiğinde Çin'in ABD ve Batı bloku ile ilişkilerinin yumuşaması ve BM Güvenlik Konseyi'ndeki daimî üyeliğinin Tayvan'dan alınarak Çin Halk Cumhuriyeti'ne verilmesinin ardından bölgedeki ilişkileri yoğunlaşmıştır. 1971'e kadar ABD öncülüğünde Batı ülkeleri tarafından bir tecrit politikasına tabi tutulan Çin, tanınma

---

⁸⁹ Yitzhak Shichor, *The Middle East in China's Foreign Policy 1949-1977*, Cambridge University Press, 1979, s.24.

hedefinde Üçüncü Dünya ve Orta Doğu ülkelerinden diplomatik destek almayı başarmıştır. Bu süreçte, Çin üç Batı ile ilişkileri iyi olan ülke Türkiye, Lübnan ve İran ile ilişki kurmuştur. Arap dünyası ile ilişkilerine zarar verebileceğini düşünerek İsrail ile resmi ilişki kurulmamıştır. Fakat ABD'nin düzenlediği bazı organizasyonlarda, o dönemde Çin ve İsrail için ortak rakip olarak beliren SSCB'ye karşı ayrı politikalarla verilen mücadelelerde Çinli yetkililer söylemlerinde İsrail'i desteklerini belirtmiştir.⁹⁰

2.2.4. 1970- 1975: Çin' in Üçüncü Dünya Teorisini Benimsediği Dönem

Ortadoğu ile diplomasi ilişkileri 1970'lerin başında yeniden başlamıştır. Sovyetler Birliği ile ittifakı tamamen bozulan Çin, Sovyet askeri gücünü tehdit olarak görüyordu. Bu sebeple Mao ve Zhou Enlai, Sovyet hegemonyasını yıkmak için Ortadoğu üzerindeki bütün güçlerin birleştirilmesi politikasını benimsemiştir.⁹¹

Bu yıllarda Çin ülke de uygulanan “Kültür Reformu’nun başarısızlıkları ile uğraşırken dış ilişkilerde kendisine Üçüncü Dünya ülkeleri içerisinde müttefikler aramaya ve Üçüncü Dünya ülkeleri lideri olmak için çalışmalar yapmaya başlamıştır. Bu ülkeler ve Orta Doğu’nun güven ve sempatisini kazanarak Batı ülkelerine ve emperyalizme karşı ayakta durmaya çalışmıştır. Ancak ülke içerisinde etkisini iyice arttıran solculuk dış politikayı da önemli ölçüde etkilemiştir. Çin’in kendine duyduğu büyük güven ülkede piyasa ekonomisini benimsemeyi reddetmesine ve yabancı sermayenin gelişmesine engel olmuştur. Bu sebeple Orta Doğu da kurmaya çalıştığı iyi ilişkilere rağmen 1970li yılların sonuna dek birçok Arap ülkesi tarafından resmi olarak tanınmamıştır.⁹²

1971 yılında Çin Halk Cumhuriyeti, Türkiye, İran ve Lübnan gibi üç Batı yanlısı ülkelerle diplomatik ilişkiler kurmuştur.⁹³ Ayrıca Çin, 1949 yılından 1970’ yılına kadar

---

⁹⁰ İsmail Ermağan, Emin Üstünel, Çin’in Ortadoğu Politikaları, **a.g.e.**, s.21.

⁹¹ Guang Pan, **China's Success in the Middle East**, *Middle East Quarterly* 1997 Aralık, s. 35-40.

⁹² Özekmekçi M. İnanç, **Türkiye’nin Doğu sınırında Yeni Bir güç Çin**, Boğaziçi Üniversitesi-TÜSİAD Dış Politika Forumu. <http://dispolitikaforumu.com/turkiyenin-dogu-sinirinda-yeni-bir-guc-cin/> (Erişim Tarihi:07.02.2018)

⁹³ Guang Pan, **a.g.e.**, s. 35-40

süregelen dönemde, Orta Doğu bölgesini Mao'nun savunduğu ideolojik düşünceyi yaygınlaştırabileceği bir coğrafya olarak görmüştür. Çin Halk Cumhuriyeti Filistin Kurtuluş Örgütü ve Umman Özgürlük Cephesi gibi örgütlenmeleri destekleyerek, SSCB ile arasındaki ideolojik fark belirginleştikçe uluslararası konumda kendisini üçüncü dünya ülkelerinin savunucusu olarak konumlandırmıştır.⁹⁴

2.2.5. 1976- 1990: Deng Xioping'in İktidarı ile Daha Az İdeolojik Daha Fazla Maddi(reel) Politikaların İzlendiği Dönem

Mao'nun ölümüyle Çin'de "Kültür Devrimi" politikası da son bulmuştur. Başa gelen Deng Xiaoping, ülkede uygulanan tarım toplulukları, sadece ülke içinde uygulanan üretimdeki boşlukları doldurmak için yapılan dış ticaret ve fiyat kontrolü gibi Sovyet Rusya temelleri üzerine kurulu ekonomik politikaları devam ettirmeyi reddetmiştir. Çin'in ileriki dönemlerde yüzleşmesi gereken en önemli sorunun "ekonomik gelişme" olduğu belirtilmiştir.⁹⁵ Dönemin lideri Deng Xioping daha az ideolojik ve daha fazla pratik diplomasi benimsemeye başlamıştır.⁹⁶

Deng Xiaoping ile birlikte uygulamaya koyulan reformlar sonrasında 1980'ler Çin'in dış politikasındaki öncelikleri dünya üzerindeki ekonomik ve siyasi olaylara göre belirlediği bir dönem olmuştur. Çin, bu dönem zarfında Ortadoğu bölgesine de pragmatik ve ekonomi öncelikli bir ilişki geliştirmiştir. Örnek olarak; Çin Halk Cumhuriyeti'nin baskıları sonucu ortaya çıkan Tiananmen ayaklanmasında ABD'nin desteğini alan protestocularla karşı karşıya kalınmıştır. İnsan hakları ihlallerinin yaşandığı bu dönemin Çin'i Ortadoğu ülkeleri tarafından uluslararası platformlarda desteklenmiştir. Diğer yandan, Tiananmen olayları sebebiyle ABD'nin Çin'e ve silah satışını durdurması, askeri

---

⁹⁴ Xiadong Zhang, **a.g.e.**, s.266.

⁹⁵ Atilla Sandıklı, **a.g.e.**, s.48.

⁹⁶ Guang Pan, **a.g.e.**, s. 35-40

teknoloji olanaklarını kısılaması İsrail'i Çin'in en önemli askeri teknoloji müttefiki haline getirmiştir.⁹⁷

2.2.6. 1990- Günümüze Çin'in Ortadoğu Politikası

Çin 1990lardan sonra Ortadoğu bölgesini dış politikasında üst noktalara taşımıştır. Bu durumun oluşmasındaki etkenler aşağıda sıralanmıştır:⁹⁸

- 1980lerde başlayan Irak- İran savaşı sırasında oluşan silah pazarının da etkisi
- Çin'in artan enerji talebinin esas kaynağının Ortadoğu bölgesi olması
- Doğu Türkistan bölgesindeki ayrılıkçı Müslüman halkların dış destek ve yardımlarını engellemek
- ABD ile mücadelesinde karşına çıkarabilecek Ortadoğu kartına sahip olmak amacıdır.

Çin küresel ekonomi ile bütünleşme sürecinde ihracatını artırmış, yatırımlara ağırlık vermiş ve bu yatırımların yüksek tasarruf ve dış sermaye ile finanse ederek sanayisini geliştirmiştir. Bu sayede ekonomik olarak büyük bir güç olan Çin Halk Cumhuriyeti için Ortadoğu bölgesi sahip olduğu enerji kaynakları ve bir pazar olarak önem arz etmektedir.

Çin küreselleşme sürecinde Ortadoğu ile ilişkilerini ekonomi eksenli yürütmüştür. Çin'in Ortadoğu ülkelerine ideoloji ağırlıklı yaklaşımı, ABD ve Avrupa'nın sömürgeci tutumuna karşılık Ortadoğu'da daha olumlu karşılanmıştır. Bunlar göz önüne alındığında küresel bir ekonominin işleyişini incelerken hem siyasi hem de ekonomik tahlil yapılması gereklidir.⁹⁹ Bu sebeple Çin'in Ortadoğu'daki politikasını ekonomi politik yöntem ile incelemek gerekir.

---

⁹⁷ Atilla Sandıklı, İlhan Güllü, "Çin'in Ortadoğu Politikası", **Geleceğin Süper Gücü**, Tasam Yayınları, 2005, s. 153.

⁹⁸ Özekmekçi M. İnanç, **Türkiye'nin Doğu sınırında Yeni Bir güç Çin**.

⁹⁹ Robert Gilpin, **Uluslararası İlişkileri Ekonomi Politikası**, Kripto Basın Yayın, 4. Baskı, 2014, s.23.

Çin'in 21. yüzyıldaki Ortadoğu politikası, anti-emperyalist hareketlerin ve Filistin mücadelesinin desteklendiği Mao döneminin (1949-76) aksine, ideolojik parametrelerden bağımsız işlemektedir. O yıllarda “Batı yanlısı gerici-baskıcı rejimler” olarak görülen ülkeler, bugün Çin'in en büyük enerji ortağıdır. Çin dış politikası, Batı yanlısı Suudi Arabistan ve onun en büyük bölgesel rakibi İran arasında fark gözetmemektedir. Bu politika, tüm ülkelere eşit uzaklıkta yaklaşan, “siyasetten bağımsız” ve “iç işlerine karışmama” ilkesi üzerine inşa edilmiştir.

Bir başka deyişle Mao sonrası dönemde ekonomik olarak dışa açılan ve küresel piyasalara eklenilerek son otuz beş yıldır yüksek büyüme oranları yakalayan Çin, ekonomik yükselişini bu şekilde bir dış politika paradigması ile desteklemiş, diğer ülkelerle olan ilişkilerini karşılıklı ekonomik fayda ön planda tutarak ve siyasi konuların ekonomik çıkarlarını zedelemesine müsaade etmeyerek sürdürmüştür. Pekin Ortadoğu coğrafyasında da bölge ülkelerinin kendi içlerindeki siyasi konulara taraf olmadan ve bunları büyük ölçüde göz ardı edip ekonomiye odaklı bir dış politika izlemeyi tercih etmiştir.¹⁰⁰ Bu yüzden, Arap Baharıyla beraber bölgede, Çin tarafında büyük zorluklar meydana gelmiştir. Tunus ve Mısır'da muhalefete açık destek vermekten kaçınan Çin, 35.000 vatandaşını tahliye etmek zorunda kaldığı Libya'da ise Birleşmiş Milletler müdahalesine sessiz kalmakla yetinmiştir. Libya Ulusal Geçiş Konseyi'ni uzun süre tanımayan Çin'in “tarafsızlığı” Libya'lı muhaliflerden büyük tepki gördü. Öte yandan, Çin'in NATO müdahalesinden çıkarttığı derslerin, onu Suriye'de daha statükocu bir pozisyona ittiği ise çok açıktır.¹⁰¹

2000'li yılların başından itibaren dünyada başlayan büyük değişim ile birlikte Çin-Arap ilişkileri de yeni bir döneme girmiştir. 2004 yılında Kahire'ye resmi ziyaret gerçekleştiren Çin Devlet Başkanı Hu Jin Tao, 22 Arap Birliği üyesi ülkenin temsilcileriyle bir toplantı gerçekleştirmiş ve burada Çin-Arap ilişkilerinde “Yeni Ortaklık) olarak nitelendirdiği dört prensipli yeni ortaklığı tanımlamıştır. Karşılıklı saygı temelinde siyasi ilişkilerin geliştirilmesi, ortak gelişme ve kalkınma hedefinde daha sıkı

---

¹⁰⁰ Altay ATLI, **Arap Baharı ve Sonrasında Çin'in Ortadoğu Politikası**, Der. Yrd. Doç. Dr. Armağan GÖZKAMAN, Yrd. Doç. Dr. Perihan PAKSOY, Detay Yayıncılık, 2014, s.149.

¹⁰¹ Çağdaş Üngör, **Arap Baharı, Çin Rüyası**, Ortadoğu Analiz, Mart-Nisan Cilt: 6 Sayı: 61, s. 76.

ekonomik ilişkiler, kültürel ilişkilerin derinleştirilmesi ve barışın korunması, uluslararası alanda daha çok işbirliği. 14 Eylül 2004'te ilk Çin-Arap Ülkeleri İşbirliği Forumu Toplantısı, Arap Birliği'nin merkezi olan Kahire'de gerçekleştirilmiştir. Söz konusu forum daha sonra Pekin ve Bahreyn'de de toplantılar yapmıştır.¹⁰² Çin, birkaç yıldır üzerinde durduğu “Ahenkli Dünya” politikasının hayata geçirilmesi için Arap Dünyası'nı çok önemli bir ortak olarak görmektedir. “Ahenkli Dünya” politikası çerçevesinde Çin, Arap Dünyası ile olan ilişkilerindeki yeni dönemi üç ana başlık altında toplamaktadır.

1- Siyasi alanda eşitlik ve karşılıklı güven: Çin ve Ortadoğu halkları arasındaki ilişki karşılıklı güven ve Çin-Arap ahengi içinde sürdürülmelidir. Bu ilişkinin sürdürülebilmesi için Çin'in bölge politikası şu ilkelere dayanmaktadır: Bölgenin gelişmesi ve kalkınması, bölgenin istikrarı ve barışı, bölgede yaşayan halkların temel haklarının korunması.

2. Ekonomik ve Ticari ilişkiler: Arap halkı ve Çin toplamda 1,6 milyar gibi büyük bir nüfus yoğunluğu oluşturmaktadır ve arap ülkeleri Çin'in sekizinci büyük dış ticaret ortağı durumundadır.

3. Kültürel yakınlık: Çin kültürü ve gelenekleri ile Arap-İslam kültürü ve gelenekleri dünyanın önemli medeniyetlerinden ikisi olarak kabul edilmektedir. Hem Çin Devleti hem de Arap Ülkeleri doğu bölgesinde bulunmaktadır. Aynı bölgede bulunmalarından dolayı birbirleriyle ilişki içinde olmaları, anlaşmaları daha kolaydır ve birbirlerini anlamaları daha basittir. Bu kültürel müttefiklik iki tarafın gelecek dönemlerde beraberce kalkınmaları, iş birliği içinde bulunmaları açısından önem arz etmektedir. Çok kültürlü çok merkezli ahenkli dünyanın oluşturulmasında iki tarafın da çıkarı bulunmaktadır. Çin barış içinde kalkınma yolunu seçmiştir; bu da Arap ülkelerinin de içinde bulunduğu Gelişmekte Olan Ülkelere büyük fırsatlar sunmaktadır.¹⁰³

---

¹⁰² http://www.china.com.cn/v/news/2009-11/08/content_18845790.htm (Erişim Tarihi: 06.05.2017).

¹⁰³ Giray Fidan, **a.g.e.**, s. 56.

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi Çin; Ortadoğu'daki siyasi konulara daha aktif olarak müdahil olmakta, arabuluculuk girişimleri yapmakta ve çözüm önerileri getirmektedir. Pekin hükümeti, Arap Baharı öncesinde bölgesel siyasi konularda tarafsızlığına pasif bir şekilde sürdürürken, artık daha aktif bir şekilde tarafsız duruşunu devam ettirmektedir. Ancak Çin'in Ortadoğu'da üstlendiği siyasi rolün sınırlı bir seviyede kaldığını ve dolayısıyla Çin'in politikalarının bölge üzerindeki etkisinin de kısıtlı olduğunu söylemek mümkündür. Bu durumun birinci sebebi, Çin'in kendi ekonomik kalkınmasına öncelik vermesidir. Bu nedenle Pekin hükümeti önceliğini iç meselelere vererek, uluslararası toplumda sorumluluk üstlenen lider bir konumda yer almaktan, ya da bir süper güç rolü üstlenmekten kaçınmaktadır.¹⁰⁴

2001 öncesinde Çin'in Ortadoğu'ya yönelik dış politikasını belirleyen en önemli konular arasında ekonomik ve ticari ilişkiler, enerji, silah satışı, siyasi işbirlikleri ve kültürel ilişkiler bulunuyordu. 2011 sonrasında bu konular halen varlığını korusa da her bir konu için paradigmatik değişimler yaşandığı söylenebilir. Ortadoğu'da 2001 yılından beri artarak devam eden kaos ve istikrarsızlık, Çin'in bütün ilişki ağlarını yeniden kurmasını gerektirmiştir. Bu çerçevede, Çin bir yandan enerji güvenliği ve ekonomik ilişkileri sürdürebilmek için Körfez ülkeleri ve Suudi Arabistan ile ilişkilerini sürdürürken diğer yandan Irak, Suriye, Libya ve Yemen'de değişen şartlara göre farklı siyasi işbirlikleri geliştirmiştir. İlk bakışta birbiri ile çelişen bu politikalar, Ortadoğu'daki dinamizmin göstergesi olduğu kadar, Çin'in özellikle 2011 sonrası ABD'den bağımsız bir siyasi ve diplomatik söylem geliştirdiğinin de göstergesidir. Bu değişimin ana eksenini her ne kadar jeopolitik öncelikler olsa da Çin'in küresel siyasette çok kutuplu bir düzen ve çok taraflı diplomasi söylemi ile uyumluluk göstermektedir.¹⁰⁵

Çin, son dönemlerde gerek Ortadoğu'da gerekse dünya genelinde daha faal bir dış politika izlemektedir. Ancak, bu faal politika ülkenin büyük bir güç olarak imajını güçlendirmeye ve Çin'in çıkarlarını korumaya yönelik olduğu dikkat çekmektedir. Çin, bu asgari koşulların yerine getirilmesiyle yetinmekte ve bunun ötesinde girişimlerde

---

¹⁰⁴ Altay Atlı, *a.g.e.*, s.149.

¹⁰⁵ Kadir Temiz, *a.g.e.*, s.43.

bulunmaktan imtina etmektedir. Ekonomisi hızla büyüyen Çin; küresel düzen üzerinde etkili olmak istemekte, bu yöne girişimlerde bulunmakta, ancak bunu yaparken de kendi ekonomik gelişimini ve siyasi istikrarını tehlikeye atabilecek küresel sorunlara yol açmamaya özen göstermekte ve dolayısıyla oynadığı rolü belirli sınırlar içerisinde tutmaktadır.¹⁰⁶

Çin'in Ortadoğu'daki girişimlerinin henüz kısıtlı bir seviyede olmasının diğer sebebi ise mevcut durumda bölgesel dinamiklerin daha fazlasına müsaade etmiyor oluşudur. Örneğin Arap-İsrail anlaşmazlığı konusunda iki devletli çözümde ısrar etmek, Çin'in İsrail ile ilişkilerini zedeleyebilecek, bu çözümü yeterince savuna- mamak ise Arap dünyasında Çin'in imajına zarar verebilecektir; dolayısıyla Çin'in Arap-İsrail barış görüşmeleri konusunda daha fazla etkili olmasının yolu tıkanmaktadır.¹⁰⁷

---

¹⁰⁶ Shaun Breslin, “China’s Emerging Global Role: Dissatisfied Re- sponsible Global Power,” Aktaran: Altay Atlı, Arap Baharı ve Sonrasında Çin’in Ortadoğu Politikası, 2010, s. 60.

¹⁰⁷ Altay Atlı, a.g.e., s.149

BÖLÜM 3

3.ORTADOĞU’NUN EKONOMİ POLİTİĞİ

Ortadoğu kavramının kapsamı yapılan çalışmalara bakıldığında her birinde genişleyip daralmaktadır. Ancak genel olarak Ortadoğu coğrafyası kuzeyde Türkiye, güneyde Yemen, doğuda İran ve Umman, batıda ise Mısır’ı kapsayacak şekilde sınırlandırılmıştır.¹⁰⁸ Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerini kapsayan coğrafi bölge tarihsel olarak önemli mücadelelerin merkezinde bulunmuştur. Ancak bölgenin önemi, sahip olduğu değerli doğal kaynaklar ve stratejik fay hatlarında gerçekleşen şiddetli çatışmalardan kaynaklanmıştır.¹⁰⁹

Resim 1. Orta Doğu ve Kuzey Afrika Siyasi Haritası

¹⁰⁸ Bernard Lewis, **Ortadoğu: Hristyanlığın başlangıcından Günümüze Ortadoğu’nun İki Bin Yıllık Tarihi**, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2005, S.24.

¹⁰⁹ Sadık Ünay, **Kalkınmacı Modernlik**, Küre Yayınları, 2013, s. 302.

Ortadoğu Bölgesi sadece coğrafik özellikleri olarak değil siyasi ve kültürel özellikleri bakımından da önemli bir konumdur. Çünkü bu bölge birçok farklı kültür ve medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Ortadoğu bölgesi tarihsel olarak semavi dinlerin ortaya çıkıp dünyaya yayıldığı, medeniyetlerin devamlılığına şahitlik eden, kıtaları birbirine bağlayan ticari yollara sahip ve farklı kültürel değerlerin bulunduğu toprakları barındırmaktadır. Bölge tarih boyunca çok önemli bir aktör olmuş ve bu önemini günümüze kadar sürdürmüştür.¹¹⁰

Birinci Dünya Savaşı öncesinde dünyadaki önemli ticari yolların kesiştiği noktaya sahip olan Ortadoğu coğrafyası, geçmişte sahip olduğu bu önemi günümüzde dünya petrol rezervinin yüzde 47'sini elinde bulundurarak sürdürmektedir.¹¹¹ Bu sebepten ötürü Ortadoğu Bölgesinin günümüzde en önemli gelir kalemi petrol ve petrolden elde edilen ürünleridir. Jeostratejik ve jeoekonomik konumunun önem arzemesinden dolayı, Küresel güç olarak adlandırılan devletler bölgedeki politikaları yön veebilmek ve bölgenin sahip olduğu kaynaklar üzerinde egemenlik kurabilmek için birbirleriyle rekabet içine girmişlerdir. 1940'lı yıllara gelinceye kadar Ortadoğu Bölgesi'nin büyük bir bölümü sömürgeleştirilmiş ve büyük devletlerin egemenliği altında yaşamışlardır. Bundan dolayı, günümüzde Türkiye ve İsrail hariç olmak üzere, Ortadoğu ülkelerinin halkları ve elitleri, sömürgecilik karşıtı ve batı karşıtı anlayış sürdürmektedir.¹¹²

Batılı ülkeler İkinci Dünya Savaşı'nın beraberinde getirdiği olumsuzlardan dolayı bölgedeki sömürgecilik haklarından vazgeçmek durumunda kalmışlardır. Bunun sonucunda Sömürge durumundaki bu ülkelerin bağımsızlıklarını ilan etmelerine karşı çıkmamışlardır. Fakat yeni bağımsızlık kazanan bu devletlerin sınırları suni bir şekilde çizilmiş, sınırlar belirlenirken etnik faktörler dikkate alınmamıştır. Bu durum bölgede çok karmaşık etnik, kabilesel ve dinsel farklılıkların oluşmasına neden olmuştur. Sonuç

---

¹¹⁰ Davut Dursun, Ortadoğu'nun Ekonomik Sosyal ve Siyasi Yapı Özellikleri, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, Sayı 50, 2005, s.14.

¹¹¹ William Ochsenwald, Sydney Nettleton Fisher, **The Middle East: a History**, New York: McGraw Hill, 2004, s. 62.

¹¹² William Ochsenwald ve Sydney Nettleton Fisher, **a.g.e.**, s.63.

olarak bölge halkları arasında devletten çok etnik, kabilesel ve dinsel bağılıklar bulunmakta ve beraberinde iç çatışma ortamı getirmektedir.¹¹³

Bölgede yerel nüfusun yüzde 62'si, Arapça dilini konuşmaktadır ve kendilerini Arap milletin bir üyesi olarak addetmektedir. Bölgede konuşulan diğer diller ise İbranice, Türkçe ve Farsça'dır. Hristiyan nüfusta ayrı bir kesimi oluşturmaktadır. Bölge halkının yüzde 92'si, Müslüman'dır. Bunların yüzde 62'si, Sünni; yüzde 38'i de Şii'dir. Bölgede bulunan ülkelerin nüfus yoğunluğu oldukça farklıdır. Suudi Arabistan ve Körfez ülkeleri, az nüfusa sahip olmalarından ötürü, ciddi sayıda yabancı işçiyi ülkelerine kabul etmektedir. Mısır ve Yemen gibi ülkeler dışında, bölge ülkelerinin önemli bölümü şehir hayatına geçmiştir. Ortadoğu bölgesinde halkın geneli ekonomik olarak zorluklar yaşamaktadır.¹¹⁴

Ortadoğu Bölgesi'nin Çin Halk Cumhuriyeti'yle olan karşılıklı bağımlılık ilişkilerini daha iyi analiz edebilmek için öncelikle bölgenin ekonomik ve politik özelliklerini incelemek gerekmektedir.

3.1. Ekonomik Özellikler

Güçlü ekonomik sistem, karar vericilerin pazarlık gücünü arttırabilmektedir. Zayıf ekonomi ise o devletin özgürlüğünü ve dış politika seçeneklerini sınırlandırmaktadır. Bu durum, bölge ülkeleri için de geçerlidir. Önceden de ifade ettiğimiz gibi, İran, Mısır, Suudi Arabistan ve Irak gibi petrol zengini ülkeler, Batılı devletler ile daha dengeli ilişkiler kurabilirken, Tarımsal üretimin azlığı ve petrolden elde edilen yüksek gelir, bölgede yoğun bir tüketici nüfusun oluşmasına zemin hazırlamıştır.¹¹⁵

Bölge ülkelerinin ekonomik yapılarını düşündüğümüzde, bölge devletleri arasında ekonomik farklılıklar oldukça belirgindir. Çünkü bölge ülkelerinin gelirlerinin

---

¹¹³ Ertan Efegil, **Ortadoğu Ülkelerinin Dış Politikalarını Belirleyen Unsurlar**, Ortadoğu Analiz, Kasım 2012, Cilt 4, Sayı 47, s. 55-56.

¹¹⁴ Ertan Efegil, **a.g.e.**, s. 55-56.

¹¹⁵ Ortadoğu Durum Raporu, İpek Yolu Kalkınma Ajansı, 2011, s.16. <http://www.ika.org.tr/upload/yayinlar/TC-IpekYolu-Kalkinma-Ajansi-Orta-Dogu-Durum-Raporu-587244.pdf> (Erişim Tarihi: 20.04.2017)

kaynağını petrol oluş- turmaktadır. Petrol üreten ülkeler, büyük gelirler elde edebilirken; bu kaynaklardan mahrum kalanlar ise ya fakir toplumlar olarak varlığını sürdürmekte ya da İsrail ve Türkiye gibi petrol- dışı sektörlerle yatırım yapmaktadır. Devletlerin petrol gelirlerinde de büyük farklılıklar bulun- maktadır. Hatta bazı petrol üreten ülkeler (Suudi Arabistan ve İran gibi), petrol gelirlerini, sosyal ve ekonomik reformlar yerine, askeri modernizasyon programlarını hayata geçirmek için har- camıştır ve halen daha harcamaktadır. Sonuçta, petrol-üreten devletler dâhil olmak üzere, bölge devletlerinin büyük bir kısmı, ekonomik sıkıntılar yaşamaktadır. Bu sıkıntılardan kurtulabilmek için, Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası gibi kuruluşlar ile anlaşmalar imzalamak zorunda kalmışlardır. Bazıları ise doğrudan dış yardımlara bağımlı hale gelmiştir.¹¹⁶

3.1.1. Dışa Bağımlılık ve Dış yardımlar

Ortadoğu bölgesi genel olarak gelişmekte olan ekonomilere sahip ülkelerden oluşmaktadır. Bundan ötürü ülkeler birçok alanda dışa bağımlı bir yapıya sahiptir. Bu bağımlılığın dereceleri her sektörde farklılık göstermektedir.

Ortadoğu’da ekonomik olarak geri kalmışlığın tarihsel arka planına baktığımızda özel işletmelerin küçük ölçekli olması, ticaret ve finans kurumların iş paylaşımını da etkilemiştir. Maya Shatzmiller tarafından ortaya koyulan verilere göre, Arap ülkelerinin, devlet bürokrasisi ve askeriye dâhil olmak üzere, kamu sektöründeki meslek sayısı, 8.-11. yüzyıl dönemiyle 12.- 15. yüzyıl dönemi arasında üç katına çıkmıştır. Ayrıca bu iki dönem arasında ticaret sektöründeki meslek türlerinin çeşitliliğinde değişiklik olmamıştır.¹¹⁷

Bir ekonominin daha verimli hale gelmesi için toplumdaki bilgi düzeyinin, nitelikli iş gücünün artması gerekir. Ortadoğu tarihinde ülkelerin kamu sektörü dinamik bir yapı ve gelişim gösterirken ticaret verim kazanamamıştır. Bunun nedenlerinden biri olarak ticaret sektöründe, sözü geçen iki dönem arasında ortaya çıkan yeni mesleklerin

---

¹¹⁶ Ertan Efegil, **a.g.e.**, s. 55-56.

¹¹⁷ Timur Kuran, **Ortadoğu’daki Ekonomik Azgelişmişliğin Kurumsal Kökenleri**, Kayseri Ticaret Odası, 2010, s.51.

sayısı, kamu sektörüne oranla oldukça az olması gösterilmektedir.¹¹⁸ Ticaretin verim kazanamaması bölgenin dışa bağımlılığının olmasının nedenlerinden birisidir.

İklimsel koşullardan dolayı geniş çöl alanlarıyla kaplı olan Ortadoğu, temel gıda ihtiyaçları bakımından dışa bağımlıdır. Coğrafya bakımından geniş çöl arazilerine sahip bölge tarım ürünleri bakımından da dışa bağımlılık göstermektedir. Tablo 4 'te Ortadoğu ülkelerinin yüz ölçümleri ve çöl olmayan arazilerin yüzdelik oranları verilmiştir.

Tablo 4: Ortadoğu ülkelerinin büyüklükleri

Ülkeler	Yüzölçümü(km2)	Çöllük Olmayan Arazi Oranı %
Bahreyn	694	10
Bir. Ar. Em	83.600	10
Filistin	5.898	
Irak	438.320	30
İran	1.648.000	
İsrail	20.770	17
Katar	11.000	5
Kuveyt	17.820	10
Lübnan	10.400	35
Mısır	1.001.450	5
Suudi Arabistan	2.149.690	5
Suriye	185.180	70
Türkiye	796.630	
Umman	212.460	10
Ürdün	97.740	10
Yemen	527.970	15

Kaynak: UN, *UNCTAD Handbook of Statistics* 2000, New York Geneve, 2000; Çöllük olmayan arazi oranı için : *Arab Society/Social Science Perspectives*, Ed.; N. S. Hopkins-S.E. İbrahim, Cairo, 1994, s.100.

Dış yardımlar genel olarak bir ülke veya uluslararası bir kuruluş tarafından, başka bir ülkeye veya uluslararası kuruluşa, iktisadi ve sosyal kalkınmayı teşvik, demokrasi ve insan haklarında iyileştirme, sosyal eşitlik, acil durumlarda temel ihtiyaçları

¹¹⁸ Timur Kuran, a.g.e., s.52.

karşılama vb. amaçlarla verilen bağışlar, krediler ve borçlar olarak tanımlanır.¹¹⁹ Ekonomik açıdan zayıf ülkeler ise dış yatırımlara ve yardımlara bağımlı hale gelmişlerdir. Böylece bu tür devletler dış yardımda bulunan ülkelerin çıkarlarını zedeleyecek davranışlardan sakınmak zorunda kalmışlardır.¹²⁰

Tablo 5’te 2014 yılında Ortadoğu Bölgesinde bulunan donör yani verici ve yardım alan ülkelerin listesi gösterilmiştir. En fazla insani yardım yapılan ilke şuan devam etmekte olan bir savaşın içinde bulunan Suriye’dir. Suriye’den sonra en fazla yardımı alan onun komşusu olan Ürdün’dür. Petrol yönünden avantajlı olan Körfez ülkeleri olarakta adlandırılan Suudi Arabistan, Katar, Kuveyt ve Birleşik Arap Emirlikleri ve bölgede ekonomik bakımdan güçlü olan Türkiye donör ülke pozisyonundadır.

Tablo 5: Ortadoğu’daki Donör ve Alıcı Ülkelerin Dış Yardımları

ÜLKELER	TOPLAM YARDIM (TRİLYON \$)	İNSANİ YARDIM (MİLYON \$)
TÜRKİYE*	3,6	15,6
IRAK	1,5	177
ÜRDÜN	1,2	650
KUVEYT*	0,18	342
SUUDİ ARABİSTAN*	5,7	754
LÜBNAN	0,6	484
KATAR*	0,54	162
SURİYE	2	1900
BAE*	4,9	375
YEMEN	0,93	324

* donör ülkeler

Kaynak: <http://www.globalhumanitarianassistance.org/country-profiles/>
(Erişim Tarihi: 21.05.2017).

3.1.2. Sanayi

Ortadoğu Bölgesi’nde geçim enerji kaynaklarını dışarda tuttuğumuzda tarıma dayanmaktadır. İşgücünün büyük bir bölümü tarımla uğraşmaktadır. Ayrıca enerji

¹¹⁹ Erdal Arslan, Kerem Kiper, Dış Yardım Nedir? Niçin Yapılır?, *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, Yıl:15, Sayı: 34, Haziran 2015, s: 9-26.

¹²⁰ Ertan Efegil, *a.g.e.*, s. 56.

ihracatının yanında diğer ihraç ürünleri ise tarım sektörüne aittir.¹²¹ Petrol bakımından fakir olan ülkeler ekonomilerini tarım ya da sanayi faaliyetleriyle kalkındırmaya çalışırlar.

Sanayileşme çabalarının özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında bölge de daha da arttığı görülmüştür. Ancak her ülkenin sanayileşme oranı aynı seviye de artmamıştır. Örneğin; İsrail ve ona komşu olan Ürdün’de sanayileşme diğer ülkelere oranlara daha fazladır. Ortadoğu bölgesindeki sanayi sektörü dünya geneline göre yetersizdir.¹²² MENA bölgesinde 1980 yılında tarım sektörünün ürettiği katma değer toplamı dünya tarım sektörü katma değer üretiminin %3,6 iken bu oran 2009 yılında % 6,5 oranına ulaşmıştır. MENA bölgesinde sanayi ve hizmet sektörlerinin toplam üretimi dünya sanayi ve hizmet sektörleri üretimi içindeki payı 1980 yılında %7 iken 2009 yılına gelindiğinde %1 oranında azalma göstererek %6 oranına gerilemiştir.¹²³

Bölgede gelişmeye başlayan sanayi kollarından en ileride olan dokumacılıktır. Gıda maddeleri ve meşrubat sanayi tüm ülkelerde olduğu gibi Ortadoğu Bölgesi’nde de çeşitli alanlara ayrılmıştır. Ülkelerin çoğunluğu gıda sanayisinin kaynak kullanımında kendi kendine yetmektedir. Ancak bölgedeki bazı ülkeler dış ülkelere ham madde ithalatı yapmaya mecburdurlar.¹²⁴

Demir-çelik, elektrometalürji ve diğer ağır sanayi çeşitleri Ortadoğu Bölgesi’nde yeni yeni oluşturulmaktadır. Bu alanda demir ve bakır hammaddesini kendi yeraltı kaynaklarından karşılayabilen Türkiye oldukça ileri konumdadır. Türkiye’de 1937 yılından başlayarak devam eden demir-çelik sanayisi 1970 yılında İskenderun Demir Çelik Tesisleri’nin(İSDEMİR) kademeli olarak faaliyete girmesiyle dışarıya olan bağımlılığı büyük ölçüde azalmıştır.¹²⁵

---

¹²¹ Ramazan Özey, **Dünya Denklemi Ortadoğu Coğrafyası**, Aktif Yayınevi, 4. Baskı, İstanbul, 2009, s. 91.

¹²² Ramazan Özey, **a.g.e.**, s. 92.

¹²³ Hamdi Genç, Ferhat Sayım, **Ortadoğu ve Kuzey Afrika Ülkelerinin Ekonomik Yapısı**, MKM Yayıncılık, 2011, s. 37.

¹²⁴ Ramazan Özey, **a.g.e.**, s. 93.

¹²⁵ Okan Yaşar, Türk İmalat Sanayinde Lokomotif Bir Sektör: Demir- Çelik Sanayi, **Marmara Coğrafya Dergisi**, Sayı 20, 2009, s. 47.

3.1.3. Enerji

Günümüzde ulusal gücün belirleyicisi ekonomidir. Ekonominin en önemli girdilerinden biri de enerjidir. Bu bakımdan enerji insanlar için vazgeçilemez bir öneme sahiptir.¹²⁶ 21. yüzyıl hidrokarbon yaşam tarzından dolayı ülkelerin iktisadi gelişmelerinin temel kaynağı enerji olmuştur. Bu sebeple Ortadoğu ülkelerinin enerji potansiyeli iktisadi gelişmelerin temel kaynağını oluşturduğu için mühim bir yere sahiptir.

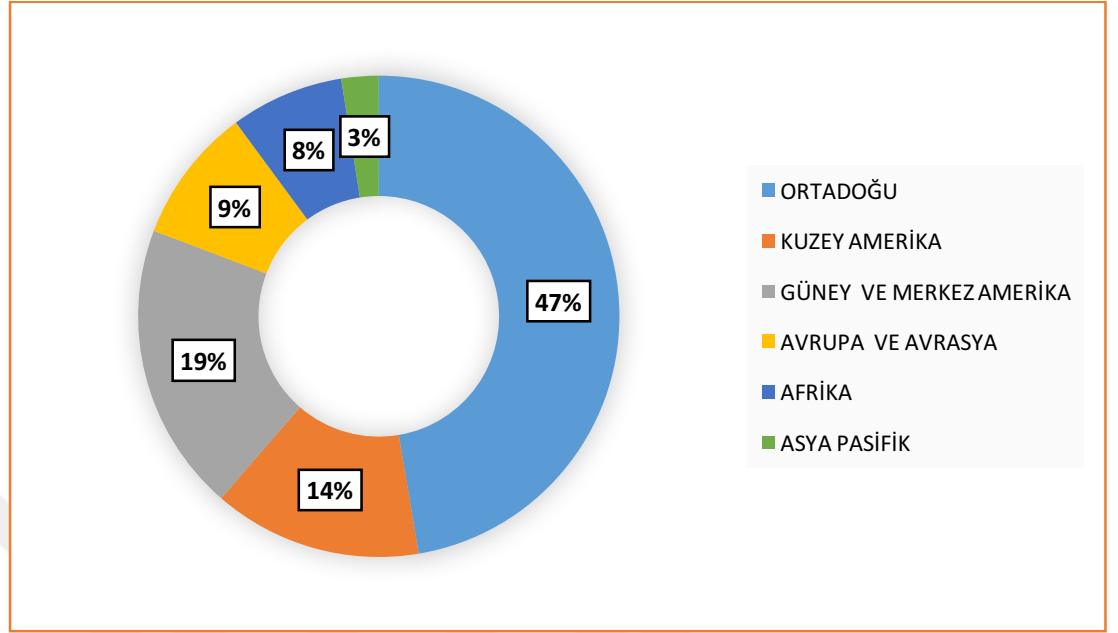
Enerjiye bağımlı bir ekonomiye sahip olan bölge ülkeleri küresel güçlerin ilgisini çekmektedir. Bölgede enerji kaynaklarının dağılımı homojen bir şekilde değildir. Aslında bu durum tüm dünya ülkeleri için geçerlidir. Kimi coğrafyalar enerji kaynakları bakımından zengin iken kimileri enerji kaynak ve çeşitleri açısından fakirdir. Ortadoğu bölgesi petrol ve doğalgaz kaynakları bakımından dünya üzerindeki en fazla rezerve sahip olan coğrafyadır.

Grafik 1’de 2015 yılı Dünya Petrol rezerv oranları gösterilmiştir. Ortadoğu Bölgesi dünya petrol rezervinin yüzde 47’sini elinde bulundurmaktadır. Ortadoğu bölgesi sahip olduğu enerji kaynakları nedeniyle büyük devletlerin dikkatini üzerinde toplamaktadır. Nüfus yoğunluğunun az olması ve bunun yanında ekonomik kalkınma seviyesinin yetersizliğinden dolayı, Ortadoğu elinde bulundurduğu enerji kaynakları rezervlerinin ve üretiminin çok az bir oranını kendi tüketimi için kullanmaktadır. Enerji kaynaklarının büyük bir bölümü farklı ülkelere ihraç edilmektedir. İhracaat yapılan ülkelerin başında Çin, Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği gelmektedir. Özellikle Çin’in ekonomisini dış dünyaya açması adına yaptığı reform hareketleri beraberinde, enerji talebinin büyük oranda artmasına sebep olmuştur. Enerji kaynakları bakımından kendine yetemeyen Çin Halk Cumhuriyeti’nin talebinin artmasıyla birlikte dünyadaki enerji kaynaklarının özellikle de Ortadoğu Bölgesi’ndeki petrolün önemi büyük ölçüde artmıştır.¹²⁶

---

¹²⁶ Ertan Efeğil, a.g.e., s. 55-56.

Grafik 1: Dünya Petrol Rezervleri (2015)

Kaynak: *BP Statistical Review of World Energy, 2016.*

Ülkelerin ekonomik kalkınmalarında ihtiyaç duydukları en önemli kaynak enerjidir. Enerji kaynaklarının devamlılık sağlaması için güvenli bir ortamın oluşturulması ve temin edilen kaynakların çeşitlendirilmesi gerekmektedir.

Verilerden de görüldüğü üzere, Dünyanın birincil enerji kaynakları için Ortadoğu'ya büyük oranda bağımlı olduğu görülmektedir. Ayrıca Ortadoğu Bölgesi ürettiği enerji kaynakların çok az bir kısmını tüketmektedir. Buradan kendi doğal kaynaklarını ekonomik kalkınmaları için yeterli derecede kullanmadıkları sonucuna ulaşılmaktadır. Enerji temel üretim faktörlerinden biri olmasının yanı sıra yüksek ihracat oranıyla diğer üretim faktörlerinin satın alınması, teknolojinin ilerlemesi ve elde edilmesi ve diğer alt yapı yatırımlarının yapılması için gerekli fonların oluşturulmasını sağlayan bir

kaynaktır. Bu bakımdan değerlendirildiğinde de Ortadoğu lkelerinin sahip oldukları enerji kaynaklarını yeteri kadar faal bir biçimde kullanmadıkları iddia edilebilir.¹²⁷

3.1.4. Ticaret

Ortadoğu bölgesinin ticari yapısını görmek için ithal ve ihraç ettikleri ürünleri incelemek gerekmektedir. Tablo 5'te ülkelerin en fazla ithal ve ihraç ettiği ürünler verilmiştir.¹²⁸ Başlıca iraa edilen ürünler doğal kaynak bakımından zengin olan lkerde petrol ve petrol ürünleri olduğu görülmektedir. Diğer ülkelerde ise gıda maddeleri ne çıkmaktadır. İstisna olaral İsrail'de yazılım ürünleri gibi teknolojik bir ürün ihracı ve Türkiye'de ise tekstil ne çıkmaktadır. Başlıca ithal edilen ürünlere ise alt yapı yatırımlarında kullanılabilecek inşaat, ulaşım ve makine malzemeleridir. Ayrıca askeri techizat ve sağlıkta kullanılan ürünlerde bölgeye ithalat yöntemiyle temin edilmektedir.

---

¹²⁷ Harun ztrkler, **Ortadoğu lkelerinin Enerji Kaynaklarının Ekonomi Politik Bir Değerlendirilmesi**, Ortadoğu Analiz, Cilt 1, Sayı 7-8, 2009, s. 78.

¹²⁸ Davut Dursun, **a.g.e.**, s.14.

Tablo 5: Ortadoğu ülkelerinin başlıca ihracat ve ithalat kalemleri

Ülkeler	Başlıca ihraç ürünleri	Başlıca ithal ettiği ürünler
Bahreyn	Petrol ürünleri, Alüminyum	Ham Petrol
Bir. Ar. Em.	Ham Petrol, Doğalgaz, Kurutulmuş balık, Hurma	Mamul madde, Kimyevi madde, Makine ve ulaşım ekipmanları
Filistin	Zeytinyağı, sebze, meyve, tütün, çiçek, metal dışı ürünler, mineraller	Petrol ürünleri, gıda maddeleri, İnşaat malzemesi, makine ve ekipmanları, mamul maddeler, gıda maddeleri
Irak	Ham petrol	Gıda maddeleri, tıp malzemeleri, imalat malzemesi
İran	Petrol, halı, meyve, tarım ürünleri	Makine malzemesi, askeri malzeme, teknik hizmetler
İsrail	Makine ve ekipmanları, yazılım, tarımsal ürünler, kimyevi ürünler, tekstil, işlenmiş elmas	Ham madde, askeri ekipman, yatırım malları, ham elmas, yakıtlar, consumer goods
Katar	Petrol ürünleri, doğalgaz, çelik, gübre	Makine ve ekipmanları, mamul maddeler, gıda maddeleri, kimyevi maddeler
Kuveyt	Ham petrol, rafine edilmiş ürünler, gübre	Gıda maddeleri, giyim eşyası, araba ve parçaları, inşaat malzemeleri
Lübnan	Gıda maddeleri, tekstil, giyim eşyası, kimyevi ürünler, tütün	Makine ve ulaşım ekipmanları, elektrik ekipmanları, petrol ürünleri, mamul maddeler, gıda maddeleri
Mısır	Ham petrol, petrol ürünleri, keten, tekstil ürünleri	Gıda ve canlı hayvan, makine ve ulaşım ekipmanları, mamul maddeler
Suudi Arabistan	Petrol ve petrol ürünleri	Elektrik malzemesi, gıda ürünleri, kimyevi maddeler, motorlu araçlar, tekstil
Suriye	Petrol, doğalgaz, tekstil, gıda ürünleri, mamul maddeler	Mamul maddeler, makine ve ulaşım ekipmanları, gıda, kimyevi maddeler
Türkiye	Giyim eşyası, tekstil, gıda maddeleri, mamul maddeler	Makine, kimyevi maddeler, yarı mamul maddeler, yakıtlar, ulaşım ekipmanları,
Uman	Petrol, balık, tekstil, metaller	Makine ve ulaşım ekipmanları, gıda maddeleri, mamul maddeler
Ürdün	Fosfat, potas, tarım ürünleri, mamul maddeler	Ham petrol, makine ve ulaşım ekipmanları, gıda maddeleri, sığır
Yemen	Ham petrol, keten, kahve, kurutulmuş balık, deri	Makine ve ekipmanları, mamul maddeler, şeker, canlı hayvan

Kaynak: <http://www.sesrtcic.org/members/egy/egyhome.shtml>

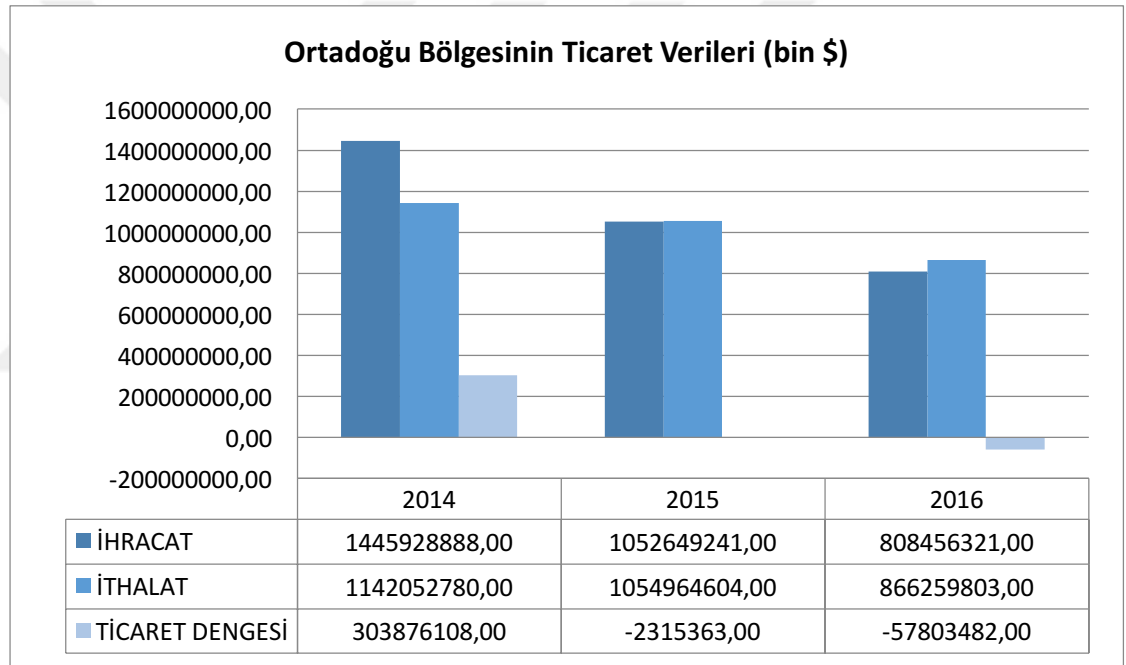
Ortadoğu Bölgesi'nin ithalat ihracat ve ticaret dengesi Grafik 2'de gösterilmiştir. Bölgenin ithalat ve ihracatının azalış yönünde olduğu ve ticaret dengesinin de negatif yönlü bir seyir izlediği görülmektedir. Bölge ülkelerinde işsizlik oranları yüksektir ve yeni mezun nüfusun iş piyasasına girmesiyle beraber zaman geçtikçe durum giderek daha da kötüleşmektedir. Bu durum ticaret hacminin azalmasının nedenlerinden biri olarak

gösterilebilir. Ayrıca, iktisadi büyümeyi belirleyen temel faktörlerden biri olan kurumsal altyapı açısından Ortadoğu ülkeleri iyi bir konumda değildir.¹²⁹

Bölgenin en önemli sorunlarından biri olan işsizlik sorunu siyasilerin karşı karşıya kaldığı ekonomik ve sosyal zorluklardan biridir. Arap Devletleri özellikle kadınlar ve gençler için üretken ve iyi istihdam yaratmada diğer bölgelerin gerisinde kalmaktadır. Bu bağlamda, ITC, EDEC ve COM-TEXHA gibi istihdam yaratımını desteklemek için aktif projeler hayata geçirmiştir.¹³⁰

Grafik 2. Ortadoğu Bölgesi'nin Ticaret Verileri

Kaynak: <http://www.trademap.org> (Erişim Tarihi: 15.05.2017)

¹²⁹ Oktay Salih Akbay, Türkiye'nin Ortadoğu ile Ekonomik İlişkileri, **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Sayı 1, 2013, s. 91.

¹³⁰ International Trade Center, <http://www.intracen.org/itc/Projects/Introduction-Arab-States/> (Erişim Tarihi: 18.05.2017)

4.2. Politik Özellikler

4.2.1. Siyasi İstikrarsızlık

Ortadoğu Bölgesi'nin politik özellikleri incelendiğinde en belirgin olarak unsurun siyasi istikrarsızlık olduğu görülmektedir. Ortadoğu Bölgesinde süregelen siyasi istikrarsızlığın nedenleri olarak değişen siyasi coğrafya, bölgede hâkim olan otoriter yönetim şekilleri, ekonomik kalkınmışlık düzeyinin yeterli olmaması, etnik ve mezhepsel farklılıklar, dış güçlerin müdahaleleri gösterilmektedir.

Siyasi coğrafya, devletlerle yer arasındaki ilişkileri coğrafyanın temel ilkeleri olan dağılışı, bağlantı gibi etkenler üzerinden inceleyen bilim dalıdır.¹³¹ Bundan dolayı politik yapılar incelenirken siyasi coğrafya da dikkate alınmalıdır. Ortadoğu'nun siyasi coğrafyasına bakıldığında devamlı olarak bir değişiklik içerisinde olduğu görülmektedir. Bu değişiklikler yakın tarihte kendini daha da çok göstermiştir.

Birinci Dünya Savaşı başlayana kadar Ortadoğu coğrafyasının önemli bir bölümünde Osmanlı Devleti hâkim konumdaydı. Bölgede ancak bölge tarihine bakıldığında hiçbir zaman sadece bir devletin egemenliği altında olmamıştır. Osmanlı Devleti'nin yanında Safeviler, 16. Yüzyıla gelinceye kadar da Memlûkler ve bazı şeyhlikler etkili olmuştur.¹³²

Birinci Dünya Savaşı sonunda Osmanlı Devleti'nin yenilgiye uğramasıyla birlikte bölgenin siyasi coğrafyasında değişiklikler meydana gelmiştir. Batılı sömürge güçler savaşın ardından bölgede egemenlik ve nüfuz mücadelesine girmiştir. 19. Yüzyıl Ortadoğu siyasi coğrafyasına bakıldığında, Osmanlı Devleti bölgeden çekilince İngiltere ve Fransa'nın yerleştiği görülmektedir.¹³³ Birinci Dünya Savaşı sonlandıktan sonra Fransa Suriye ve Lübnan bölgesini sömürgesi haline gitmiştir. İngiltere ise Filistin, Irak ve Şarkü'l Ürdün bölgesinin manda yönetimini elde etmiştir. Ayrıca İngiltere'nin 1882 yılında Mısır'ı ele geçirmesi bu ülkenin bağımsız bir siyasi faktör haline gelmesine sebep olmuştur. İkinci dünya savaşı başlayana kadar neredeyse tüm Ortadoğu coğrafyası İngiliz

---

¹³¹ Ramazan Özey, **a.g.e.**, s. 13.

¹³² Tayyar Arı, **Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, Dora Yayıncılık, 6. Baskı, Bursa, 2014, s. 25.

¹³³ Oral Sander, **Siyasi Tarih: 1918–1994**, İmge Kitapevi, 10.baskı, 2002, s.280.

ve Fransız sömürgesi konumuna gelmiştir.¹³⁴ 1920’lerde bölgede bağımsız olarak İran, Türkiye, Suudi Arabistan ve Yemen gibi dört devlet kalmıştır.¹³⁵

İkinci Dünya Savaşıyla nedeniyle batılı sömürgeci devletlerin yükleri arttığından sömürgeleri tasviye etmek zorunda kalmışlardır. Bu süreçte bölgedeki siyasi rejim tipleri ve yapıları tayin edilmiştir. İsrail ve Filistin dışında İngiliz hâkimiyetindeki bölgelerde monarşiler kurulurken, Fransızların etkili olduğu Lübnan, Suriye, Tunus ve Cezayir’de cumhuriyet rejimleri kurulmuştur. Devlet inşası süreci yakın geçmişte olduğu gibi günümüzde de bölgede temel siyasi ve güvenlik sorunlarını doğrudan etkilemekte beraberinde siyasi istikrarsızlığın oluşmasına zemin hazırlamaktadır.¹³⁶

Bölgedeki siyasi istikrarsızlığın nedenlerinden biri de sömürgecilik zamanından beri bölgede varlığını sürdüren otoriter rejimlerdir. Bölgede sömürgecilik sona ererken batılı güçler bölgeyi, parçalı halde tutmak ve daha kolay kontrol edebileceklerini düşündükleri aşiret ya da elitlerin eline bırakmışlardır. Bu dönüşümü kademeli olarak yapıp bölgede kendi konumlarını sağlamlaştırmışlardır. Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesinde hızlı nüfus artışıyla da birlikte otoriter rejimlerin baskı altında aldığı sosyo-ekonomik kalkınma ve özgürlük talepleri siyasi istikrarsızlığın oluşmasına neden olmaktadır.¹³⁷ Halkın demografik yapısının değişmesi, genç nüfusun artması ile artan talepler içe kapalı otoriter rejimlerin yaşamsal öncelikleri arasındaki derin tutarsızlık, bölge genelinde geniş çaplı toplumsal tepkiler ile dışa vurulan bir nesil mücadelesini ortaya çıkarmıştır.

Bir başka deyişle siyasi açıdan Ortadoğu bölgesi denildiğinde akla ilk olarak demokrasi dışı rejimler, monarşiler, tek kişi yönetimleri, darbeler, askeri, tek parti veya

---

¹³⁴ Dursun Davut, Ortadoğu'nun Ekonomik Sosyal ve Siyasi Yapı Özellikleri, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, 2005, s. 1251.

¹³⁵ Bayram Sinkaya, **Ortadoğu Siyasetine Giriş: Temel Faktörler, Aktörler ve Dinamikler**, ORSAM Kaynak, No: 1, 2016, s.7. <http://www.orsam.org.tr/files/ORSAMKaynak/1/1.pdf> (Erişim Tarihi: 20.05.2017)

¹³⁶ Bayram Sinkaya, **a.g.e.**, s. 8.

¹³⁷ Sadık Ünay, **a.g.e.**, s. 333.

aile diktatörlükleri gelmektedir. Buradaki önemli farklılıkların sonucu olarak siyasi istikrarsızlıklar, bölgesel çatışmalar ve ciddi sorunlar meydana gelmektedir.¹³⁸

Ekonomik kalkınmışlık seviyesi ile siyasi istikrar ve gelişmenin arasındaki bağlantı şu şekilde kurulmaktadır. Ekonomik güçlük çeken ülkelerde siyasi aktörlere olan tepki de artmaktadır. Bu durum beraberinde halkın devlete olan güven kaybı yaşamasına neden olur. Ayrıca ekonomik olarak kendine yetemeyen devletler dış yardımlara bağımlı hale geldiği için istikrarlı bir siyasi yönetimden uzaklaşmaktadır.

Ortadoğu bölgesinde hala devam etmekte olan sınır ve toprak sorunlarının yanında etnik, mezhep, ideolojik farklılıklar ülkeler arasında tam bir iş birliği ve güven ortamının oluşmasına mâni olmaktadır.¹³⁹ Ülkeler arasında sağlanamayan güven sürekli olarak bir güven tehdidi oluşturmaktadır. Bölgede yaşanan bu durum da siyasi istikrarsızlık ortamının oluşmasına neden olan faktörlerden biridir.

Bölgedeki devletler kendi güvenliğini sağlamada zorluk çektiği için dış güçlerden destek alma ihtiyacı duymaktadır. Bu dış desteklerden dolayı bölge dış müdahalelere açık hale gelmektedir.¹⁴⁰

3.2.2. Otoriter Yapılar

Ortadoğu bölgesindeki ülkelerin geneli 20. Yüzyılda bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Ancak bu ülkelerde hâkim olan yönetim şekli genellikle otoriter rejimlerdir. Umut verici özellikleri azınlıkta olan bu coğrafya sömürgecilik döneminin yıkıcı mirasından beslenerek yaygınlaşan otoriter yönetimler ve belli kesimlere rant sağlayan karmaşık ağlara dayalı verimsiz ekonomi politik yapılar doğurmuştur. 20. yy'ın ilk çeyreğinden itibaren hiçbir Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkesi dünya standartlarında bir kalkınma projesini hayata geçirememiştir.¹⁴¹

---

¹³⁸ Davut Dursun, **a.g.e.**, s.1250.

¹³⁹ Tayyar Arı, **Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, Dora Yayıncılık, 6. Baskı, Bursa, 2014, s. 25.

¹⁴⁰ Tayyar Arı, **a.g.e.**, s. 25.

¹⁴¹ Sadık Ünay, **a.g.e.**, s. 303.

Bundan dolayı devlet her alanda baskın ve özel sektör faaliyetlerinin sınırlıdır. Bu durum, durağan ve rekabetçi olmayan bir yapının ortaya çıkmasına neden olmuştur.¹⁴² Otoriter yapılar, dış politika karar verme sürecinde kamuoyunun, baskı gruplarının, siyasal partilerin etkisini azaltmaktadır. Bölgede İsrail ve Türkiye, çoğulcu demokratik yönetim şekliyle diğer ülkelerden ayrılmaktadır. Bu iki ülkenin dış politikasında parlamento, medya, kamuoyu, siyasal partiler ve diğer iç/ulusal aktörler belirgin rol oynamaktadır.¹⁴³

Otokratik rejimlerin hâkim olduğu ülkelerde siyasi partiler, bölgeye hakim kişi yada gruplar tarafından kurulmaktadır. Bu durum parti içinde derin görüş ayrılıkları doğurmuştur. Dolayısıyla çoğunun siyasi bir programı bile bulunmayan bu partilere halkın güveni oldukça düşüktür.¹⁴⁴ Böyle bir ortamda dış politikayı ve kamoyunu etkileyebilecek güce sahip bir aktör olan medya da olumsuz etkilenmektedir.

Bu durum medyanın tarafsızlık ilkesine bağlı kalmasını engellemiştir. Bu medya kurumlarının çoğunun devlet eliyle oluşturulması bu duruma zemin hazırlamıştır. Sürekli devlet tarafından denetime tabi tutulan kurumların yaptıkları haberlere otosansür uygulanmaktadır. Ülke liderlerinin eleştiriye açık olmaması yayınlanan haber skalası sınırlamıştır.¹⁴⁵

Sivil toplum kuruluşları Ortadoğu ülkelerinde güçlü bir konuma sahip değildir. Bu kuruluşların görevini, dernekler, yardım kuruluşları, ticaret birlikleri ve gençlik merkezleri gibi birimler üstlenmiştir. Yalnız bölge ülkelerinde iki türlü oluşumlar mevcuttur: Laik ve dini oluşumlar. Bu iki oluşum çoğu ülkede birbirleriyle rekabet halindedir.¹⁴⁶ Bu rekabet ortamı siyasi istikrarsızlığın sebeplerinden birisidir.

Ortadoğu Bölgesi'ndeki siyasi istikrarsızlığın ekonomik nedenlerinden biri de işsizlik oranlarının yüksek olmasıdır. Yeni mezun genç işgücünün piyasaya dahil

---

¹⁴² Oktay Salih Akbay, **a.g.e.**, s. 87-101.

¹⁴³ Ertan Efegil, **Ortadoğu Ülkelerinin Dış Politikalarını Belirleyen Unsurlar**, Ortadoğu Analiz, Kasım 2012, C.4, S.47, s. 55-56.

¹⁴⁴ Ertan Efegil, **a.g.e.**, s. 59.

¹⁴⁵ Ertan Efegil, **a.g.e.**, s. 55-56.

¹⁴⁶ Ertan Efegil, **a.g.e.**, s. 58.

olmasıyla oran daha da arttırmıştır.¹⁴⁷ Otoriter yönetimler özgürlüklerin, insan haklarının, demokratik beklentilerin önünde büyük bir engel ve gelir bölüşümünde adaletsizliğin, fakirliğin, işsizliğin ve yolsuzluğun nedeni olarak görülmeye başlanmıştır. İşsizlik oranlarının Tunus'ta %14, Mısır'da %20, Libya'da %30, Yemen'de %35 olması, Yoksul nüfus oranlarının Mısır'da %20, Libya'da %33, Yemen'de %45'e ulaşması bu ülkelerdeki halkların tepkilerinin artmasına neden olmuştur.¹⁴⁸ Sosyal medya grupları tarafından sorgulanmaya başlayan otoriter yönetimler eleştirilmeye başlanmıştır. Halkın özlemleri, tepkilere ve daha sonra potansiyel harekete dönüştürülmüştür. Bu tepkilerin bir sonucu olarak Arap Baharı denilen halk ayaklanmaları Ortadoğu Bölgesi'nde da dalga dalga yayılmaya başlamıştır.

---

¹⁴⁷ Oktay Salih Akbay, **a.g.e.**, s. 90.

¹⁴⁸ Ortadoğu'daki Değişimin Ekonomik ve Politik Etkileri, <http://www.bilgesam.org/Images/Haberler/HaberlerDiger/Ortadogudakigelismelerinekonomipolitigi.pdf>, Tarihi: 07.05. 2017)

Politiği,
(Erişim

BÖLÜM 4

4. ÇİN İLE ORTADOĞU EKONOMİ POLİTİK İLİŞKİLERİ

4.1. Çin ve Ortadoğu Arasındaki Karşılıklı Bağımlılıklar

4.1.1. Enerji

Çin'in Orta Doğu üzerindeki politikaları petrol üzerine dayalıdır. Çinli yetkililer, bu politika ile Orta doğu da ki aktifliklerini tüm Dünya'daki ekonomik ve enerji güvenliği piyasasına uygulamaya çalışmaktadırlar. Çin bu politikasını Güneydoğu Asya'nın son 20 yıldaki ekonomik açılımını göze alarak kendine yeni bir global ekonomik sistem oluşturmaya çalışmaktadır. Çin ve diğer Asya ülkeleri farklı petrol kaynakları için arayışta olsalarda Orta Doğu petrollerinin değerli olması ve sürekliliği ülkelerin arayışının zorlaştırmaktadır. Çin'in petrol için artan talebi ülkeyi Dünya genelinde ikinci en büyük petrol ithalatçısı haline getirmiştir. 10 yıl içinde Çin'in var olan petrol ekonomisindeki payının Amerika'yı geçmesi beklenmektedir.

Çin hızlı bir sanayileşmenin sonucu olarak enerji hammaddesi olarak petrole olan ihtiyacı artış göstermiştir. İhtiyacı olan bu hammadde artışını kendi kendine karşılayamadığından dolayı ithal etmek zorunda kalmıştır. Buna bağlı olarak Ortadoğu'dan ithal ettiği petrol miktarında büyük artış yaşanmıştır. 1998 yılında Çin'in toplam petrol ithalatının yüzde 61'i Ortadoğu ülkelerinden karşılanmaktaydı. Günümüzde bu oran Afrika, Rusya ve Orta Asya ülkelerinden ithal edilen oranların artmasıyla yüzde 50'lere gerilemiş olsa da Çin, enerji ithalatı bakımından Ortadoğu'ya bağımlı konumdadır.

1998'de Çin Halk Cumhuriyeti'nin toplam petrol ithalatının yüzde 61'ine eşit olan 16,67 milyon tonluk bir kısmı Ortadoğu ülkelerinden sağlanırken, bu oran günümüzde Orta Asya, Rusya ve Afrika kaynaklı enerji girdileri ile yüzde 50 oranına gerileyerek oransal anlamda düşüş eğilimindedir. Ancak hala Ortadoğu kaynaklı enerji Çin için birinci sıradadır. Bu bakımdan enerji politikası açısından Ortadoğu halen diğer bölgelerden daha önemli görünmektedir.

Çin bu noktada 1990'ların ikinci yarısından itibaren petrol arama, işletme ve pazarlama konularında da etkili bir aktör olmaya çalışmaktadır. Çin'in Petrol Mühendisliği Üretim İnşa Şirketi (*China Petroleum Engineering & Construction Corporation, CPECC*) 1983'te alt, ihalelerini alarak başladığı Pakistan, Irak ve Kuveyt projelerinin ardından bugün Sudan ve Mısır'da ciddi petrol faaliyetlerinin ortağı durumuna gelmiş bulunmaktadır. CPECC'nin yanı sıra Çin Seddi Petrol Arama ve Üretim Şirketi (*Greatwall Drilling GWDC*) de neredeyse tüm petrol üreten ülkelere girmeyi başarak önemli işler başlamış durumdadır. GWDC Sudan, Mısır, Katar, Tunus, Nijerya, Umman ve diğer Arap bölgelerinde gittikçe artan miktarda petrol çıkarma faaliyeti sürdürmektedir. "Arap Libya'daki, Sudan'ın bölünmesi de bu ülkedeki Çin enerji faaliyetlerini kısmen akamete uğratmış olsa da durumun kısa sürede düzeleceği öngörülmektedir."¹⁴⁹

Aslında Çin enerji bağımlılığı sebebiyle Ortadoğu ile ticaret, sanayi ve kültürel yatırımlarını arttırmaktadır. Böylece Ortadoğu ülkelerinin Çin'e olan bağımlılığı artmaya devam etmektedir. Çin Ortadoğu'ya yaklaşımını askeri bir güç olarak değil ekonomik bir ortaklık şeklinde yürütmektedir. Ayrıca bunu sadece ticari olarak değil Ortadoğu'nun ihtiyaç duyduğu altyapı yatırımları ve eğitim yardımları şeklinde yaparak bölgedeki etkisini arttırmaktadır.

Çin Halk Cumhuriyeti Ortadoğu bölgesinde enerji politikaları uygulamaya çalışırken birtakım sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır. Bu sorunların ilki ve en önemlilerinden biri yaşanan savaş ve krizlerlerdir. Yemen'de yaşanan kaos ile Suriye'de devam eden savaş Çin'in bölgeye yapmış olduğu yatırımları ve ortaklıkları riske sokmaktadır.¹⁵⁰

Çin'in bölgede yaşadığı diğer bir sorun terör örgütlerinin petrol tankerlerine ve ulaşım kanallarına yaptığı saldırılardır. Irak'ta DAESH terör örgütünün oluşturduğu tehditler ile Irak'taki birçok Çinli işletmeyi işlerini askıya almasına veya kapatmaya zorlamıştır. Enerji politikalarına sorun teşkil eden diğer bir faktör ise ülkelerde görülen

---

¹⁴⁹ Faruk Sönmezoğlu, Özgün Erler Bayır, **a.g.e.**, s. 490.

¹⁵⁰ Xumng Qian, **Ortadoğu'da Çin'in Enerji Politikaları**, <http://www.dunyabulteni.net/yazar/xumng-qian/20666/ortadoguda-cinin-enerji-politikasi> (Erişim Tarihi: 04. 04. 2017).

yolsuzluklardır. Bu durumun Çinli yatırımcıların çıkarlarına zarar vereceği beklenmektedir.

Çin'in Ortadoğu bölgesinde karşılaştığı sorunların üçüncüsü, nükleer anlaşmazlık nedeniyle İran'a uygulanan ABD öncülüğündeki yaptırımlar ile bölgedeki Çinli enerji politikasının kısıtlı olması. Yaptırımların sıkılaştırılması önce İran, Suudi Arabistan ve Rusya'dan sonra Çin ham petrolün üçüncü büyük tedarikçisi olmuştur. Yaptırımların uygulanması dolayısıyla Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa ile güçlü diplomatik ilişkileri korumak için Çin İran'dan ithalatını azalttı.

Son olarak, yoğunlaşan Suudi-İran rekabetinin şüphesiz bölgedeki enerji ilişkilerini korumak ve daha da geliştirmek için Çin'in çabaları karmaşık olmuştur.

Bununla birlikte, Çin ve Ortadoğu arasındaki enerji iş birliğinin sağlam bir temele dayanmaktadır. Çin büyük bir enerji tüketicisi olduğundan enerji için talep yükselmeye devam ediyor. Orta Doğulu tedarikçiler bir bütün olarak Çin ve Asya'daki kendi pazar paylarını genişletmek için istekliydi. Ayrıca, Çin artık sadece Ortadoğu enerji piyasasında yatırım yapmak ama petrol ve gaz ithalatı için ödeme olarak kullanılabileceğini döviz rezervleri 3,7 trilyon \$'dan fazla kaynağa sahiptir. Çin kendisini özellikle petrokimya sektöründe, bölgeden kamu ve özel yatırımcılar için cazip bir ortam haline gelmiş iken Çinli enerji şirketleri, Ortadoğu'daki enerji geliştirme projelerine katılmak için uzmanlığa sahip. Genel olarak Çin, Çin-Ortadoğu enerji iş birliği için sağlam bir temel stratejik yaratarak, İsrail ve İran dâhil olmak üzere tüm Ortadoğu ülkeleri ile iyi siyasi ilişkiler geliştirmeyi başarmıştır.¹⁵¹ Geniş kapsamında "Tek Kuşak Tek Yol" stratejisi, Çin Ortadoğu enerji politikası ilerletirken uzun zamana dayanan güvenilir bir Çin-Arap stratejik iş birliği ilişki kurmak istiyor. Ortadoğu'nun enerji kaynaklarına bağımlılığı önlemek için, Çin de diğer yurtdışı enerji kaynakları ve ulaşım kanalları aramaya devam edecektir. Riskler ve Ortadoğu'dan gelen enerji ithalatının ile ilişkili zorluklara rağmen, Çin bölge ülkeleri ile güçlü ilişkiler kurmuş ve önümüzdeki yıllarda daha da bu ekonomik bağları geliştirecektir.

---

¹⁵¹ Xumng Qian, **Ortadoğu'da Çin'in Enerji Politikaları**.

Çin, petrol ve doğal gaz ithalatını karşılamak ve tek bir bölgeye bağımlı kalmamak için petrol ve gaz ihracı yapan ülkelerle ilişkilerini derinleştirme çabasına girmiştir. Ortadoğu coğrafyasında İran ve Suudi Arabistan ile olan ilişkiler bunun güzel bir örneğidir. Sadece son on yılda Arap coğrafyasıyla yapılan ticaret 12 kat artmıştır.¹⁵²

Çin'in ilk on petrol tedarikçilerinden beşi Ortadoğu'da bulunuyor: Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, İran, Irak ve Kuveyt. Buna ek olarak, Ortadoğu-Çin enerji ticaret ağı, petrolün ötesine geçti. Çin'in doğalgaz ithalatına olan ilgisi bir örnektir. 2011 yılına kadar doğal gaz, Çin'in toplam enerji tüketimi karışımının yüzde 4,6'sını oluşturdu ve dünya ortalaması olan yüzde 23,8'in altına düştü ancak 2006 yılından bu yana, Çin'in doğal gaz tüketimi yıllık yüzde 16 oranında istikrarlı bir şekilde arttı. 2012'de Çin Ulusal Kalkınma ve Reform Komitesi (NDRC), merkezi ısıtmadan elektrik üretimine kadar geniş bir yelpazede doğalgaz kullanımını teşvik etmek için bir uygulama politikası başlatarak talep büyümesini daha da artırdı. Bu kadar hızlı artan talebi karşılamak için Çin'in giderek yabancı ithalat üzerinde çalışması gerekecek. NDRC raporu, ithalatın bu gereksinimlerin yüzde 35'ini 2015 yılının sonunda sağlayacağını tahmin ediyor. Orta Asya, Çin'in doğal gaz ithalatının en büyük kısmını sağlasa da Katar 2009'da Çin'e sıvılaştırılmış doğal gaz (LNG) tedarikinden, Çin, Katar'ın doğal gaz ve LNG ihracatının %6,4'ünü oluşturan beşinci büyük doğal gaz müşterisi oldu. Enerji ticareti açısından bakıldığında Ortadoğu ve Çin arasındaki karşılıklı bağımlılık simetrik bir denge oluşturuyor: Çin'in Ortadoğu'ya ihtiyacı olduğu gibi Ortadoğunun da Çin'e ihtiyacı bulunmaktadır.¹⁵³

4.2.2. Ticaret

Çin'in Ortadoğu ile bir diğer önemli ekonomik bağımlılığı ticaret üzerinedir. Çin'in barışçıl büyüme kapsamında Ortadoğu ve Afrika ülkelerindeki ticari ilişkilerini incelersek iki tarafında birbiri için önemli bir pazar olduğunu görebiliriz. 2010 yılı itibarıyla bakıldığında Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde Çin merkezli

---

¹⁵² Çin ve Enerji Politikası, <http://akademikperspektif.com/2015/02/15/cin-ve-enerji-politikasi/> (Erişim Tarihi: 09.05.2017)

¹⁵³ Chaoling Feng, **Embracing Interdependence: The Dynamics of China and the Middle East**, Brookings Doha Centre, Doha, 2015, s. 1.

uluslararası inşaat firmalarının toplam iş hacmi 56,1 milyar dolar düzeyindeydi.¹⁵⁴ Bu rakam Ortadoğu ve Kuzey Afrikadaki inşaat sektörünün %61'i oranına denk gelmektedir.¹⁵⁵ Yani Çin, Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesinden sürekli artan miktarlarda petrol ve diğer doğal kaynakları ithal ederken, bu bölgede Çin'den elektrik, makine ürünleri ve inşaat alanında hizmet almaktadır. Büyük bir sanayi ülkesi olan Çin Halk Cumhuriyeti için Ortadoğu iyi bir pazar fırsatı sunmaktadır.

Çin'in Ortadoğu ile olan ticari ilişkileri iki ana döneme ayrılabilir: 1950'den 1978'e ve 1978'den günümüze. İlk dönemde, Çin'in bölgedeki çok taraflı ve ikili ticareti sınırlıydı. Doğasında siyasi idi ve ekonomik yardım yönü "fedakârlık ekonomisine" dayanıyordu. Yani Çin'in ekonomik sıkıntılarına rağmen, yemen, mısır ve Cezayir gibi ülkelere yardım etmek için çok fedakârlık yapmıştır. Çin 1955 yılının başlarında Mısır'dan pamuk satın aldı ve Orta doğuya çay, porselen ve diğer ürünler ihraç etti. İkinci aşamada, ekonomik reformların büyümesi ve gelişmesi Çin'in iç ve dış politikasının bütünleştirici konusu haline geldi. ÇHC, dış politikasını, ekonomik gelişim hedeflerine ve iç siyasete uygun hedefler, yöntemler ve araçlar açısından yönlendiren kavramsal çerçevesini değiştirdi. Çin Halk Cumhuriyeti 1970'lerin sonlarına gelindiğinde ekonomisini liberalleştirmeye başlamıştır. Bu sebeple özel mülkiyete izin vermiş, yerel pazarın kurulmasını ve serbest ticaret bölgeleri kurulmasını sağlamıştır. Ayrıca girişimciliği teşvik etmek ve ekonomi, finans, teknoloji alanlarında yurtdışında eğitim alması için de geniş bir öğrenci kitlesini teşvik etmiştir.¹⁵⁶

1990'lı yıllardan beri Çin ticareti piyasa ekonomisinin arz ve talep kurallarına uymaya başladı ve enerji güvenliği bölgedeki çıkarlarının çekirdeğini oluşturmaya devam ediyor. Bu durum Çin'in güvenlik şirketleri ve orta doğu ile ticaret ilişkileri üzerinde bir yayılma etkisi doğurdu. Çin'in bölgeyle olan ticaret hacmi 2000'li yıllarda önemli ölçüde arttı. Çin yönetimi, jeopolitik alan genişletme hedefi doğrultusunda Ortadoğu ile ekonomik ilişkilerini enerji ilişkileriyle sınırlı tutmamakta, bölge ile ticaret ve yatırım

---

¹⁵⁴ Guang Yang, **Çin'in Barışçıl Büyüme Doktrini ve Ortadoğu ile Afrika Ülkeleriyle ilişkiler**, Ed. Selçuk Çolakoğlu, Dünya Düzeninde Çin ve Türkiye-Çin İlişkileri, USAK Yayınları, s. 95.

¹⁵⁵ Ticaret ve Dış İlişkiler İstatistikleri Bölümü, Çin Ulusal İstatistik Kurumu, 2011 yılı Çin Ticaret ve Dış Ekonomik İlişkiler İstatistikleri, China Statistic Press, Beijing 2011, s. 667-668.

¹⁵⁶ Muhamad S. Olimat, **China and The Middle East Since World War 2**, Lexington Books, 2014, s.12.

ilişkilerini de artırmak için ciddi bir çaba sarf etmektedir. 2005- 2009 yılları arasında Çin-Ortadoğu ticaret hacmi 87% artarak \$ 100 milyar dolar eşiğini aşmış 2008'de 66 milyar dolara, 2010'da 192 milyar dolara çıkmıştır.

Çin'in Ortadoğu'daki Arap devletleriyle olan ticareti giderek artmıştır. 2010 yılında 222 milyar dolara ulaşarak Arap devletleriyle Amerika arasındaki 193 milyar dolarlık ticaret hacmini geçmiştir. 2013 yılındaki Ortadoğu- Çin ticareti 195,9 milyar dolar olarak hesaplanmıştır. 2014 yılında bu rakamın 300 milyar dolara ulaşması beklenmiştir.¹⁵⁷ Grafik 3'e bakıldığında 2014 yılı ticaret verileri 313 milyar dolarla bu beklentinin üzerine çıkmıştır.

Petrol ticaret hacminde büyük bir yer tutsa da Çin'in bölgedeki birinci ticari ortağı Suudi Arabistan'dır. Çin yönetimi, bölgeye doğrudan yabancı yatırımlarına da hız vermekte ve özel sektörü de bu doğrultuda teşvik etmektedir. Örnek olarak otomotiv sektöründeki yatırımlar gösterilebilir. Bir devlet şirketi olan ve artık Türkiye pazarında da faaliyet gösteren Chery Otomobil Şirketi, İran, Mısır ve Ürdün'de üretim hatları tesis etmiş ve hızla bölge ülkelerinin yerel pazarlarına giriş yapmıştır. Ayrıca bu şirketin Çin dışındaki ilk üretim hattını İran'da açması Ortadoğu pazarına verdiği önemin göstergesidir.¹⁵⁸

Çin'in barışçıl büyüme kapsamında Ortadoğu ve Afrika ülkelerindeki ticari ilişkilerini incelersek iki tarafında birbiri için önemli bir pazar olduğunu görebiliriz. 2010 yılı itibariyle bakıldığında Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde Çin merkezli uluslararası inşaat firmalarının toplam iş hacmi 56,1 milyar dolar düzeyindeydi.¹⁵⁹ Bu rakan Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki inşaat sektörünün %61'i oranına denk gelmektedir.¹⁶⁰ Yani Çin, Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesinden sürekli artan

---

¹⁵⁷ Li Jing, Sino-Arab trade forum told of trade opportunities in resurgent Middle East, **China South Morning Post**, 14 Eylül 2012, <http://www.scmp.com/news/china/article/1036235/sino-arab-trade-forum-told-trade-opportunities-resurgent-middle-east> (Erişim Tarihi: 12.05.2017)

¹⁵⁸ Eyüp Ersoy, **Çin Dış Politikasında Ortadoğu: Temkin Diplomasisi Üzerine Bir İnceleme**, Uluslararası Hukuk ve Politika Cilt 8, Sayı 31, , 2012, s.37-55.

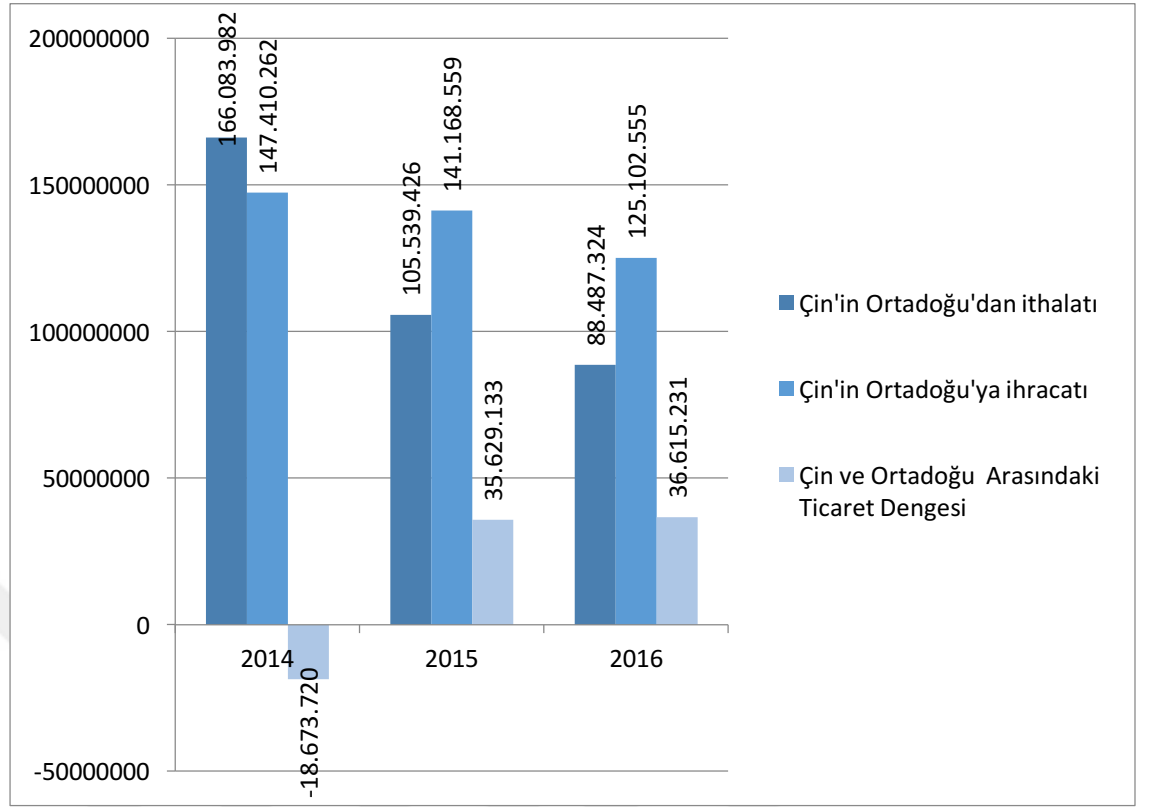
¹⁵⁹ Guang Yang, **a.g.e.**, s. 95.

¹⁶⁰ Ticaret ve Dış İlişkiler İstatistikleri Bölümü, Çin Ulusal İstatistik Kurumu, 2011 yılı Çin Ticaret ve Dış Ekonomik İlişkiler İstatistikleri, China Statistic Press, Beijing 2011, s. 667-668.

miktarlarda petrol ve diğer doğal kaynakları ithal ederken, bu bölgede Çin'den elektrik, makine ürünleri ve inşaat alanında hizmet almaktadır.

Çin ve Ortadoğu bölgesi arasındaki ithalat ihracat ve ticaret dengesi verilerinin yıllara göre dağılımı Grafik 3'te gösterilmiştir. Verilere bakıldığında 2014 yılında negatif olan ticaret dengesi 2015 ve 2016 yıllarında Çin Halk Cumhuriyeti'nin Ortadoğu Bölgesi'nden ithal ettiği oran azaldığı için pozitif yönlü olmuştur. Çin'in Ortadoğu bölgesine en fazla ihraç ettiği ürünlerin başında Elektrikli makina ve cihazlar ve bunların parçaları, Makine, mekanik cihazlar, nükleer reaktörler, Örme veya tığ işi kıyafetler ve giyim eşyası eşyaları, Mobilya, Demiryolu veya tramvay taşıtları gelmektedir. Buna karşılık bölgeden en fazla ithal ettiği ürünlerin başında petrol ve doğalgaz gibi doğal kaynaklar gelmektedir. Ayrıca Çin'in ithal ettiği başlıca diğer mamuller ise plastik maddeler ve bunların parçaları, organik kimyasallar, cevher, cüruf ve kül, tuz; sülfür, toprak ve taş; Sıva malzemeleri, kireç ve çimento gibi hammaddelerdir. Sonuç olarak Çin Ortadoğu bölgesine işlenmiş mallar ithal ederken bölgeden hammadde ihraç ettiği sonucuna ulaşılmaktadır. Ortadoğu Bölgesi Çin'e karşı teknoloji ağırlıklı işlenmiş ürünler yönünden bağımlı iken Çin Halk Cumhuriyeti de hammadde bakımından bölgeye bağımlıdır.

Grafik 3. Çin ve Ortadoğu Bölgesi Arasındaki Ticaret Verileri

Kaynak: <http://www.trademap.org/> (Erişim Tarihi: 18. 05. 2017)

2000 yılından bu yana Çin, Orta Doğu da hırslı ve güçlü bir ticaret marketi oluşturmuştur. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Çin'in dış politikada ki ticaret anlayışı "Politik Ticaret" yada "Ticaret Diplomasisi" olarak tanımlanmıştır. Bu politikalar ışığında Çin birçok üçüncü dünya ülkesi ile önce diplomatik ilişkiler kurmuş daha sonra ticari ilişkiler kurmuştur. Suriye, Libya, Tunus, Somali ve Yemen ülkeleri Çin liderliğinde ticaretler gerçekleştirmiştir. Çin'in bu bölgelerde başarılı olmasının nedenlerinden biride Orta Doğu'nun "Emperyalist Ekonomi" ya da "Batı Liberalizm" ekonomisine karşı olmasıdır. Amerika'nın Vietnam Savaşı sonrası yaşadığı sıkıntılar ülke ticaretini olumsuz etkilerken Çin bu durumdan faydalanarak Dünya da "En çok tercih edilen ülke" konumuna gelmiştir. Bu gelişmeler ışığında 1980 yılında Çin; Koreli, Amerikan, Fransız, İngiliz ve İtalyan şirketlerin proje gerçekleştirmek için birbirleri ile yarıştıkları ülke haline gelmiştir. Çin ise bu yıllarda Orta Doğu'ya yani petrol ve

işlenmemiş ham maddenin yer aldığı bölgelere yönelmiş ve ticaretini gerçekleştirmiştir.¹⁶¹

Çin ve Orta doğu ülkeleri ikili ticaret ilişkilerini ilerletmek için onlarca kurumun açılması için çaba sarf etmişlerdir. Bu kurumlar şunlardır;¹⁶²

Sino-Orta Doğu Ekonomik Kurumları

Sino-Orta Doğu ekonomi ilişkilerin geliştirmek için Çin ve Orta Doğu ülkeleri birçok resmi ve resmi olmayan, özel ve sivil kurumlar kumuştur.

Arap Ticaret Odası ve Endüstri (Arab Chamber Commers and Industry)

Arap Ticaret Odası Kurumu Hong Kong temellidir. Kurum Sino-Arap ekonomik iş birliğinin temellerini oluşturan birçok antlaşmayı sağlamıştır.

Arap İş Kulübü (Arab Business Club)

Arap İş Kulübü, Çin dekurulmuş bir kulüptür. Arap derneklerinin lideri konumundadır. Çin ve Arap ülkeleri arasındaki ticari ilişkileri geliştirmeyi amaçlamaktadırlar.

Çin-Arap İş birliği Forumu (China-Arab Cooperation Forum)

Kurum 2004 yılında Sino-Arap ilişkilerini gerçekleştirmek için kurulmuştur. Forum bölgesell stabilliği ve huzurlu bir ortamı sağlamak için çalışır.

---

¹⁶¹ Muhamad S. Olimat, **China and the Middle East from silk Road to Arap Spring**, Routledge, London, 2010, s. 32.

¹⁶² Muhamad S. Olimat, **China and The Middle East Since World War 2**, Lexington Books, 2014, s.15.

Çin-Körfez İş birliği Konseyi (China-Gulf Cooperation Council)

Çin-Körfez İş birliği Konseyi 2008 yılında kurulmuştur. Kurul Çin ve Körfez üyesi olan Suudi Arabistan, Bahreyn, Kuveyt, Umman, Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri arasındaki enerji, turizm, teknoloji alanındaki ticari ilişkileri kontrol eder.

Suudi-Çin İş Konseyi (Saudi-Chinese Business Council)

Konsey 2000 yılında kurulmuştur. Sino-Suudi bölgesinde ki enerji, endüstri, turizm ve kültür alanındaki ticari gelişmeleri takip eder.

Suudi Arabistan-Çin Şirketleri Derneği-(Association of Chinese Companies in Saudi Arabia)

Kurum 2012 yılında Suudi Arabistan’da kurulmuştur. Amacı 100’den fazla Çin ticari şirketinin Suudi Arabistan da faaliyet geliştirir hale getirmektir.

Kuveyt-Çin Yatırım Şirketi (The Kuwait-Çin Investment Company)

Şirket 2005 yılında Kuveytli yatırımcıları Çin marketine yönlendirmek ve Çin’in Kuveyt petrol ithalatını geliştirmek amacıyla kurulmuştur.

Çin-İsrail İş Forumu ve Çin –İsrail Ticaret ve Ekonomi İş Birliği (China-Israel Business Forum and Joint Committee of Trade and Economy)

Forum Çin ve İsrail arasındaki ticari ilişkileri geliştirmek için kurulmuştur.

Türkiye-Çin Ekonomik İş Birliği Forumu (Turkey-China Economy Cooperation Forum)

Çin ve Türkiye ticari ilişkilerinde hızla büyüyen iki ekonomik güçtür. İki ülke ekonomik ilişkileri geliştirmek amacıyla sık sık ziyaretler gerçekleştirmektedir.

Çin-Afrika İş birliği Forumu (China-Africa Cooperation Forum)

Forum Çin ve Afrika ilişkilerini düzenlemek amacıyla kurulmuştur.

İran-Çin Ortak Ekonomi Komisyonu (Iran-China Joint Economy Commision)

İran, Çin'in en büyük üçüncü petrol kaynağıdır bu sebeple iki ülke arasında sıkı ilişkiler sürdürülmektedir.

4.1.3. Silah Ticareti

Çin ve Ortadoğu askeri ilişkileri 1950 yıllarında Mısır ve Sovyetler Birliği arasındaki cephane satış anlaşması sırasında başlamıştır. Çin Halk Cumhuriyeti bu anlaşma esnasında büyük bir rol oynamıştır. Bu anlaşma sonrasında Çin- Ortadoğu arasında 1970'li yıllara kadar Ortadoğu'ya hafif silah satışları şeklinde gerçekleşmiştir. Ancak daha sonra Çin, Orta Doğu'da cephane satışlarından parasal değer sağlayan en önemli kaynak ülke olmuştur. 1980 yılında silah satışları en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Bu yıllarda Çin ve İsrail arasında askeri teknoloji transferi yapılmıştır. Çin'in bu yükselişinden sonra Amerika, Afganistan savaşında ülkeyi kendine müttefik olarak kabul etmiştir.¹⁶³

---

¹⁶³ Muhamad S. Olimat, **China And the Middle East from silk Road to Arap Spring**, s.33.

Suudi-Çin iş birliği ilk kez 1980 yılında Suudi Arabistan'ın Çin'den ağır menzilli silahlar alması ile başlamıştır. Bu iş birliğinden itibaren iki ülke arasında petrol ve gaz ticaretide gelişmiştir. Türkiye Çin ile askeri iş birliği yapan diğer bir Orta Doğu ülkesidir. 1990 yılının sonlarından itibaren askeri ilişkiler iki ülke arasında yapılan ticarete Türkiye, Doğu Türkistan'ın özgürlük hareketinin kısıtlanmasını kabul etmiştir. Çin aynı zamanda Ermenistan, Suriye, Yemen, Irak ve Sudan ile de askeri ilişkiler kurmuştur. Bu ülkeler Çinden aldıkları askeri materyaller karşılığında petrol kaynaklarını ve işlenmemiş materyallerini Çin'e açmıştır. Bütün bu ilişkiler doğrultusunda Çin, Orta Doğudaki birçok ülke için askeri materyal kaynağı olmaya devam edecektir.¹⁶⁴

1984- 1994 yılları arasında Çin Halk Cumhuriyeti askeri olarak temin edeceği kaynak türlerini arttırmak ve teknolojik olarak daha ileri seviyede askeri teçhizatlar temin edebilmek için İsrail ile ilişkileri başlamıştır.¹⁶⁵ Soğuk Savaş döneminde başlayan bu ilişki neticesinde Çin, İsrail'den \$ 7,5 milyar değerinde askeri malzeme satın almıştır. 1994 yılında da *Harpy* insansız hava araçlarını İsrail'den satın alarak askeri filosuna insansız hava araçlarını da katmıştır.¹⁶⁶

İsrail ve Çin Halk Cumhuriyeti arasındaki ilişkiler 2000'li yıllardan itibaren duraklama dönemine girmiştir. 2000 ile 2006 yılları arasında iki ülke kaydadeğer bir silah alışverişi gerçekleştirilmemiştir. Silah ticaretindeki bu azalışın altında yatan sebep olarak Amerika'nın Çin'e silah ithalatına karşı çıkmasıdır. İsrail Amerika'nın baskısı nedeniyle Çin ile yapmış olduğu hava erken uyarı sistemi anlaşmasını tek taraflı olarak fesh etmiştir. Ayrıca 2005 yılında İsrail'in Çin'e sattığı *Harpy* insansız hava araçlarının modernize edilmesini amaçlayan proje de iptal edilmiştir. Buna rağmen 2011 yılının ağustos ayında ilk defa bir Çin Genelkurmay Başkanı İsrail'i ziyaret etmiştir. Bu durum Çin'in ikili ilişkilere verdiği önemi gözler önüne koymaktadır.¹⁶⁷

---

¹⁶⁴ Muhamad S. Olimat, **a.g.e.**, s.34.

¹⁶⁵ Eyüp Ersoy, **a.g.e.**, s.48.

¹⁶⁶ Walid Abdel Hay, "Chinese-Israeli Relations: Markets and Arms", **Al Jazeera Centre for Studies**, 30 Ekim 2011, s. 3. <http://studies.aljazeera.net/mritems/Documents/2011/12/5/2011125122150257734Chinese-Israeli%20Relations.pdf> (Erişim Tarihi: 25.04.2017)

¹⁶⁷ Eyüp Ersoy, **a.g.e.**, s.37-55.

Çin İsrail'in yanısıra diğer Ortadoğu ülkelerine silah ihraç etmektedir. Çünkü Çin Halk Cumhuriyeti, Rusya, ABD, Fransa ve Almanya'dan sonra dünyanın beşinci büyük silah ihracatçısı konumundadır. Bu sebeple Ortadoğu bölgesi Çin için silah teknolojisi alımının yanısıra ürettiği silahları satabileceği bir pazar konumundadır.¹⁶⁸ Buradan yola çıkarak Çin'in Ortadoğuya bağımlılığını artıran bir sebep olarak silah ticareti gösterilebilir.

Tablo 7'de Ortadoğu ve Afrika bölgesindeki ülkelerin Çin'den yaptıkları silah ihracatı gösterilmiştir. Verilen değerlere bakıldığında Çin'in Bahreyn, İran, Irak, Suudi Arabistan ve Ürdün'e ile silah ihracatı yaptığı görülmektedir. Bu durum Ortadoğu devletlerinin Batı ve ABD gibi güçlere karşın denge arama güdüsü olarak okunabilir. Ortadoğu ile Çin arasında silah ticaretinde de karşılıklı bağımlılık söz konusudur.

---

¹⁶⁸ Altay Atlı, a.g.e., s.343.

Tablo 7. Çin’den Silah İhracatı Değerleri (Milyon ABD Doları)

ÜLKELER	2015	2016	TOPLAM
Cezayir	247	499	746
Angola	1		1
Bahama			
Bahreyn		4	4
Bangladeş	436	252	688
Belarus		2	2
Bolivya		4	4
Cibuti	1	5	6
Gana	13		13
Endonezya	43	42	85
İran	9		9
Irak	17		17
Ürdün		8	8
Kazakistan		6	6
Kenya	10	10	20
Laos	1		1
Moritanya		34	34
Myanmar	185	190	375
Nijerya	22	36	58
Pakistan	542	640	1182
Peru	13		13
Suudi Arabistan	14		14
Senegal		16	16
Sudan	27	12	39
Tanzanya	20		20
Tayland		77	77
Trinidad and Tobago	16		16
Türkmenistan		230	230
Venezuela	147	32	178
Zambiya		26	26

Kaynak: SIPRI Arms Transfers Database,
http://armstrade.sipri.org/armstrade/html/export_values.php (Erişim Tarihi: 15.05.2017)

Çin silahları, Ortadoğu ülkelerine giren silahların çok küçük bir bölümünü oluşturmaktadır. Ancak bu durum Çin'in ideolojik diplomasi'den pratik ve gerçekçi diplomasiye geçiş yaptığının göstergesidir.¹⁶⁹

4.2. Ortadoğu'daki Küresel Mücadelede Çin

4.2.1. Suriye Krizi

Suriye halkının reform talebi ve bu doğrultuda başlayan protestoların sonucu olarak 2011 Martıyla birlikte Suriye'deki mevcut iç savaş patlak vermiştir. Kısa bir süre sonra da Suriye, Arap baharı ayaklanmalarının merkezi olmuştur. Aynı zamanda bu bölge krizin yönetilmesinde küresel bir rekabet alanı haline gelmiştir. ABD, Rusya, Türkiye ve İran, Suriye krizinin başat aktörleri olarak ön plana çıksa da Çin'in bölgedeki nüfuzu da yadsınamaz. Arap baharının ortaya çıkışına diğer ülkeler gibi Çin de hazırlıksız yakalanmıştır. Çünkü Pekin yönetimi Suriye, Yemen, Tunus, Libya ve Mısır gibi ülkelerin otoriter rejimlerle yönetilmesinden dolayı bu ülkeleri istikrarlı olarak görüyordu. Ancak Suriye'de iki ay içinde barışçıl protestolar, günümüze kadar devam eden bir iç savaşa dönüştü.

Suriye'nin küresel ve bölgesel alandaki potansiyel önemini çabuk kavrayan Çin, 2012 yılında Suriye'ye bir elçi göndererek Esad rejimini barışçıl bir çözüm bulması için ikna etmeye çalışmıştır. Ayrıca krizin başladığı andan itibaren Çin, Batılı güçlerin Birleşmiş Milletler'e sunduğu Suriye'ye askeri güç kullanma ve Esad rejimine yaptırım uygulama kararlarına karşı çıkmıştır. Kendi içinde de 55 farklı etnik grubu barındıran ve benzer sorunlarla mücadele eden Pekin, Suriye'nin iç işlerine karışılmaması ve Esad rejiminin muhatap alınması konularından taviz vermeyerek kararlı bir diplomatik tutum sergilemiştir. 1971 yılında Birleşmiş Milletler'e kabul edilen Çin, Suriye krizi için alınan kararlara bu zamana kadar yaşanan diğer kriz ve gelişmelerden daha fazla tepki göstererek birçok kez veto yetkisini kullanmıştır.¹⁷⁰

---

¹⁶⁹ Guang Pan, *China's Success in the Middle East*, *Middle East Quarterly*, 1997, s. 35-40.

¹⁷⁰ Muhamad S. Olimat, *China and the Middle East Since World War II*, s. 229.

Çin, 1980'lerin başından itibaren dış dünyaya kapılarını açmış ve ticaretin her alanında iş birliğini geliştiren politikalar sürdürmeye başlamıştır. Çin ve Suriye arasındaki iyi ilişkiler de bu tarihten itibaren atılmıştır. Özellikle ABD kaynaklı istihbarat raporlarına göre 1980'lerin sonundan itibaren Çin'in Suriye rejimine balistik füzeler dahil olmak üzere stratejik silahla satması ilişkileri oldukça geliştirmiştir. Bu silahlarla Suriye'nin İsrail'e karşı önemli avantajlar sağlaması ABD'yi de kaygılandırmıştır. ABD bu silah ticaretine karşı çıksa da Çin her iki taraflara arasını bozmayarak dolaylı yollarla Suriye'ye silahları ulaştırmaya devam etmiştir.¹⁷¹ Çin'in Suriye'ye olan ilişkisi sanıldığından aksine yeni değil daha uzun yıllara dayanmaktadır.

Çin'i Suriye'de daha aktif bir politika izlemeye iten sebeplerden biri de Suriye ve Irak'ta DAESH'e katılan Uygurlardan duyduğu endişedir. Pekin içlerinde Çin vatandaşlığına sahip olanlarında bulunduğu bu grubun savaş sonrasında ülkeye geri döndüklerinde yüksek bir risk oluşturacağını düşünmektedir. Çin Suriye'nin Uygurlar tarafından Çin vatandaşlarına ve kendi menfaatlerine yönelik terör saldırılarında üs olarak kullanılmasını engellemek için Suriye'de daha etkin bir konumda olmak istiyor. Ayrıca Orta Doğu'da cihatçı bir grup olan Türkistan İslam Partisinin yayılmasını önüne geçmek istemektedir. Çünkü ülke içinde de çeşitli saldırıları üstlenen bu grubun Suriye'deki etkinliğini arttırarak ülkedeki profilinin yükselmesinin önüne geçmek istemektedir.

Sivil ve politik hakların korunması, Suriye hükümetinin rızası, mutlak egemenlik ve BM gözlemciliğinde bölgeselleşme gibi görüşleri içeren yaklaşım, Çin'in taviz vermediği kararlı bir diplomatik tutum haline gelmiştir.

Suriye'de savaşın sonuna doğru yaklaşılrken batılı devletler ülkenin yeniden inşası için gönülsüz davranıyorlar. Çünkü yanlış tarafın kazanacağını düşünüyorlar. Rusya ve İran Suriye'nin yeniden inşasında gönüllü olmasına rağmen değeri çeyrek trilyonu bulan projeyi karşılamakta zorluk çekmektedir. Bu noktada güçlü bir ekonomiye sahip olan Çin'in devreye girmesi kaçınılmaz olmuştur. Çin bu hamlesiyle hem kendine ekonomik bir pazar elde etme fırsatı hem de küresel ve bölgesel alanda daha fazla söz

---

¹⁷¹ Çin'in Suriye Ajandası, <http://www.suriyegundemi.com/2017/11/02/cinin-suriye-ajandasi/> (Erişim Tarihi: 21.02.2018).

sahibi olmak istemektedir. Ayrıca Suriye Çin'in 2013 yılında açıkladığı Bir Kuşak Bir Yol Projesi içinde potansiyel bir role sahiptir. Çünkü Akdeniz'de bulunan Lazkiye ve Tarsus limanlarına sahip olan Suriye bu yönüyle Çin'in ilgisini çekmektedir.

Çin 2017'nin mart ayında Suriye'ye tıp ve lojistik konusunda Suriyeli askerlere eğitim vermek söylemiyle askeri birlikler kurdu. Çin'in bu hareketi Ortadoğu'da devam eden ticari projeleri korumaktan başka herhangi bir nedenle Orta Doğu'ya birlik gönderdiği ilk olaydır. Bu nedenle her ne kadar sessiz sedasız gerçekleşse de büyük önem arz etmektedir. Suriye'de başlayan savaş Çin'in Ortadoğu politikasında özellikle Suriye konusunda proaktif davranış sergilemesine neden olmuştur.

2017'nin eylül ayında Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda Suriye Başbakan Yardımcısı ve Dış İşleri Bakanı Walid Mualllem ve Çin Dış İşleri Bakanı Wang Yi bir araya gelmiştir. Bu toplantı da Wang Yi Suriye'nin eski ipek yolunda önemli bir konumda olduğunu ve Bir Kuşak Bir Yol projesinin gelecekte ikili iş birliği için bir fırsat olabileceğini açıklamıştır. Bu noktada savaşın ne kadar süreceğine bakılmaksızın Çin'in Suriye'ye yatırım yapmak için adım atmaya hazır olduğu görülmektedir. Ayrıca Kasım 2107'de Wang Yi bir başka açıklamasında Suriye'nin barış ve kalkınma vizyonunu ve Suriye'nin yeniden yapılanmasına katkı sağlamak istediklerini söylemiştir. Suriye rejimi bu açıklamaya karşılık olarak Çin'in Suriye'nin yeniden yapılandırılmasında rol almasını büyük bir memnuniyetle karşılayacaklarını açıklamıştır.¹⁷²

İki ülke ilişkilerini sadece söylemler üzerinden değil artık çeşitli ekonomik ve yardım anlaşmaları imzalayarak somut bir seviyeye getirmiştir. 2017 Kasım ayında Çin, Suriye halkına 1000 ton pirinç göndermiş ve 4000 ton daha göndereceğini taahhüt etmiştir. Bu gıda yardımı, Bir Kuşak Bir Yol projesindeki ülkelere yardım için ayırdığı fondan karşılamıştır. Pekin bu hamlesiyle Suriye halkının da sempatisini kazanmayı hedeflemektedir. Bunun yanı sıra Çin Suriye hükümetiyle Suriye'ye 40 milyon ABD Doları değerinde insanı yardım sağlanması için üç anlaşma imzalamıştır. 150 Çinli Şirket Suriye'de 2 milyar dolarlık sanayi parkı inşa etme planını açıklamıştır. Ayrıca Çinli

---

¹⁷² Wang Yi Meets with Deputy Prime Minister and Foreign Minister Walid Mualllem of Syria, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/zxxx_662805/t1496960.shtml (Erişim Tarihi: 20.02.2018).

şirketlerin Suriye petrol ve telekomünikasyon şirketlerinde de hisseleri bulunmaktadır. Bu anlaşmalar Çin'in Suriye için uzun vadeli planlarını göstermektedir.¹⁷³

Suriye rejimi de savaş sürecinde Birleşmiş Milletler kararını veto ettiği için ve yine bu süreçte ülkeye çeşitli biçimlerde ekonomik ve askeri yardım sağladığı için Çin Hükümetine ve Çinli yatırımcılara öncelik tanımaktadır. Esad rejimi ülkenin bütün sektörlerde hasar gördüğünü ve Çin'in istisna olmaksızın her sektörde olabileceğini açıklamıştır.

Çin'in Suriye krizinde Birleşmiş Milletlerde kullandığı veto hakları, Suriye'nin yeniden yapılanması için yaptığı ekonomik ve insani yardım anlaşmaları Batı ve Arap ülkelerinin Çin'in Ortadoğu'daki meseleler konusundaki desteğinin önemli ve gerekli olduğunu anlamalarını sağlamıştır. Ayrıca Çin'in dünyada göz ardı edilemeyecek, önemli bir küresel güç olduğunu göstermiştir. Bu durum Çin'in bölgedeki ekonomik çıkarlarını koruyabilmesi için elini güçlendirmesini sağlamaktadır. Söz konusu çıkarların gün geçtikçe arttığı ve Çin'in ekonomik anlamda Ortadoğu'ya giderek daha fazla bağımlı hale geldiği düşünülecek olursa, Pekin'in bölge üzerinde daha fazla siyasi nüfuza sahip olma ve bölgede söz sahibi aktörlerden birisi haline gelme isteğinin ardındaki sebep daha iyi anlaşılacaktır.¹⁷⁴

4.2.2. Bir Kuşak Bir Yol Projesi ve Ortadoğu

Çin ile Ortadoğu ve Batı ülkeleri arasındaki ana ticaret yolu olan İpek Yolu'nun kullanımı İlk Çağ ve Orta Çağ'a dek uzanmaktadır.¹⁷⁵ İlk kıtalar arası ticaret yolu unvanını elinde bulunduran İpek Yolu, bu özelliğiyle insanlık ve ekonomi tarihinde büyük bir öneme sahiptir. İpek Yolu sadece ticari malların taşınmasında değil aynı zamanda dinlerin, kültürlerin Doğu'dan Batı'ya taşınmasında da büyük rol oynamıştır.

Çin'den başlayarak Anadolu ve Akdeniz aracılığıyla Avrupa'ya ve diğer bir rotayla da Kızıldeniz üzerinden Afrika'ya kadar uzanan ticaret yollarının genel adı, bu

---

¹⁷³ China delivers 1,000 tons of rice to Syria in food aid, http://www.xinhuanet.com/english/2017-11/21/c_136767212.htm (Erişim Tarihi: 20.02.2018).

¹⁷⁴ Altay Atlı, a.g.e., s. 141.

¹⁷⁵ Nebi Bozkurt, "İpekyolu", **İslam Ansiklopedisi**, c. 22, s. 371.

yollar üzerinde ticareti yapılan en kıymetli mal olan ipekten dolayı “İpek Yolu” olarak adlandırılmıştır. Bu söylem ilk olarak MÖ 138 yılında Çinli seyyah Çian Syan’ın seyahati ile oluşan kervan yolunun adı olarak tarihe geçmiştir.¹⁷⁶

Tarihî İpek Yolu ekonomik açıdan taşıdığı önem sebebiyle bölgedeki milletlerin egemen olmak istediği bir coğrafya olmuştur. İpek Yolu bu önemini coğrafi keşiflere dek sürdürmüştür. Coğrafi keşiflerin ardından uluslararası ticaretin Atlas Okyanusu’na kaymasıyla birlikte ise önemini yitirmiştir.¹⁷⁷ Ancak küreselleşme ile birlikte uluslararası ticaretin yaygınlaşması ve ulaşım imkânları sayesinde denize bağımlılığın azalması, tarihî İpek Yolu ile ilgili seçenekleri yeniden gündeme taşımıştır. Özellikle Çin, yaptığı yeni hamlelerle İpek Yolu’nu tekrar canlandırmayı hedeflemektedir. Çünkü İpek Yolu’nun bulunduğu coğrafya, hem Çin Halk Cumhuriyeti’nin ihtiyacı olan enerjiye erişim açısından hem de küresel anlamdaki jeopolitik konumu açısından önem arz etmektedir. Bu çalışmada Çin’in önayak olduğu “Yeni İpek Yolu” inisiyatifinin farklı unsurları ele alınacaktır.

Projenin Ortaya Çıkışı

1978 yılında Devlet Başkanı Deng Xiaoping ile birlikte liberal ekonomi politikaları uygulamaya başlayan Çin, kapalı ekonomiden dışa açık bir ekonomiye geçiş yapmıştır. Bu hamlesi ile birlikte Çin Halk Cumhuriyeti, 2001 yılında Dünya Ticaret Örgütü üyeliği elde etmiştir. Bu gelişmelerle birlikte son 30 yılda dünyanın en büyük üreticisi konumuna yükselen Çin, doğal olarak ciddi bir enerji ithalatçısı ve ürettiği mallar açısından da büyük bir emtia ihracatçısı haline gelmiştir.¹⁷⁸ Bu ekonomik büyüme hızı 2008 küresel ekonomik krizine kadar devam etmiştir. Çin Halk Cumhuriyeti, küresel

---

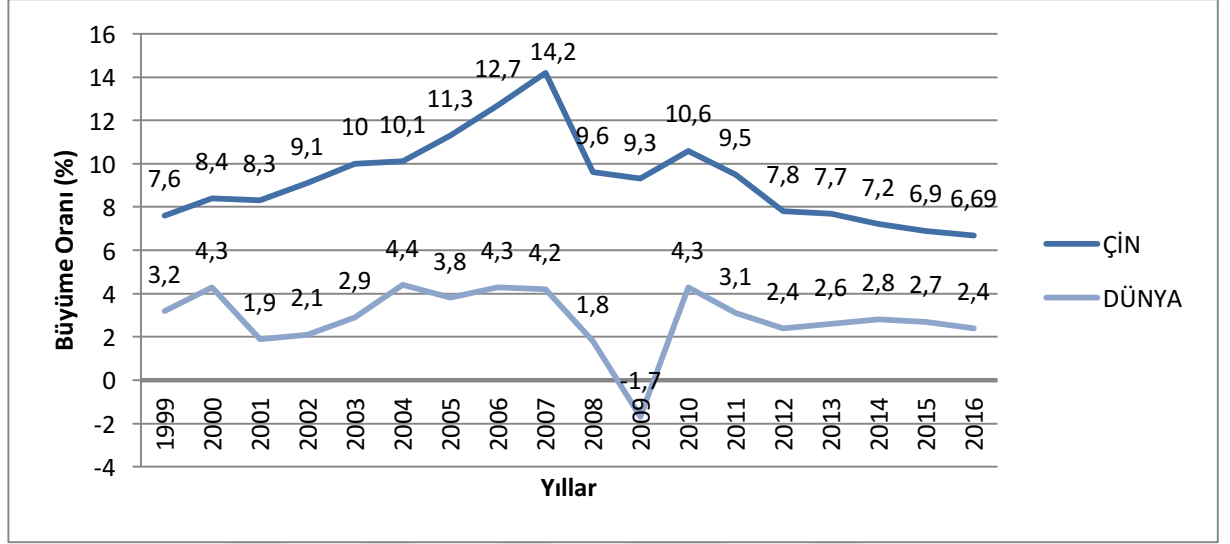
¹⁷⁶ A. B. Yereli, “Yeniden Canlanan İpek Yolu’nda Ekonomik Stratejiler”, **3-6 Ekim 2013 Uluslararası İpek Yolunda Türk Dünyası Ortak Kültür Mirası Konferansı Bildiri Kitabı**, Ankara. Günümüzde İpek Yolu tabirinin kullanımı Alman Ferdinand von Richthofen’in 19. yüzyılda kullanımı ile yaygınlaşmıştır.

¹⁷⁷ Taşkın Deniz, “Yeni Umutların Işığında İpek Yolu Coğrafyası”, **Marmara Coğrafya Dergisi**, Temmuz 2016, S. 34, s. 195-202.

¹⁷⁸ Nurettin Akçay, “Yeni İpek Yolu Projesi Kapsamında Türkiye-Çin İlişkileri”, 22 Temmuz 2017, <https://ankasam.org/yeni-ipek-yolu-projesi-kapsaminda-turkiye-cin-iliskileri/> (07.11.2017).

krize kadar aşağıdaki tabloda da görüldüğü üzere tüm dünyayla kıyaslandığında oldukça yüksek olan çift haneli büyüme rakamları elde etmiştir.

Grafik 4. Çin'in Yıllara Göre Büyüme Oranı (%)

Kaynak: World Development Indicators, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?end=2016&start=1999&view=chart>

Çin, küresel kriz sonrası eski büyüme hızını yakalasa da 2011 yılı ile birlikte sürekli azalan bir büyüme oranına sahip olmuştur. Bu durum Çin Halk Cumhuriyeti'nin yeni ekonomik kalkınma planları oluşturmasında etkili olmuştur. Modern İpek Yolu projesi, diğer bir adıyla *Bir Kuşak Bir Yol (One Belt One Road)* bu süreçte ortaya atılmıştır. Bu proje ile Çin, hem büyüme hızını arttırmayı hem de azalan iç tüketimini canlandırmayı hedeflemiştir.

Projenin İçeriği

Modern İpek Yolu projesi, ilk defa 2013 yılında Çin Halk Cumhuriyeti Başkanı Xi Jinping tarafından Kazakistan ziyareti sırasında “Bir Kuşak Bir Yol” adıyla

açıklanmıştır. Bu proje, adını tarihî “İpek Yolu Ekonomik Kuşağı” ve modern “Deniz İpek Yolu” terimlerinin kısaltmasından almıştır.¹⁷⁹

Kuşak kavramı projedeki kara yolları, demir yolları, petrol ve doğal gaz boru hatları ve diğer altyapı yatırımlarını ifade etmek için kullanılmıştır. Proje ile Çin’den başlayarak Orta Asya ve Moskova üzerinden Venedik’e kadar uzanan bir ulaştırma ağı kastedilmiştir. Projede tek bir rota yerine Asya-Avrupa yönünde koridorlar planlanmıştır. Bu güzergâhlar şu şekilde oluşturulmuştur:¹⁸⁰

Çin-Moğolistan-Rusya
Çin-Bangladeş-Hindistan-Myanmar
Çin-Merkez ve Batı Asya
Çin-Hindi Çini Yarımadası
Çin-Pakistan

Yol kavramı, aslında projedeki deniz yolu ağını ifade etmek için kullanılmıştır. Deniz yolu ayağında Güney ve Güneydoğu Asya’dan Doğu Afrika ve Akdeniz’in kuzeyine kadar uzanan bir ulaşım ağı planlanmıştır.¹⁸¹ Deniz yolu kuşağında Güney Çin Denizi, Hint Okyanusu ve Ortadoğu’daki körfezler önem arz etmektedir.

Kuşak ve yol; Asya, Avrupa ve Afrika kıtaları boyunca uzanmakta, bir uçtaki canlı Doğu Asya ekonomi çevresini diğer uçtaki gelişmiş Avrupa ekonomisine bağlamakta ve ekonomik kalkınma için muazzam bir potansiyele sahip olan ülkeleri içine almaktadır.¹⁸² Böylelikle diğer ülkelerle çok yönlü iş birliklerinin kurulması

---

¹⁷⁹ “21. Yüzyılın Kervansarayları Kuruluyor”, *Yenişafak*, 22 Mayıs 2017, <http://www.yenisafak.com/bilgi/21-yuzyilin-kervansaraylari-kuruluyor-yeni-ipek-yolu-2673164/yeni-ipek-yolunun-ozellikleri-68541> (01.10.2017) .

¹⁸⁰ “Projede 65 Ülke Var”, *Yenişafak*, 13 Mayıs 2017, <http://www.yenisafak.com/ekonomi/projede65-ulke-var-2659036> (02.09.2017).

¹⁸¹ “Modern İpek Yolu projesi: Beklentiler ve Kuşkular”, 14.05.2017, <http://www.dw.com/tr/modern-ipek-yolu-projesi-beklentiler-ve-ku%C5%9Fkular/a-38832963> (11.08.2017)

¹⁸² *İpek Yolu Ekonomi Kuşağı ile 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolunun Ortaklaşa İnşa Edilmesini Teşvik Üzerine Vizyon ve Faaliyetler*, Çin Halk Cumhuriyeti Ulusal Kalkınma ve Reform Komisyonu, Mart 2015, <http://istanbul.china-consulate.org/tur/xwdt/t1258666.htm>

planlanmaktadır. Bu durum Çin'in küresel sorunların çözümünde daha etkin bir rol oynaması sonucunu da doğuracaktır.

Türkiye ise proje içerisinde belirlenmiş alanlardan Çin-Merkez ve Batı Asya koridoru üzerinde yer almaktadır. Türkiye'nin de dâhil olduğu 65 ülkeye yayılan bu proje, 4,4 milyar insanı ve küresel gayrisafi yurt içi hasılanın (GSYH) %40'ını kapsamaktadır.¹⁸³ Etki alanı bu denli büyük olduğu için proje, uluslararası toplum tarafından büyük bir ilgiyle karşılanmıştır.

Güzergâhta bulunan ülkelerin küresel ekonomiyle entegrasyonunun sağlanması planlanırken aynı zamanda ülke içi refahın arttırılabileceği bir vizyon da sunulmuştur. Doğu'dan Batı'ya uzanan projeye yönelik başlatılan çalışmalar, hem güzergâh üzerindeki ülkelere sermaye akışı sağlamayı hem de bu ülkelerde istihdamı arttırmayı hedeflemektedir.

Hangi ülkeleri kapsayacak?

Projede Türkiye dâhil 65 ülke yer almaktadır. Bu ülkeler bölge bölge şu şekilde sıralanmıştır:

Doğu Asya: Çin, Moğolistan

Güneydoğu Asya: Brunei, Kamboçya, Endonezya, Laos, Malezya, Myanmar, Filipinler, Singapur, Tayland, Timor-Leste, Vietnam

Orta Asya: Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan, Özbekistan

Ortadoğu ve Kuzey Afrika: Bahreyn, Mısır, İran, Irak, İsrail, Ürdün, Kuveyt, Lübnan, Umman, Katar, Suudi Arabistan, Filistin, Suriye, Birleşik Arap Emirlikleri, Yemen

---

¹⁸³ Canan Bilgin, “Küresel Ticarete Modern İpekyolu”, 24 Mayıs 2017, https://www.itohaber.com/haber/du-nya/206176/kuresel_ticarete_modern_ipek_yolu.html (11.09.2017).

Güney Asya: Afganistan, Bangladeş, Bhutan, Hindistan, Maldivler, Nepal, Pakistan, Sri Lanka

Avrupa: Arnavutluk, Ermenistan, Azerbaycan, Belarus, Bosna-Hersek, Hırvatistan, Çekya, Estonya, Gürcistan, Macaristan, Letonya, Litvanya, Makedonya, Moldova, Karadağ, Polonya, Rusya, Sırbistan, Slovakya, Slovenya, Türkiye, Ukrayna.¹⁸⁴

Projeye dâhil olan ülkeler incelendiğinde büyük bölümünün gelişmekte olan ekonomilere sahip olduğu görülmektedir ve bu ülkelerin toplam ekonomik büyüklüğü 21 trilyon doları bulmaktadır.¹⁸⁵ Oldukça geniş ölçekli olan İpek Yolu projesi, ülkelere altyapılarını geliştirme ve bununla birlikte daha büyük bir ekonomiye sahip olma imkânı vadetmektedir. Uzun vadeli düşünüldüğünde bu ülkeler sadece bir geçiş noktası değil küresel bir ticaret yolu zincirinin de bir parçası olacaktır.

Tarihî Süreç Nasıl İlerledi?

İpek Yolu projesi ilk olarak Xi Jinping'in 2013 yılında Kazakistan'da yaptığı konuşmayla dünyaya duyurulmuş ve Şubat 2014'te de 40 milyar dolarlık İpek Yolu altyapı fonu oluşturulmuştur. Xi Jinping proje kapsamında 2014 yılında Kazakistan ile 30 milyar dolar, Özbekistan ile 15 milyar dolar ve Kırgızistan ile 3 milyar dolar tutarında anlaşmalar imzalamıştır. Bunlara ek olarak Çin, Sri Lanka'daki Colombo Limanı'nı yenilemek için de 1,4 milyar dolar harcama yapmıştır.¹⁸⁶

2014 yılının ekim ayında 100 milyar dolarlık bir yatırımla Asya Altyapı ve Yatırım Bankası (AIIB) kurulmuş, Türkiye de kurucu üye olarak bu oluşumda yerini almıştır. 2014 Temmuz ayında ise BRICS ülkeleri (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika) liderliğinde 100 milyar dolarlık Yeni Kalkınma Bankası kurulmuştur.¹⁸⁷

---

¹⁸⁴ "Projede 65 Ülke Var", *Yenişafak*.

¹⁸⁵ Akçay, "Yeni İpek Yolu Projesi Kapsamında Türkiye-Çin İlişkileri".

¹⁸⁶ James McBride, "Building the New Silk Road", 22 Mayıs 2015, <https://www.cfr.org/backgrounder/building-new-silk-road#chapter-title-0-5> (09.11.2017).

¹⁸⁷ Andrew Chakhoyan, "5 Things to Know About the New Silk Road", 10 Kasım 2015, <https://www.weforum.org/agenda/2015/11/5-things-to-know-about-the-new-silk-road> (10.11.2017).

Bu yatırımlar, projenin diğer ülkeler nezdinde daha somut hale gelmesini sağlamış ve Bir Kuşak Bir Yol projesinin büyüklüğünü ortaya koymuştur.

Proje için yıllık 125 milyar dolar civarında harcama yapmayı öngören dünyanın en büyük ikinci ekonomisi, bugüne kadar 300 milyar dolardan fazla yatırım anlaşmasına imza atmıştır. Demir yolu ve otoyolları gibi altyapı yatırımlarının yanı sıra projede liman ve doğal gaz boru hattı inşaatlarının da gerçekleştirilmesi planlanmıştır.¹⁸⁸

Modern İpek Yolu projesi için yapılan en üst düzey uluslararası toplantı 14-15 Mayıs 2016 tarihinde Pekin’de düzenlenmiştir. Kuşak ve Yol Uluslararası İşbirliği Forumu olarak adlandırılan bu etkinliğe 29 devlet ve hükümet lideri katılmıştır. Düzenlenen foruma katılan 100’den fazla ülke ve uluslararası kuruluş projeyi desteklediğini bildirmiştir. Çin Halk Cumhuriyeti, 40’tan fazla katılımcıyla anlaşma imzalamıştır. Proje sürecini takip eden Çin Renmin Üniversitesi’nden bir araştırmacı olan Xiang Junyong; *“Modern İpek Yolu’nun ana yapısı; güzergâhlar, ticaret bölgeleri, uluslararası ekonomik koridorlar, şehirler arasında daha iyi yollar ve daha iyi limanlarla kabaca şekillendi.”* diyerek projenin ilerlemesinden bahsetmiştir. Ayrıca proje kapsamındaki ülkelerde, Çinli işletmeler tarafından 56 ekonomik ve ticari iş birliği bölgesi oluşturulmuş ve yaklaşık 1,1 milyar dolarlık bir vergi geliri elde edilmiştir. Bunun yanında 180.000 yerel iş imkânı ortaya çıkmıştır.¹⁸⁹

Çin, Güney Çin’in Guangxi Zhuang Özerk Bölgesi ve Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği’ne (ASEAN) üye ülkelerde Bir Kuşak Bir Yol projesi kapsamında yatırım yapmak için toplam 50 milyar yuan (7,6 milyar dolar) kaynak ayracağını açıklamıştır. Fonlar, Çin devlet bankalarından olan Çin Kalkınma Bankası (CDB) ve Guangxi Yatırım Grubu’nun bir yatırım kolu tarafından ortaklaşa oluşturulacaktır. CDB’ye göre, Bir Kuşak Bir Yol projesi kapsamında altyapı ve endüstriyel projeleri desteklemek için bu

---

¹⁸⁸ “Modern İpek Yolu nereye çıkar?”, 15 Mayıs 2017, <http://www.businessht.com.tr/ekonomi/haber/1495794-modern-ipek-yolu-nereye-cikar> (20.07.2017).

¹⁸⁹ “A modern Silk Road in the making”, 12 Mayıs 2017, http://english.gov.cn/news/top_news/2017/05/12/content_281475653335794.htm (02.12.2017).

fonlar kullanılacaktır. Guangxi, Çin ile ASEAN ülkelerini birbirine bağlayan önemli bir sınır bölgesidir ve Bir Kuşak Bir Yol projesinde anahtar rol oynamaktadır.¹⁹⁰

Çin, proje kapsamındaki ülke ve bölgelerle petrol ve doğal gaz konusundaki iş birliklerini de artırmak istediğini açıklamıştır. 16 Mayıs 2017 tarihli yuvarlak masa toplantısında, Çin Ulusal Petrol Şirketi (CNPC) Başkanı Wang Yilin, Bir Kuşak Bir Yol projesi ülkeleri arasında petrol ve doğal gaz iş birliği konusunda düzenli fikir alışverişinde bulunmak için bir mekanizma kurulmasını önermiştir. Konferansta Wang, *“Ortak menfaatleri olan bir petrol ve doğal gaz topluluğu, yalnızca güzergâhtaki ülkeler ve bölgeler için önemli olmakla kalmayacak aynı zamanda ekonomik refah ve enerji güvenliği açısından da tüm dünyaya fayda sağlayacaktır.”* diyerek projeden beklentisini ortaya koymuştur. Wang, bölgesel doğal gaz bağlantılarının güçlendirilmesi, Asya petrol ve doğal gaz ticaret merkezinin inşası için adımlar atılması ve bu iş birliğini kolaylaştıracak bir sosyal kamu yardımı fonu oluşturulması gerektiğini de vurgulamıştır. CNPC, projenin başlangıcından itibaren 19 ülke ve bölgede 50 petrol ve doğal gaz yatırım projesine katılmış ve yönetmiştir. CNPC, 2016 yılı sonunda, rotalar boyunca 51 milyar dolardan fazla yatırım yapmış ve yerel sakinler için 80.000’den fazla uzun vadeli iş alanı yaratmıştır.¹⁹¹

Projenin Ekonomik ve Jeopolitik Etkileri

Tarihî İpek Yolu, kıtalar arası transferi sadece kara yolu ile sağlıyordu. Ancak bu yeni proje ile ticaretin kara, deniz ve hava yolundan gerçekleşmesi planlanmaktadır. Bu konuyla ilgili Çin Devlet Başkanı Xi Jinping, yaptığı bir konuşmada Çin’in Bir Kuşak Bir Yol projesi çerçevesinde pek çok ülke ile ulaşım, kargo, altyapı, enerji, iletişim, gümrük, yazılım, ekonomi ve ticaret, endüstriyel üretim, e-ticaret ve denizcilik alanlarında proje veya planlara imza attığını belirtmiştir.¹⁹²

---

¹⁹⁰ “China to set up 50 billion yuan in funds to support B&R projects in ASEAN, Guangxi”, 17 Aralık 2017, http://english.gov.cn/news/international_exchanges/2017/12/17/content_281475979937814.htm (18.12.2017).

¹⁹¹ “China to expand oil, gas cooperation with B&R countries, 16 Mayıs 2017, http://english.gov.cn/news/international_exchanges/2017/05/16/content_281475657509036.htm (02.12.2017).

¹⁹² “Çin’den Modern İpek Yolu’na 79 milyar dolar”, 14 Mayıs 2017, <http://www.businessht.com.tr/ekonomi/haber/1494528-cinden-modern-ipek-yoluna-79-milyar-dolar> (11.08.2017).

Yapılan ve yapılması planlanan harcamalara bakıldığında Çin için oldukça önemli olan modern İpek Yolu projesinin Çin'i deniz yoluna olan bağımlılıktan kurtarması beklenmektedir. Ayrıca bu inisiyatif ile birlikte hat üzerinde bulunan ülkelerle Çin arasındaki ekonomik ve siyasi ilişkilerin daha da gelişmesi sağlanacaktır. Küresel bir güç olma yolunda ilerleyen Çin Halk Cumhuriyeti bu proje ile dünya arenasında daha fazla söz sahibi olma imkânı bulacaktır. Diğer taraftan bakıldığında İpek Yolu hattındaki ülkeler için Çin'in yumuşak güç politikası diğer küresel güçlerin sert politikalarına da bir alternatif oluşturmaktadır.

Modern İpek Yolu projesi, jeopolitik etkilerinin yanında büyük bir ekonomik potansiyeli barındıran bölgeleri kapsamaktadır. Orta Asya'nın ve Ortadoğu'nun sahip olduğu ve Çin'in ihtiyaç duyduğu enerji kaynakları bu proje ile daha çeşitli hale gelecektir. Bunun yanı sıra çelikten çimentoya kadar pek çok sektörde kapasite fazlası bulunan Çin, proje sayesinde elindeki bu fazlalığı rahatça pazarlama fırsatı bulacaktır.¹⁹³

Modern İpek Yolu Projesi'ne dâhil edilen ülkelerin çoğu gelişmemiş veya gelişmekte olan ülkelerden oluşmaktadır. Çin, hayata geçirmeyi planladığı bu girişimle maksimum ekonomik faydayı hedeflemektedir. Bir Kuşak Bir Yol projesi olarak da adlandırılan bu Yeni İpek Yolu için Çin Halk Cumhuriyeti 1 trilyon dolarlık hükümet fonu ayırdığını duyurmuştur. Ayrıca Devlet Başkanı Xi Jinping, proje kapsamında ülke dışında yapılacak altyapı ve inşaat projeleri için de kamu firmaları ve finansal kurumlara teşvik verileceğini duyurmuştur. Projenin altyapı çalışmaları için diğer bir kredi sağlayıcının ise AIIB olacağı belirtilmiştir. AIIB bu proje için 100 milyar dolarlık bir kredi bütçesi ayırdığını duyurmuştur. 2049 yılına kadar modern İpek Yolu Projesi'ne katılan 65 ülkede 4 trilyon dolarlık altyapı yatırımı öngörülmektedir. Modern İpek Yolu projesi için ilan edildiği 2013 yılından 2016'ya kadar harcanan 230 milyar dolar ve gerçekleştirilen 1.500 ortak proje, ev sahibi devletlerin ortaklığında hayata geçirilmiştir.¹⁹⁴ Ancak elbette projenin finansmanında en büyük payı Çin Halk Cumhuriyeti üstlenmiştir.

---

¹⁹³ Akçay, "Yeni İpek Yolu Projesi Kapsamında Türkiye-Çin İlişkileri".

¹⁹⁴ "Projede 65 Ülke Var", *Yenişafak*.

Türkiye'nin Projedeki Konumu

Türkiye'nin projedeki konumunu incelerken Çin-Türkiye ilişkilerini de ele almak önem arz etmektedir. Çin ve Türkiye arasındaki ekonomik verilere bakıldığında 2016 yılında Türkiye'nin 23,1 milyar dolarlık ticaret açığı verdiği görülmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) verilerine göre, 2013'ten bu yana ihracatta kademeli olarak bir azalma yaşanırken, ithalat aynı seviyelerde bulunmaktadır. Çin, Türkiye'nin toplam ithalatında %12'lik bir pay ile lider konumdadır. Aradaki ticaret açığının azalması için daha fazla Türk ürününün Çin pazarına ulaşması gerekmektedir. Proje kapsamındaki koridorun tamamen çalışır hale gelmesiyle birlikte Türkiye ve Çin arasındaki transfer süresinin 30 günden 10 güne düşmesi beklenmektedir.¹⁹⁵ Bu durumun, ithalat ve ihracat farkını Türkiye lehine değiştireceği tahmin edilmektedir.

Tablo 8. Çin ve Türkiye Arasındaki Ticari Veriler (Milyar ABD Doları)

Yıl	İhracat \$	İthalat \$	Hacim	Denge
2007	1040	13234	14274	-12195
2008	1437	15658	17095	-14221
2009	1599	12677	14276	-11077
2010	2269	17181	19450	-14912
2011	2466	21693	24160	-19227
2012	2833	21295	24128	-18462
2013	3601	24686	28287	-21085
2014	2861	24918	27779	-22057
2015	2415	24873	27288	-22459
2016	2329	25440	27770	-23111
2016*	1561	19364	20925	-17802
2017*	2119	17154	19274	-15035

Kaynak: <https://www.ekonomi.gov.tr/>

¹⁹⁵ “Modern İpek Yolu nereye çıkar?”.

Modern İpek Yolu projesi Türkiye ve Çin arasındaki ilişkilerde “kazan-kazan” anlayışının oluşmasında rol oynamaktadır. Proje ayrıca iki ülke arasında stratejik ortaklık sağlanmasında da önemli bir yer tutmaktadır. Cumhurbaşkanı Erdoğan, 2016 yılında Çin’de gerçekleşen Kuşak ve Yol Uluslararası Forumu’nda yaptığı konuşmada; *“Özellikle dünyada gelişmekte olan teröre karşı bu girişim, terörü âdeta yerle yeksan edecek bir girişim olacaktır. Herkes için fayda sağlayacak bu iş birliği modelinin başarılı olacağını düşünüyorum. Türkiye olarak bunun için her türü desteği vermeye hazırız.”* sözleriyle Türkiye’nin projeye olan desteğini dile getirmiştir.¹⁹⁶

İki ülke arasındaki kazan-kazan iş birliğinin başlamasına örnek gösterilebilecek önemli projelerden biri de 2005 yılında çalışması başlatılan ve Çin’in ilk deniz aşırı hızlı tren projesi olan Ankara-İstanbul hattıdır. Bu hızlı tren projesi CRCC (*China Railway Construction Corporation*), CMC (*China National Machinery Import&Export Corporation*), Türk firmaları *Cengiz İnşaat* ve *IC İçtaş İnşaat* ortak girişimi ile başlatılmıştır. Proje Çin Halk Cumhuriyeti’nin Türkiye’ye verdiği 750 milyon dolarlık krediyle finanse edilmiş ve 2014 yılında tamamlanmıştır. Böylece Ankara-İstanbul arasındaki 533 kilometrelik yedi saatlik mesafe üç buçuk saate düşürülmüştür.¹⁹⁷ Bu proje Çin’in tamamlanan tek deniz aşırı hızlı tren hattıdır.

Ankara-İstanbul hızlı tren projesinin başarılı bir şekilde tamamlanması yeni projeler için Çinli firmalara olumlu bir referans sağlamıştır. Zira Çinli firmalar için bu yeni pazarda yer almak avantajlı bir durumdur. Türkiye’nin altyapı yatırımları için Çin’in teknolojik birikimine, Çin Halk Cumhuriyeti’nin de yeni yatırım pazarlarına ihtiyacı vardır. Bu nedenle iki ülkenin birbirine görece karşılıklı bağımlı olduğundan da söz etmek mümkündür. Çin, İpek Yolu projesi için önemli konumda olan Türkiye ile ilişkilerini geliştirirken aslında proje için kritik önemdeki demir yolu ağının da temellerini atmaktadır.

---

¹⁹⁶ “Erdoğan: Modern İpek Yolu vatandaşlarımızın hayat standardını artıracak”, 14 Mayıs 2017, <http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-39913491> (20.07.2017).

¹⁹⁷ International Business Publications, **Turkey Transportation Policy and Regulations Handbook – Strategic Information and Regulations**, Vol. 1, USA, 2015, s. 110.

Türkiye, hızla büyüyen ekonomisinde yeni yatırımlara ve ticari fırsatlara ihtiyaç duymaktadır. Bu proje, Türkiye'nin bir ulaşım ve enerji koridoru olmasına imkân sağlayacaktır. Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları'nın 2023 hedefleri arasında, toplam 25.000 km demir yolu uzunluğuna ulaşmak yer almaktadır.¹⁹⁸ Taşımacılığın Türkiye üzerinden Avrupa'ya ulaşması, Türkiye'nin “köprü” konumunu güçlendirecektir. Yüksek hızlı tren ve demir yolu ağları projelerinin ihalelerini Çinli firmaların kazanması, devam eden ticari ilişkilerin hızlanmasını sağlayacak; iki ülke sektörlerinin ve pazarlarının birbirine bağlanmasına yardımcı olacaktır. Hızlı tren projesinin yanı sıra Bakü-Tiflis-Kars demiryolu projesi, Türk tarafındaki kısmının 2017 yılında tamamlanması ile kullanıma açılmıştır. Türkiye'yi bir uçtan diğer uca bağlayacak Edirne-Kars Hızlı Tren demiryolu projesi de Türkiye ve Çin arasındaki diğer önemli projelerden biridir.

Zonguldak Filyos, İzmir Çandarlı ve Mersin limanlarının inşaları da projenin deniz ayağını oluşturan önemli çalışmalar arasında yer almaktadır.¹⁹⁹ Asya ve Avrupa'yı birbirine bağlayan Marmaray, 26 Ağustos 2016'da hizmete giren Yavuz Sultan Selim Köprüsü, 20 Aralık 2016'da açılan Avrasya Tüneli ile İstanbul'da inşası süren yeni havalimanı ve inşasına başlanan Çanakkale Köprüsü, projenin ulaşım altyapısı bakımından çok önemli diğer adımlardır.²⁰⁰

Türkiye'nin bu girişimde yer alması altyapı iş birliğini ve yatırımları artırma, ikili ticaret dengesini teşvik etme, ekonomik iş birliğini geliştirme anlamında değer kazanmaktadır. Xi Jinping'in de ifade ettiği gibi: “*Yeni İpek Yolu girişimi (Bir Kuşak Bir Yol) Çin'in solo gösterisi değil, projedeki tüm ülkelerin katıldığı bir koro olarak kabul edilmelidir.*”²⁰¹ Yaklaşık 65 ülkenin yer almasını öngören bu girişim, katılımcı ülkeleri

---

¹⁹⁸ Ulaşan ve Erişen Türkiye 2016, Demiryolu sektörü, <http://www.udhb.gov.tr/images/faaliyet/c19d85352980eaf.pdf> (20.11.2017).

¹⁹⁹ “Modern İpek Yolu nereye çıkar?”.

²⁰⁰ “Erdoğan: Modern İpek Yolu vatandaşlarımızın hayat standardını artıracak”.

²⁰¹ Li Zhu, “The Construction Model of One Belt and One Road Mechanism and Platforms”, Annual Report on the Development of the Indian Ocean Region (2015): 21st Century Maritime Silk Road, Ed. Rong Wang, Cuiping Zhu, (Springer, 2015), 113.

ile başarı kazanabilecektir. Bu noktada Türkiye'nin merkezî konumu da girişimin değerini arttıracaktır.²⁰²

---

²⁰² Özlem Zerrin Keyvan, “İpek Yolu Projesi’nde Türkiye’nin Yeri ve Önemi”, 19 Nisan 2017, <https://ankasam.org/ipek-yolu-projesinde-turkiyenin-yeri-onemi/> (11.11.2017).

6. SONUÇ

Dünyanın en kalabalık ülkesi olan Çin, 5000 yıllık kültürel bir geçmişe sahiptir. 1911'de imparatorluk sisteminin sona ermesinden sonra meydana gelen siyasi karmaşıklık, Mao Zedong tarafından 1949 yılında Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla sona ermiştir. Mao dönemiyle birlikte hâkim olan komünist yönetimin baskıcı rejimi sebebiyle Çin Halk Cumhuriyeti 20 yıl süren duraklama dönemi yaşamıştır. Ancak gerçekleştirilen ciddi yapısal reform hareketleriyle birlikte Çin, dünyanın en önemli ekonomik güçlerinden biri haline gelmiştir. Ülke bu gelişme politikasını sürdürürken sahip olduğu insan gücünü ve doğal kaynaklarını kendi amaç ve çıkarlarına uygun olarak kullanmak istemektedir. Bu nedenle küreselleşmenin de olanaklarından yararlanarak sosyalist ideolojinin sert uygulamalarından vazgeçilmiştir. Uygulanan politikaların sonucu olarak Çin Halk Cumhuriyeti'nin gelecek dönemlerde dünya üzerindeki enerji kaynakları ve hammaddeleri için büyük bir talep oluşturması beklenmektedir. Çin Halk Cumhuriyeti günümüzde istikrarlı ve süratli bir şekilde büyümeye devam etmektedir.

Hızlı bir sanayileşmenin sonucu olarak, Çin'in petrole olan ihtiyacı artış göstermiştir. İhtiyacı olan bu hammadde artışını kendi kendine karşılayamadığından dolayı ithal etmek zorunda kalmıştır. Buna bağlı olarak Ortadoğu'dan ithal ettiği petrol miktarında her geçen yıl büyük artış yaşanmıştır. 1998 yılında Çin'in toplam petrol ithalatının yüzde 61'i Ortadoğu ülkelerinden karşılanmıştır. Günümüzde bu oran Afrika, Rusya ve Orta Asya ülkelerinden ithal edilen oranların artmasıyla yüzde 50'lere gerilemiş olsa da Çin, enerji ithalatı bakımından Ortadoğu'ya bağımlı konumdadır.

1998'de Çin Halk Cumhuriyeti'nin toplam petrol ithalatının yüzde 61'ine eşit olan 16,67 milyon tonluk bir kısmı Ortadoğu ülkelerinden sağlanırken, bu oran günümüzde Orta Asya, Rusya ve Afrika kaynaklı enerji girdileri ile yüzde 50 oranına gerileyerek oransal anlamda düşüş eğilimindedir. Ancak hala Ortadoğu kaynaklı enerji Çin için birinci sıradadır. Bu bakımdan enerji politikası açısından Ortadoğu halen diğer bölgelerden daha önemli görünmektedir.

Aslında Çin enerji bağımlılığı sebebiyle Ortadoğu ile ticaret, sanayi ve kültürel yatırımlarını da artırmaktadır. Böylece Ortadoğu ülkelerinin de Çin'e olan bağımlılığı

artmaya devam etmektedir. Çin Ortadoğu'ya yaklaşımını askeri bir güç olarak değil ekonomik bir ortak olarak yürütmeye çalışmaktadır. Ayrıca bunu sadece ticari olarak değil Ortadoğu'nun ihtiyaç duyduğu altyapı yatırımları ve eğitim yardımları şeklinde yaparak da bölgedeki etkisini artırmaktadır.

Çin'in Ortadoğu ile bir diğer önemli ekonomik bağımlılığı ticaret üzerinedir. Çin'in barışçıl büyüme kapsamında Ortadoğu ve Afrika ülkelerindeki ticari ilişkilerini incelersek iki tarafında birbiri için önemli bir pazar olduğunu görebiliriz. 2010 yılı itibariyle bakıldığında Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde Çin merkezli uluslararası inşaat firmalarının toplam iş hacmi 56,1 milyar dolar düzeyindeydi. Bu rakam Ortadoğu ve Kuzey Afrikadaki inşaat sektörünün %61'i oranına denk gelmektedir. Yani Çin, Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesinden sürekli artan miktarlarda petrol ve diğer doğal kaynakları ithal ederken, bu bölgede Çin'den elektrik, makine ürünleri ve inşaat alanında hizmet almaktadır. Büyük bir sanayi ülkesi olan Çin Halk Cumhuriyeti için Orta Doğu iyi bir pazar fırsatı sunmaktadır.

2000 yılından bu yana Çin, Orta Doğu da hırslı ve güçlü bir ticaret marketi oluşturmuştur. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Çin'in dış politikada ki ticaret anlayışı "Politik Ticaret" ya da "Ticaret Diplomasisi" olarak tanımlanmıştır. Bu politikalar ışığında Çin birçok üçüncü dünya ülkesi ile önce diplomatik ilişkiler kurmuş daha sonra ticari ilişkilerini geliştirmiştir. Suriye, Libya, Tunus, Somali ve Yemen ülkeleri Çin liderliğinde ticaretler gerçekleştirmiştir. Çin'in bu bölgelerde başarılı olmasının nedenlerinden biride Orta Doğu'nun "Emperyalist Ekonomi" ya da "Batı Liberalizm" ekonomisine karşı olmasıdır. ABD'nin Vietnam Savaşı sonrası yaşadığı sıkıntılar imajını olumsuz yönde etkilerken, Çin bu durumdan faydalanarak Dünya da "En çok tercih edilen ülke" konumuna gelmiştir. Bu gelişmeler ışığında 1980 yılında Çin; Koreli, Amerikan, Fransız, İngiliz ve İtalyan şirketlerinin proje gerçekleştirmek için birbirleri ile yarıştıkları ülke haline gelmiştir. Çin ise bu yıllarda Orta Doğu'ya yani petrol ve işlenmemiş ham maddenin yer aldığı bölgelere yönelmiş ve ticaretini gerçekleştirmiştir.

Çin İsrail'den silah teknolojileri ithal ederken diğer Ortadoğu ülkelerine de silah ihraç etmektedir. Bu durum Çin Halk Cumhuriyeti'ni Rusya, ABD, Fransa ve Almanya'dan sonra dünyanın beşinci büyük silah ihracatçısı konumuna getirmektedir.

Bu sebeple Ortadoğu bölgesi Çin için silah teknolojisi alımının yanısıra ürettiği silahları satabileceği bir pazar konumundadır. Buradan yola çıkarak Çin'in Ortadoğuya bağımlılığını artıran bir sebep olarak silah ticareti gösterilebilir.

Çin'in bölgedeki etkinliğini ve karşılıklı bağımlılığını görebilmek için Ortadoğu'daki sorunlara ve gerçekleştirdiği projelere bakmamız gerekir. İlk olarak Suriye krizinde Birleşmiş Milletlerde kullandığı veto hakları, Suriye'nin yeniden yapılanması için yaptığı ekonomik ve insani yardım anlaşmaları Batı ve Arap ülkelerinin Çin'in Ortadoğu'daki meseleler konusundaki desteğinin önemli ve gerekli olduğunu anlamalarını sağlamıştır. Ayrıca Çin'in dünyada göz ardı edilemeyecek, önemli bir küresel güç olduğunu göstermiştir. Bu durum Çin'in bölgedeki ekonomik çıkarlarını koruyabilmesi için elini güçlendirmesini sağlamaktadır. Söz konusu çıkarların gün geçtikçe arttığı ve Çin'in ekonomik anlamda Ortadoğu'ya giderek daha fazla bağımlı hale geldiği düşünülecek olursa, Pekin'in bölge üzerinde daha fazla siyasi nüfuza sahip olma ve bölgede söz sahibi aktörlerden birisi haline gelme isteğinin ardındaki sebep daha iyi anlaşılacaktır.

Yapılan ve yapılması planlanan projelere bakıldığında Çin için oldukça önemli olan Modern İpek Yolu Projesi'nin Çin'i deniz yoluna olan bağımlılıktan kurtarması beklenmektedir. Ayrıca bu inisiyatif ile birlikte hat üzerinde bulunan ülkelerle Çin arasındaki ekonomik ve siyasi ilişkilerin daha da gelişmesi sağlanacaktır. Küresel bir güç olma yolunda ilerleyen Çin Halk Cumhuriyeti bu proje ile dünya arenasında daha fazla söz sahibi olma imkânı bulacaktır. Diğer taraftan bakıldığında İpek Yolu hattındaki ülkeler için Çin'in yumuşak güç politikası diğer küresel güçlerin sert politikalarına da bir alternatif oluşturmaktadır.

Modern İpek Yolu projesi, jeopolitik etkilerinin yanında büyük bir ekonomik potansiyeli barındıran bölgeleri kapsamaktadır. Orta Asya'nın ve Ortadoğu'nun sahip olduğu ve Çin'in ihtiyaç duyduğu enerji kaynakları bu proje ile daha çeşitli hale gelecektir. Bunun yanı sıra çelikten çimentoya kadar pek çok sektörde kapasite fazlası bulunan Çin, proje sayesinde elindeki bu fazlalığı rahatça pazarlama fırsatı bulacaktır.

Bu tezin yazıldığı 2018 yılı itibariyle ekonomik olarak bölgede önemli yatırımlar ve güçlü politikalar izlese de askeri ve siyasi anlamda nüfuzu ABD'ye göre çok daha zayıf olduğu için Çin'in Orta Doğu'daki geleceğinin ticaretteki başarısını tekrar edip edemeyeceğine bağlı olduğunu ifade edebiliriz. Bölgedeki istikrarsızlıktan çekindiği için Çin her ne kadar enerji kaynaklarını bölge dışındaki ülkelere yayarak çeşitlendirmek ve Orta Doğu'ya bağımlılığını kırmak istiyorsa da uluslararası projeksiyonların genelinde Çin'in daha uzun bir süre petrol ve diğer enerji kaynakları açısından Orta Doğu'ya bağımlı kalacağı öngörülmektedir. Bu nedenle de artan siyasi ve askeri istikrarsızlık, yeniden çizilen sınırlar ve etkinliğini artıran radikal örgütlerle birlikte Orta Doğu uluslararası toplumun ilgi alanını daha fazla meşgul etmeye devam ettikçe, Çin'in de bölgedeki varlığının hem bir barış gücü olarak hem dış politikada kendisini ispatlayabilmek açısından, hem de enerji güvenliğini garantiye alabilmek için güçlenerek devam edeceğini söyleyebiliriz.

Sonuç olarak Çin'in küresel siyasette artan rolü ve gelişen ekonomisiyle birlikte ihtiyaç duyduğu enerji, ticari pazar arayışı, teknolojik silahların pazarlanması gibi önem arz eden konularda Ortadoğu ülkeleri ön plana çıkmıştır. Bundan dolayı her geçen gün Çin için Ortadoğu'nun önemi artmaktadır. Ayrıca bu gelişen ilişkiler Çin'i de Ortadoğu ülkeleri için bölgede yeni bir alternatif güç haline getirmektedir. Bundan dolayı Çin ve Ortadoğu ülkeleri karşılıklı bağımlılık yaklaşımı çerçevesinde ilişkilerini sürdürmektedir.

KAYNAKÇA

- Akbay, Oktay Salih **Türkiye'nin Ortadoğu ile Ekonomik İlişkileri**, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 1, Sayı: 1, Aralık 2013.
- Arı, Tayyar. **Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, Dora Yayıncılık, 6. Baskı, Bursa, 2014, s. 25.
- Arı, Tayyar. **Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği**, MKM Yayıncılık, Bursa, 2010.
- Arslan, Erdal ve Kerem Kiper, Dış Yardım Nedir? Niçin Yapılır?, **Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi**, Yıl:15, Sayı: 34, Haziran 2015, s: 9-26.
- Arslan, Halil Kürşad. “**Çin Halk Cumhuriyeti, Birleşmiş Milletler ve Küresel Yönetişim**,” Derleyenler: Nejat Doğan, Cenap Çakmak ve Halil Kürşad Aslan, *Birleşmiş Milletlerde Reform Tartışmaları*, Siyasal Kitabevi, Ankara: Ekim 2014.
- Atlı, Altay. **Arap Baharı ve Sonrasında Çin'in Ortadoğu Politikası**, Der. Yrd. Doç. Dr. Armağan GÖZKAMAN, Yrd. Doç. Dr. Perihan PAKSOY, Detay Yayıncılık, Ekim 2014
- Atlı, Altay. Çin ve Ortadoğu: Ekonomi Politik İnceleme, **Doğu Asyanın Politik Ekonomisi**, Boğaziçi Üniversitesi Yay., 2014.
- Aydın, İsmail Şefik. **Türkiye'yi Bekleyen Tehlikeler: Uyan Türkiye**, Kumsaat Yayınları, İstanbul, 2005.
- Bozkurt, Nebi. “İpekyolu”, **İslam Ansiklopedisi**, c. 22.
- Breslin, Shaun. (2010), “**China's Emerging Global Role: Dissatisfied Re- sponsible Global Power**,” Aktaran: Altay ATLI, Arap Baharı ve Sonrasında Çin'in Ortadoğu Politikası.
- Chan, Steve. **International Relations in Perspective**, New York, Macmillan Publishing Company, 1984, s.235.

Çalık, Ümit. **Çin Ekonomisi**, Liberal Düşünce, Yıl 16, Sayı 64, Güz 2011, s. 185-206.

Davut, Dursun. Ortadoğu'nun Ekonomik Sosyal ve Siyasi Yapı Özellikleri, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi* , 2005, s.1231-1274.

Deniz, Taşkın. “Yeni Umutların Işığında İpek Yolu Coğrafyası”, *Marmara Coğrafya Dergisi*, Temmuz 2016, S. 34, s. 195-202.

Dillon, Michael. **Modernleşen Çin Tarihi**, İletişim Yayınları, 2010, s. 205.

Dursun, Davut. "Ortadoğu'nun Ekonomik Sosyal ve Siyasi Yapı Özellikleri." *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi* , Sayı.50, 2005.

Eberhard, Wolfram. **Çin Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 4. Baskı, Ankara, 2007, s. 359.

Efegil, Ertan **Ortadoğu Ülkelerinin Dış Politikalarını Belirleyen Unsurlar**, Ortadoğu Analiz, Kasım 2012, C.4, S.47.

Ermağan, İsmail ve Emin Üstüenal, Çin'in Ortadoğu Politikaları, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi** Sayı:37 Yıl: 2014/2 (19-39 s.).

Ersoy, Eyüp **Çin Dış Politikasında Ortadoğu: Temkin Diplomasisi Üzerine Bir İnceleme**, Uluslararası Hukuk ve Politika Cilt 8, Sayı: 31, ss.37-55, 2012.

Feng, Chaoling. "Embracing Interdependence: The Dynamics of China and the Middle East." *Brookings Doha Centre, Doha* (2015).s. 1.

Fidan, Giray. **Çin-Arap Dünyası İlişkileri: Eski Köye Yeni Adet**”, 21. YÜZYIL Mart '11 • Sayı: 27.

Furuncu, Yunus. **Karşılıklı Bağımlılık Ekseninde Enerji Bağımlılığı ile güvenlik ilişkisi: Türkiye Örneği**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Düzce Üniversitesi, 2016.

Genç, Hamdi ve Ferhat Sayım, **Ortadoğu ve Kuzey Afrika Ülkelerinin Ekonomik Yapısı**, MKM Yayıncılık, 2011, s. 37.

Gilpin, Robert. **Uluslararası İlişkileri Ekonomi Politikası**, Kripto Basın Yayın, 4. Baskı, 2014.

- Gladney, Dru C. **China's National Insecurity: Old Challenges at the Dawn of the New Millennium**, Asia-Pacific Center For Security Studies, 2001.
- Griffiths, Martin ve Terry O'Callaghan, Steven C. Roach, **International Relations: The Key Concepts**, New York, Routledge Publishing, 2008, s.160.
- Güneş, Hakan "Çin'in Ortadoğu Politikası", Deniz Ülke Arıboğan(Ed.), **Çin'in Gölgesinde Uzakdoğu Asya**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2001, s. 297-318.
- Güneş, Hakan. **Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikası: Dönemler ve Dinamikler**, Ed. Faruk Sönmezoğlu, Özgün Erler Bayır, Der Yayınları, 2014.
- Gürkaynak, Muharrem ve Yalçın, Serhan, "Uluslararası Politikada Karşılıklı Bağımlılık ve Küreselleşme Üzerine Bir İnceleme", Uluslararası İlişkiler, Cilt 6, Sayı 23 (Güz 2009), s. 73-92.
- Harris, Stuart. **Çin Dış Politikası**, Matbuat Yayınları, 2014.
- Holsti, Kal J. "A New International Politics? Diplomacy in Complex Interdependence", International Organization, Cilt 32, No 2, 1978.
- Huwaidin, Muhammed Bin. **China in the Middle East: Perspectives from the Arab World**, Arab Insight, Summer 2008, Vol. 2, No. 2.
- International Business Publications, **Turkey Transportation Policy and Regulations Handbook – Strategic Information and Regulations**, Vol. 1, USA, 2015, s. 110.
- İnançlı, Selim ve Ahmet Kamacı, **Küreselleşme Sürecinde Çin Ekonomisi ve Türkiye ile Dış Ticaretinin Yapısal ve Sektörel Analizi**, Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi, S.2, 2010.
- Karaca, R. Kutay. **Güç Olma Stratejisi Çin (Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Çin İlişkileri)**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2008.
- Keith, Ronald C. **The Diplomacy of Zhou Enlai**, St. Martin Press, New York, 1989, s.59.

Keohane ve Nye, **Power and Interdependence: World Politics in Transition**, s.10-11.

Keohane, Robert O. ve Joseph S. Nye, **Power and Interdependence**, 3. Baskı, New York, Addison Wesley Longman, 2012.

Keohane, Robert O. ve Nye, Jr., Joseph, “**Güç ve Karşılıklı Bağımlılığı Yeniden Ele Almak**”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 12, Sayı 46, s. 79-104.

Kerem Gökten, Kapitalizm için Çalışmak: Çin’de İşgücü Piyasası İnşası, **Çalışma ve Toplum Dergisi**, 2012/4, s. 100.

Kissenger, Henry. **Çin: Dünden Bugüne Yeni Çin**, Kaknüs Yayınları, s.338.

Kuran, Timur. **Orta Doğu’daki Ekonomik Azgelişmişliğin Kurumsal Kökenleri**, Kayseri Ticaret Odası, Ekim 2010.

Kurtuluş, Rıza. “Asya”, **İslam Ansiklopedisi**, C: 3, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara.

Lacoste, Yves. **Büyük Oyunu Anlamak**, İstanbul, NTV Yayınları, 2. Baskı, 2008.

Lewis, Bernard. **Ortadoğu: Hristyanlığın şlangıcından Günümüze Ortadoğu’nun İki Bin Yıllık Tarihi**, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2005.

Morse, Edward L. **Interdependence in World Affairs**, Rosenau, Thompson, Boyd, 1976.

Nye, Jr., Joseph ve Welch, David, **Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak**, Çev: Renan Akman, Türkiye İş Bankası Yay., 4. Baskı, İstanbul, 2015.

Ochsenwald, William ve Sydney Nettleton Fisher, **The Middle East: a History**, New York: McGraw Hill, 2004, s. 62.

Olimat, Muhamad S. **China And the Middle East from silk Road to Arap Spring**, Routledge, London, 2010, s. 32.

Olimat, Muhamad S. **China and The Middle East Since World War 2**, Lexington Books, 2014, s.12.

- Özekmekçi, M. İnanç, **Türkiyenin Doğu sınırında Yeni Bir güç Çin**, Boğaziçi Üniversitesi-TÜSİAD Dış Politika Forumu .
- Özekmekçi, M. İnanç. "**Türkiye'nin Doğu Sınırında Yeni Bir Güç: Çin.**" *Dış Politika Forumu* 10 (2005).
- Özey, Ramazan. **Dünya Denkleminde Ortadoğu Coğrafyası**, Aktif Yayınevi, 4. Baskı, İstanbul, 2009.
- Özey, Ramazan. **Dünya ve Türkiye Ölçeğinde Siyasi Coğrafya**. Aktif Yayıncılık, 2008.
- Öztürkler, Harun. Ortadoğu Ülkelerinin Enerji Kaynaklarının Ekonomi Politik Bir Değerlendirilmesi, Ortadoğu Analiz, C.1, S.7-8, 2009, s. 78.
- Pan, Guang. **China's Success in the Middle East**, *Middle East Quarterly* 1997 Aralık.
- Sander, Oral. **Siyasi Tarih: 1918–1994**, İmge Kitapevi, 10.baskı, 2002, s.280.
- Sandıklı, Atilla. “Geleceğin Süper Gücü Çin” , **Bilge Strateji**, Cilt 1, Sayı 1, Güz 2009.
- Sandıklı. Atilla. “**Çin’in Ortadoğu Politikası**”, iç: Atilla Sandıklı-İlhan Güllü, (Der): Geleceğin Süper Gücü, Tasam Yayınları, 2005.
- Sayın, Yusuf. **Konfüçyüs’ün Yeniden Keşfi ve Çin’in Dış Politikasında Dönüşüm**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S. 29 / 2013.
- Shichor, Yitzhak. **The Middle East in China’s Foreign Policy 1949-1977**, Cambridge University Press, 1979.
- Sönmezoğlu, Faruk ve Özgün Erler Bayır, **Dış Politika: Karşılaştırmalı Bir Bakış**, Der Yayınları, İstanbul, 2014.
- Temiz, Kadir. **Çin Dış Politikasında Değişim Sancıları ve Ortadoğu**, DÜBAM.
- Temiz, Kadir. **Rusya Müdahalesinden Sonra Çin’in Suriye Politikası**, Ortadoğu Analiz, Kasım-Aralık 2015 Cilt: 7 Sayı: 71.

Ticaret ve Dış İlişkiler İstatistikleri Bölümü, Çin Ulusal İstatistik Kurumu, 2011 yılı Çin Ticaret ve Dış Ekonomik İlişkiler İstatistikleri, China Statistic Press, Beijing 2011, s. 667-668.

Ünay, Sadık. **Kalkınmacı Modernlik**, Küre Yayınları, 2013.

Üngör, Çağdaş. **Çin ve Üçüncü Dünya**, İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi No:41, 2009.

Üngör, Çağdaş. **Arap Baharı, Çin Rüyası**, Ortadoğu Analiz, Mart-Nisan Cilt: 6 Sayı: 61.

Yang, Dali L. **Calamity and Reform in China: State, Rural Society, and Institutional Change Since the Great Leap Famine**, Stanford: Stanford University Press, 1996.

Yang, Guang. **Çin'in Barışçıl Büyüme Doktrini ve Ortadoğu ile Afrika Ülkeleriyle ilişkiler**, Ed. Selçuk Çolakoğlu, Dünya Düzeninde Çin ve Türkiye-Çin İlişkileri, USAK Yayınları.

Yaşar, Okan Türk İmalat Sanayinde Lokomotif Bir Sektör: Demir- Çelik Sanayi, **Marmara Coğrafya Dergisi**, S. 20, Temmuz 2009, s.42-78.

Yereli, A. B. “Yeniden Canlanan İpek Yolu’nda Ekonomik Stratejiler”, *3-6 Ekim 2013 Uluslararası İpek Yolunda Türk Dünyası Ortak Kültür Mirası Konferansı Bildiri Kitabı*, Ankara.

Yılmaz, Sait. **Yükselen Güç Çin'in Güvenlik Politika ve Stratejileri**, Stratejik Araştırmalar Dergisi (2), 2008.

Yüce, Müge. **Arap Baharı Sonrası Ortadoğu'da Güç Politikaları: Çin Dış Politikasının Bölge Siyasetine Etkisi**, FMV Işık Üniversitesi Yayınları, Yeni Ortadoğu: Toplum Siyaset ve Ekonomi Konferansı, Mart 2016.

Zhang, Xiadong. “China’s Interest in the Middle East: Present and Future”, **Middle East Policy**, Vol.VI,No.3,FEBRUARY 1999.

Zhu, Li. “The Construction Model of One Belt and One Road Mechanism and Platforms”, Annual Report on the Development of the Indian Ocean Region (2015): 21st Century Maritime Silk Road, Ed. Rong Wang, Cuiping Zhu, (Springer, 2015), 113.

İnternet Kaynakları

“21. Yüzyılın Kervansarayları Kuruluyor”, *Yenişafak*, 22 Mayıs 2017, <http://www.yenisafak.com/bilgi/21-yuzyilin-kervansaraylari-kuruluyor-yeni-ipek-yolu-2673164/yeni-ipek-yolunun-ozellikleri-68541> (01.10.2017)

“A modern Silk Road in the making”, 12 Mayıs 2017, http://english.gov.cn/news/top_news/2017/05/12/content_281475653335794.htm (02.12.2017).

“China to expand oil, gas cooperation with B&R countries, 16 Mayıs 2017, http://english.gov.cn/news/international_exchanges/2017/05/16/content_281475657509036.htm (02.12.2017).

“China to set up 50 billion yuan in funds to support B&R projects in ASEAN, Guangxi”, 17 Aralık 2017, http://english.gov.cn/news/international_exchanges/2017/12/17/content_281475979937814.htm (18.12.2017).

“Çin’den Modern İpek Yolu’na 79 milyar dolar”, 14 Mayıs 2017, <http://www.businessht.com.tr/ekonomi/haber/1494528-cinden-modern-ipek-yoluna-79-milyar-dolar> (11.08.2017).

“Erdoğan: Modern İpek Yolu vatandaşlarımızın hayat standardını artıracak”, 14 Mayıs 2017, <http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-39913491> (20.07.2017).

“Erdoğan: Modern İpek Yolu vatandaşlarımızın hayat standardını artıracak”.

“Modern İpek Yolu nereye çıkar?”, 15 Mayıs 2017, <http://www.businessht.com.tr/ekonomi/haber/1495794-modern-ipek-yolu-nereye-cikar> (20.07.2017).

“Modern İpek Yolu projesi: Beklentiler ve Kuşkular”, 14.05.2017, <http://www.dw.com/tr/modern-ipek-yolu-projesi-beklentiler-ve-ku%C5%9Fkular/a-38832963> (11.08.2017)

- “Projede 65 Ülke Var”, *Yenişafak*, 13 Mayıs 2017, <http://www.yenisafak.com/ekonomi/projede65-ulke-var-2659036> (02.09.2017).
- Chakhoyan, Andrew. “5 Things to Know About the New Silk Road”, 10 Kasım 2015, <https://www.weforum.org/agenda/2015/11/5-things-to-know-about-the-new-silk-road> (10.11.2017).
- Sinkaya, Bayram. **Ortadoğu Siyasetine Giriş: Temel Faktörler, Aktörler ve Dinamikler**, ORSAM Kaynak, No: 1, 2016, s.7. <http://www.orsam.org.tr/files/ORSAMKaynak/1/1.pdf> (Erişim Tarihi: 20.05.2017)
- BP Statistical Review of World Energy 2016, <https://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/energy-economics/statistical-review-2016/bp-statistical-review-of-world-energy-2016-full-report.pdf> (Erişim Tarihi: 04.09.2017)
- Bilgin, Canan. “Küresel Ticarete Modern İpek Yolu”, 24 Mayıs 2017, https://www.itohaber.com/haber/du-nya/206176/kuresel_ticarete_modern_ipek_yolu.html (11.09.2017)
- China delivers 1,000 tons of rice to Syria in food aid, http://www.xinhuanet.com/english/2017-11/21/c_136767212.htm (Erişim Tarihi: 20.02.2018)
- Jing, Li. Sino-Arab trade forum told of trade opportunities in resurgent Middle East, China South Morning Post, 14 Eylül 2012, <http://www.scmp.com/news/china/article/1036235/sino-arab-trade-forum-told-trade-opportunities-resurgent-middle-east> (Erişim Tarihi: 12.05.2017)
- Çin ve Enerji Politikası, <http://akademikperspektif.com/2015/02/15/cin-ve-enerji-politikasi/> (Erişim Tarihi: 09.05.2017)
- Çin’in Suriye Ajandası, <http://www.suriyegundemi.com/2017/11/02/cinin-suriye-ajandasi/> (Erişim Tarihi: 21.02.2018)
- İnternationan Trade Center, <http://www.intracen.org/itc/Projects/Introduction-Arab-States/> (Erişim Tarihi: 18.05.2017).

İpek Yolu Ekonomi Kuşağı ile 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolunun Ortaklaşa İnşa Edilmesini Teşvik Üzerine Vizyon ve Faaliyetler, Çin Halk Cumhuriyeti Ulusal Kalkınma ve Reform Komisyonu, Mart 2015, <http://istanbul.china-consulate.org/tur/xwdt/t1258666.htm>

McBride, James. “Building the New Silk Road”, 22 Mayıs 2015, <https://www.cfr.org/backgrounder/building-new-silk-road#chapter-title-0-5> (09.11.2017).

Özay, Mehmet. **Bandung Konferansının 60. Yılı: 1955-2015**, <http://guneydoguasyacalismalari.com/2016/10/10/bandung-konferansinin-60-yili-1955-2015/>, (Erişim Tarihi: 05.04.2017) , s.2.

Akçay, Nurettin. “Yeni İpek Yolu Projesi Kapsamında Türkiye-Çin İlişkileri” , 22 Temmuz 2017, <https://ankasam.org/yeni-ipek-yolu-projesi-kapsaminda-turkiye-cin-iliskileri/> (07.11.2017).

Ortadoğu Durum Raporu, İpek Yolu Kalkınma Ajansı,2011, s.16. <http://www.ika.org.tr/upload/yayinlar/TC-Ipekyolu-Kalkinma-Ajansi-Orta-Dogu-Durum-Raporu-587244.pdf> (Erişim Tarihi: 20.04.2017)

Ortadoğu’daki Değişimin Ekonomi Politikası, <http://www.bilgesam.org/Images/Haberler/HaberlerDiger/Ortadogudakigelismelerinekonomipolitigi.pdf>, (Erişim Tarihi: 07.05. 2017)

Keyvan, Özlem Zerrin. “İpek Yolu Projesi’nde Türkiye’nin Yeri ve Önemi”, 19 Nisan 2017, <https://ankasam.org/ipek-yolu-projesinde-turkiyenin-yeri-onemi/> (11.11.2017).

Perseus Latince–İngilizce çevrimiçi sözlüğü için bkn. <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.04.0059%3Aentry%3Dpendo>, (Erişim tarihi 26 Kasım 2016).

Ulaşan ve Erişen Türkiye 2016, Demiryolu sektörü, <http://www.udhb.gov.tr/images/faaliyet/c19d85352980eaf.pdf> (20.11.2017).

Walid Abdel Hay, “Chinese-Israeli Relations: Markets and Arms”, **Al Jazeera Centre for Studies**, **30 Ekim 2011**, s. **3**.
http://studies.aljazeera.net/mritems/Documents/2011/12/5/2011125122150257734Chinese_Israeli%20Relations.pdf (Erişim Tarihi: 25.04.2017).

Wang Yi Meets with Deputy Prime Minister and Foreign Minister Walid Muallem of Syria,
http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/zxxx_662805/t1496960.shtml (Erişim Tarihi: 20.02.2018).

Qian, Xumng. **Ortadoğu’da Çin’in Enerji Politikaları**,
<http://www.dunyabulteni.net/yazar/xumng-qian/20666/ortadoguda-cinin-enerji-politikasi> (Erişim Tarihi: 04. 04. 2017).